

Azerbaycan Türklerinin istiklaliyyet uğruna mbazezesi çoktan, lap çoktan başlayalıb. Bu mübarize Őhidlerinin, kahramanlarının adı Trklğn Őeref tarihine yazılıb.

Bu mübarizenin bir elinde gelem o biri elinde gılınc olub.

Bu mübarizenin zaman ve mekn sınırı genişden genişdir.

Bir ucu Mete, Atilla, o biri ucu Atatürk, Şeyh Mehemmed Hiyabani, Sattarhan.

Bir ucu Vıyana gapısı, o bir ucu Japonya.

Bir ucu Şeyh Őamil, o biri ucu Mustıqfa Cemiloğlu Kırımer.

Bir ucu Kaşgarlı Mahmud, o biri uc Şehriyar.

Bir ucu Dede Gorgud, o biri ucu Mehmed Emin Resulzade...

Azerbaycan istiklal yollarında. Bu yolun büyük mbarizelerinden biri de

Eblfeyz Eli Elçibey'dir.

ÖN SÖZ YERİNE

İLK MÜCADİLELER

HAPS

AZADLIG UĞRUNDA

AZERBAYCAN HALK CEPHESİ

SON SÖZ YERİNE

SUNUŞ

Ebülfez Eli Elçibey, bugün Türk dünyasında Türklük ve istiklal hareketi yürüten en mümtaz liderlerden biridir. "Elçibey hâlâ kardeşinin evinde yaşayan, dünya nimetlerinin hepsinden davası uğruna vazgeçmiş, misafirini kitaplarla boğulmuş odada yatak üstünde ağırlamaya mecbur bir ülkücü büyük insandır.

Elçibey, şimdiye kadar davasından en küçük ölçüde dahi sapmamış kararlı, azimli, geniş görüşlü bir önderdir.

Elçibey Azerbaycan tam bağımsızlığına kavuşmadıkça, Azerbaycan'ın dışına adım atmama prensibini ısrarla sürdüren bir şahsiyettir.

Elçibey yalan dolan bilmeyen, iftira atanlara bile gülüp geçen, kendi şahsi ihtirasları uğruna davayı terk eden veya davanın yönünü değiştirmek isteyenleri bile affedebilen faziletli bir insandır.

Yüksek kültürü, engin tarih bilgisi, ulaşılması güç siyasi tahlil kabiliyeti, soğukkanlılığı ve efendiliği ile düşmanlarının bile takdirine sahip sevilen bir büyüktür.

Demokrasiyi hazmetmiş, halka güvenen, halka mal olmuş; cebir ve şiddeti daima redetmiş, beşeri münasebetlerinde kükreyen bir aslandır.

İstikbâle dönük plân ve programlarını bir dakikasını boş gecikmeksizin en tutarlı, en sağlam ve yalnız Azerbaycan'a değil bütün Türk milletine en faydalı olacak şekilde hazırlamış, hazmetmiş ve geliştirmiş bir plancıdır.

Elçibey'in davası Azerbaycanla mahdut değildir. Tekrar tekrar belirtmek gerekir ki 250 milyonluk bütün Türk milletini kucaklayan büyük bir davadır. Hepimizin davasıdır.

Vakfımızın Elçibey'in vasıflarıyla bütün dünyadaki Türk gençliği tarafından tanınması ve örnek ülkücü alınması için, hakkında Prof. Dr. Kâmil Veli Nerimanoğlu tarafından hazırlanmış kitabı basmaktan mutludur.

Her şeyimiz maddeten ve mânen, bu safhada Ebülfez Eli Elçibey'e feda olmalıdır."

Prof. Dr. Turan YAZGAN

SON SÖZ YERİNE

Cevabını çokları bildiyi Ebülfez Elçibey Kimdir? - sorusuna yığcam şekilde cevap vermeye çalışıldı. Geniş, daha ehateli ve tam cevabı Azerbeycan tarihçileri, yazıcıları verecek.

Ve bir de özüm - özümde soruşuram - **Ebülfez Eli Elçibey Kimdir?**

Özüm - özüme cevap verirem.

Adı Türklük tarihine yazılmış büyük mücahid, demokrat, İslam Türk Tarihçisi ve filozofu.

Bir de Taprag gadar doğma, vatan gadar aziz bir insan.

Azerbeycan'a hürriyet, bağımsızlık yolunu gösteren tek lider - Azerbeycan Halk Cephesi Başkanı

* * *

- Kimsen?

- **Elçiyim.**

- Kimin elçisisen?

- **Allahın.**

- Hansı milletin elçisisen?

- **Türk milletinin - Azerbeycan Türklerinin.**

- Haralardan gelirsən?

- **Zülmetden.**

- Haraya gedirsən?

- **Işığa.**

- Yolum uğurlu olsun!

- **Sağ ol! Salamat gal!**

13-20 Nisan 1992

İzmir – İstanbul

ÖN SÖZ YERİNE

Ebülfez Elçibey Kimdir?

Azərbaycan Türküdür. 1938 yılında Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti Ordubad şəhəri Keleki köyünde anadan olmuşdur.

Atası Gedirgulu kişi "*Veten müharibəsi*" deyilən İkinci Dünya savaşında helak olmuşdur.

Elçibey və özündən böyük üç gardaşı anaları Mehrinse hanımın tərbiyəsi ilə böyümüşdür.

1962 yılında Bakü Universitetinin şergşünaslıq fakültesi arap şöbəsini bitirmişdir.

1963-64 yıllarında Mısırdə tərcüman işləyib. 1968 yılında Universitetin Asiya və Afrika ölkələri tarixi kürsüsündə aspiranturanı bitirmişdir. 1969 yılından tarix ilimləri namizədidir. Universitedə şark ölkələri tarixindən dər deyib.

1975-76 yıllarında Azərbaycan SSR Cinayət Məcəlləsinin 67-ci maddəsi üzrə həbsdə olub. Onu millətçilik, antikommünizm, antimarksizm, antileninizm təbliğində suçlamışlar. Həbsdən sonra bir süre işsiz qalıb, 1977 yılından Azərbaycan Bilim Akademisi Elyazmalar İnstitutunda ilmi uzman gərəvinde çalışıb.

1989 yılından Azərbaycan Həlg Cəphəsi Başkanıdır.

Evlidir, bir oğlu, bir qızı var. Allah'a inən ziyalı müsəlman, Milli-Azadlıq hərəkatı hədimidir.

Ebülfez Elçi Bey Kimdir?

Bu soruya tam, müfəssəl cavab vermək için Azərbaycan milli-azadlıq hərəkatı tarixini yenidən yazmaq lazımdır. Həsusilə 1920 yılından başlayan kanlı Sovyet İmparatorluğu tarixi öz kökləri ilə birlikdə geniş şəkildə incələnməlidir.

İnanırıq ki, Azərbaycan tarixçiləri, sosioloqları, politoloqları, yazarları bu böyük tarixi yazacaqlar. Fərqli baxış açılarından bu şərəfli tarix daha aydın görünecek.

Milli-azadlıq tarixinin mühüm bir kısmı kommunist partisinin, KGB-nin arşivlərində hələ də gizli saklanır.

Ve şimdi bu tarix gözümüzün qarşısında yaranır.

Bu tarix yarını yaradır. M.E. Resulzadə'nin, neçə-neçə milli demokratin, bütün həlgimizin esrlər boyu arzuladığı azad, gutlu yarını biz yaradacağıq. Şəhidlərimizin kanı süzölmüş ana Vətən, vahid Azərbaycan öz hegigə istiglalına gəvuşəcəkdir.

Ebülfez Elçibey kimdir?

Bu suala bir az etraflı cavab verməyə çalışaq.

Esil byk cevap ise yarın olacag.

Tasvir etmeye alışdığımız byk insanı tanıyanlar, tarihi olayları yaşayanlar mfessel teferrat ve tahlil tapmasalar, hardasa neleri ise unutmuşugsa bizi bağışlasınlar.

Bu kitap Azerbaycan Türklerine ve elece de Türkiye Türklerine hitab etdiyi için ilk izđileri meydana çıkmakta olan **Ortak Türk Edebi dilinde** kaleme alınmışdır.

İnşallah gelecek kitaplarımızın büyük bir kısmı böyle bir dilde yazılacaktır. İlk denemelerden olduğu için yanlışlarımızı tabii saymanızı rica edirem.

İLK MÜCADİLELER

AZADLIG. Dünyada ele adamlar var ki, onlar haggında söhbeti yalnız bu kelime ile başlamak olar. Allah-tealanın verdiyi nimetlerin başında gelen Azadlıg sözü ile. Azerbaycan milli-istiglal hareketinin lideri, Azerbaycan Halk Cephesi başkanı Ebülfez Elçibey haggında söhbete başlamak en büyük helallıgıdır.

Azadlıg - azadlıg haggında düşünceden başlayır. Maddi ve manevi servetleri, bütün varlığı sömürülen insan ve ya millet için gollarındaki, boynundaki zenciri kırmaktan büyük ideal-ülkü yokdur. Tanrı insanı beraber yaratmışdır. Bu dünyanın imkanları da insanlar için beraber bölünmelidir. Dünyanı geyri-beraber bölen, somüren ve sömürülen gütblerini yaradan şeytan, üreyinde şeytan yuva salmış insanlar olmuşdur. Bu insanların yarattığı devletler, imperatorluglar Azadlığa, Tanrı edaletine karşı olmuşdur. Ve yegane yol Azadlıg için mücadile, dönmeden, yorulmadan, korkmadan mücadile aparmag olmuşdur. Tarih bunu defelerce sinagdan geçirmişdir.

... Gecedden bir haylı germişdi. Bir genc Bakünün gecekondularının birinde derin fikirler içinde idi. Bu fikir ne bir gecenin fikri idi, ne de bir adamın. Bu bir milletin 200 illik zülmetinin, açılmayan, uzandığıca uzanan gecesinin fikri idi. Bu fikir Azerbaycan Türklerinin fikri idi. Bu derin fikirler içerisinde çabalayan Üniversiteni yeni bitirmiş Ebülfez Eliyev idi. Sonralar o, Ebülfez Eli Elçibey adı ile dünyada tanınacag, Azerbaycan Türklerinin azadlıg meşelini göylere galdırıp bütün dünyaya yayacagdır. Ancag o zamanı hele 25-30 il var idi. Ve ileride çok büyük, ağır mücadile dayanırdı. *"Haradan başlamak ve nece başlamak?"* sorusu iller idi ki, ona rahatlıg vermirdi. Elçibey, bu sayag yaşamağın esla mümkün olmadığını bilirdi. Bilirdi ki, diktatörlük rejiminin karşısına sedd goyub tokunulmaz bir mecraya çevidiyi sorulara cevap vermeli, tarihin derin ve yakın gatlannı galdırmalı, anlayışlara ışık vermeli, Azadlıg yollarını aramalı ve her gün, her saat insanlara yardım etmeli idi. Azerbaycan Türklerinin demokratiya, istiglaliyyet, Veten uğrunda mücadilesi büyük bir tarih idi. Bu tarihi derslerini diriltmek, hayata gaytarmag çok vacib idi. Başga bir vacib olan mesele Azerbaycanın Rusiya terkbine dahil edilmesini gutlamağa mecbur edilen halga Rus sömürücülüyunü, Sovyet askeri diktatörlük rejiminin mahiyetini açmag idi. Gözlerden perdeleri galdırmag ve marksizm, leninizm belasının kökenlerini, bu maşının insan ganı ile, halgların alın teri ile işyelen, hökm eden, ezici, mahv edice hisletini aşkarlamag ve bütün dünyada bunları aşkarlayanlarla birleşmek günün talebi idi. Halga öz tarihini, öz tarihi haggını gaytarmagdan daha vacib olan hec bir şey yok idi.

Elçibeyi uzun geceler düşündüren de bu mesele idi.

Durum aydın idi. Ve Elçibey büyük yolun başında dayanmışdı. Karar bir idi ve hec bir şey onu deyişdire bilmezdi. Bu hayat Azerbaycan Türklerinin Azadlığına hesr olunacagdı.

...Kaynağından kopan damlaya ve ölen canlıya son güc geldiye kimi Sovyetler Birliyinin de son gücü 60-70 illerde gelmişdi.

Bütün imperatorlugların sonu ganla, savaşlarla bitib.

Sayırsız-hesabsız itkiler dünyanın menzeresini zaman-zaman deyişib. Çok da büyük yaşama tarihi olmayan Sovyet İmperatorluğu eslinde ölüme mehkum olan Rus İmperatorluğunun siyasi hiyle, yalan ve mekr üstünde süni uzantısı, devamı idi. Marksizm adlı hülya ve cefengiyat vasitesiyle Rus imperatorluğuna I. Dünya savaşından sonra melhem bulan Lenin yeni halglar hapshanesi yaratdı.

Azadlıg uğrunda mücadileye girmiş demokratlar, siyasi hadimler aldandı, mehv edildi, satıldı, mühacir oldu.

Aldanmış Neriman Nerimanov, halgını satmagla ucalan Eliheyder Garayev, Meşedi Azizbeyov, Agamlioğlu ve ihanetin, rejimin gurbarı kimi Avropaya, sonra da Türkiye'ye mühaciret eden Memmed Emin Resulzade - bu insanların adı sembolik şekilde Azerbaycanın durumunu eks ede bilir.

... Sözler lekelenmişdi, **Halg, azadlıg, veten, mübarize, gardaş, ana, bayrag...** ve minlerce sucsuz-günahsız ana dili kelimeleri zorlanmış, onlara yeni kommunist anlamı verilmiş, sözler söz olmagdan cıkıb da haltaya, boyunduruğa cevrilmişdi.

Demokrasi ve milli azadlıg hareketinin karşısında Kommunist partisi, KGB, Sovyet Devlet Sisteminin diktatörlük maşını dayanmışdı. Her hangi bir milli kıpırtama, demokratik addım bu maşının fealiyyete gecmesi için kafi idi. Dünya çapında casuslug ve hafiye sisteminin klassik örneğini yaradan Sovyet Devletini ve ümumen bu memleketi seciyyelendiren amiller bunlar idi: antidemokratizm, sömürücülük, insan haglarının olmaması, şovinizm, dünyaya gapalılıg, aşağı hayat seviyesi... Normal gayçı düzelde bilmeyen bu devletin super askeri gücü, çağdaş, askeri teknikası neyin hesabına idi? Askeri casuslug şebekesinin mükemmelliği ve para, mükafatla beslenen alim elitesi hesabına. Harbi-polis rejimi ideolojini hususi nezaret altında saklayırdı.

Yazarların, ressamaların, mimarların, bestecilerin, İttifag adlanan teşkilatları devlet geyyumluğunda, Merkezi Komite ve KGB-nin ciddi nezareti altında idi. Akademi ve Üniversiteler, Radyo ve Televizyon, Basın ve Yayın da bu nezaret şebekesi içinde idi. Ciddi senzör ideolijinin başının üstünde kılıc kimi asılmışdı.

Aslında Lenin'in yarattığı bu diktatura maşını sükancısının kim olmasından asılı olmayarak dünyaya, demokrasiye aykırı sömürü mahiyyetini aşağı yukarı koruyup saklayırdı. Lenin'den başka her sonra gelen liderin evvelki lideri inkar etmesi Leninizm'in puçluğunu gösterirdi. İbretli bir siyasi letife hatırlatmak isterim. *"Tren komünizme doğru ilerleyir. Sükancı Lenin'dir. Lokomotifte yakıt bitir. Ne yapalım diye Lenin'e yüz tutarlar. Lenin tez gençlere hitab edir: "Çetinlik geçicidir, gelecek sizindir." Komsomolcular ormanları kırıp ümid içinde lokomotifi harekete getirirler. Tren ağır-ağır ilerliyor. Sükancı Stalin'dir. Yakıt bitir. Stalin'e yüz tutunca o deyir: Bu kader adamı komünizme aparmanın ne anlamı var? Adamların yarısını dökün yere, kovun, öldürün. Boş vagonları yandırıp yolumuza devam edek. Öyle de yaprlar. Tren gidiyor..... Sükancı N.S.Kruşçev'dir. Kruşçev'e yakıt bitti söyleyince deyir: Yoldaşlar, onsuz da bizim geriye yolumuz yoktur. Komünizme gidiyoruz. Geçtiğimiz yoldaki rayları sökün dağdın*

tahtaları yakıp da gidek. Öyle yaprlar. Tren gidiyor... Sükancı L.İ.Brejnev'dir. O yakıtın bittiğini duyan gibi deyir: "Vagonların perdesini kapatın ve yırgılayın. Koy öyle bilsinler ki tren birbaş komünizme gidir". Nihayet sükancı M.S.Gorbaçov'dur. O söylüyor: "Yoldaşlar, gelin açık danışak. Perdeleri açın ve aydınca bilin ki, biz komünizme getmirik, genellikle hiç getmirdik ve gitme imkanımız da yoktur!"

Bu sistemde bürokratizm, rüşvet, torpil, sahtakarlık, ikiüzlülük az gala normal ahlagi keyfiyetler sayılırdı. Bunlara karşı mübarize teatral seciyye daşıyrdı. Balık başdan kokuyar. Rus cinovnik aparatı rüşveti o gadar normallaşdırmışdı ki, cemiyetde bu ve ya diğər şekilde rüşvet almayan yok idi. Ve hatta rüşvet totalitar üsul-idarenin demokratisi, bir nevi çıkış yolu idi. Dünyanın en büyük mafya sistemlerinden biri Sovyet Mafya Sistemi idi. Bu cemiyetin dünyada yaşama haggi yok idi.

Böyle bir ağır durumla, sert şartlar içinde en facieli faktör milletlerin öz manevi, tarihi deyerlerini itirmesi korkusu idi. Assimilyasiya ve mankurtculug tehlikesi en büyük facieye cevrilmekte idi.

Tüm Dünyanın bu ictimai harcang-kanser hastalığı güclendikçe dünya bir o gadar sarsılırdı. Parti-polis rejimi dünya demokratisi için, dünyanın güvenliyi için en büyük tehlike idi.

Uzayda fırladılan sputniklerin, nükleer silahların, lazer teknikasının dürlü-dürlü çeşidleri dünyanın siyah günlerinden haber verirdi.

Demir hisarın içinde, imperatorluğun dahilinde her şey "güzel" idi. Her acıdan Lenin'in mantigi devamı, siyasi varisi olan Stalin şovinizmin yeni modellerini yaratmışdı. Rus şovinizmin maşını anormal fesadları ile fantastik neticelere çatırdı.

30'lu yıllarda Stalin repressiyası bütün mezlum halglara öldürücü zerbe vurdu. Korkunu, vahimeni, sosyal psikoza en yüksek seviyyeye galdırdı. Allahsızlık, milliyetsizlik, adet-eneneden, milli olan her şeyden uzaglaşmag bu rejim için normal idi.

Yandırılan, mahv edilen manevi deyerler, öldürülen, sürgün edilen ziyalılar, ruhaniler, peren-peren düşüb dünyaya yayılan mühacirler bu zülmün neticesi idi.

E.Elçibey böyle bir dövırde siyasi fealiyete kadem koydu. XX. esrin evvellerinde yeni inkişaf orbitine çıkan ingilabi-siyasi demokratiya havası yeraltı çaylar kimi gelib-gelib üze çıkmalı idi. Evlerde, ailelerde hifz edilen adet-eneneler, dini ve milli bayramlar, merasimler milleti bu fırtınadan kurtaran en büyük ocag idi. Bu mügeddes amiller milletin kan yaddaşı, milli hafızası idi. Bu yeraltı çayların siyasi dayanağı, milli-manevi devlet ifadesi Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin ölmez ruhu idi. Memmed Emin Resulzade ve onun silahdaşlarının haricde apardığı siyasi mücadile bu milleti ölmeye goymayan en büyük kuvvetlerden biri idi.

E.Elçibey bir defe kalkıb milletin başı üstünde dalgalanan üçrengli bayrağı yeniden galdırmag için mücadile meydanına atıldı. Geriye yol yok idi. Ya olum, ya ölüm... Ya Azadlık, ya kara toprag! Özü icin seçdiyi bu yolu Elçibey Öz milleti için de seçmişdi.

Bu mücadilenin aparıcı kuvvesi genclik ve yene de genclik olmalı idi. Üniversite ve Enstitü, cayhana ve meydanlar-genclerin olduğu her yer Elçibey için doğma idi. Ve o doğma yerlerde doğma söhbetlere getmeye başladı.

O söhbetlerin ilk gününden Kommunist Parti Merkezi Komitesinin ve KGB-nin kara kitabına Ebülfez Eliyev adı yazılmış oldu.

Günler-aylar gecdikce bu kara kitab aşib-daşacak, Baküden Moskovaya, Moskovanın istehbarat merkezlerinin birinden o birine geçecek ve Mustafa Cemiloğlu, general Grigoryenko, Sakarov, Soljenitsin, Mikolo Miroşniçenko ve nece-nece tatar, rus, ukrayn, gürcü, latış, eston.. disidentinin sırasına Azerbaycan Türkü Elçibey'in de adı yazılacaktır.

Bu kara defterin bir adı da ölüm, tegib, sürgün idi.

Ağır günler başlayacak, onun oturub-durduğu adamlar, gohum-egraba nezaret altında yaşamalı olacaktı. Telefonlar dinlenecek, her yerde, her zaman disidentin her addımı yazılacaktır. Her an avtomobil gezası, psikiatrik hastane nisbi yaşayan disidenti bekleyir.

Disident hareketi KGB-nin karşısına çıkan ilk büyük maneler idi. Ve askeri-polis rejimi disidentler üzerine hücumla gecdi.

Yıl 1941. Hitler Almanyası, Sovyetler Birliğine hücum etmişti. İki canavarın-Hitlerin ve Stalinin milyonlarla günahsız insanı mahv eden edaletsiz savaşı başlamıştı. Savaşın fırtına dalgası Azerbaycana da gelmişti. Bir sömürü Devletinin diğer sömürü iştahı ile alevlenen Devleti ile savaşının adını "*Veten müharibesi*" goymuşdular. Ve bu "*Veten müharibesi*" Azerbaycana sefalet, acı, gırgından başka hec ne getirmemişti. Küçük Stalin rolunu oynayan fanatik kommunist Mir Cafer Bağırov idi. Burası da geribe idi ki, bu cellad fanatikin de öz kommunist düşmenleri ve özünemahsus "*vetenperverliyi*" var idi.

Cecen-Inguşlardan, Kırım tatarlarından sonra Sovyetlerin Güney sınırlarının güvenliyi için Türk halglarının göcürülmesi planına Azerbaycan da dahil idi. A.Mikoyan bu planın müellifi idi. M.G.Bağırov geyri-adı seferberlik ve yardım rekordu ile A. Mikoyana galib geldi ve Sovyet ordusunun petrol ihtiyatı hatirine Azerbaycan göcürülmedi, yalnız ayrı ayrı aileleler, şübheliler Orta Asiya ve Sibiryaya sürgün edildi.

Savaşın acı rüzgarı Nahçıvanın Ordubad şehrine, uzag Keleki köyüne de gelib catmıştı.

Mehrinse hanım göz yaşları akıdırdı. Eşi **Gedirgulu** savaşa gedirdi. Dağlar arasındaki el-ayagdan uzag bu köyde 15 yaşlı **İbrahim**, 12 yaşlı **Murad**, 7 yaşlı **Almurad** ve hale 3 yaşını doldurmamış **Ebulfez**'le ana kalırdı. Sigareti sigarete calayan ata uşaglarını bir-bir öpdü ve sıra körpe Ebülfez'e geldi. Ata bir an dayandı ve hele hec kesi tanımayan dilsiz -ağızsız körpeye ne dedi, ne düşündü onu Allah bilir. O, Ebulfezi de öpüb bağrına bastı. Uşagları Mehrinse hanıma, Mehrinse hanımı Allaha tapşırđı, ağır-ağır evden çıkđı. Çevrilib bir daha doğma evine, hanımına, balalarına bakđı.

Uşaglar ağlaşrdı. Ağlamayan tek Ebülfey idi. Mehrinse hanım ardınca su atırdı. Ata köksünü ötürdü. Elini yelleyib köy aşığı yolu son defe getdi...

Kanlı savaş bir aileni de başsız goydu.

Çocukluğu savaşın ganlı yıllarına düşen Ebülfeybey'in taleyinde atasız böyümek de var imiş. Tanrı gismetidir. Ve bu da Tanrı gismeti idi ki, kişi gayretli Mehrinse hanım Ebülfeybey'e hem ata, hem de ana olmalı imiş. Özü de nece bir ana!

Mehrinse hanımı hayatının son yıllarında bir neçe defa görmüşem. Ana mügeddestir. "*Cennet ananın ayaklarının altındadır*" kelamının anlamını men Mehrinse anaya bakanda dark etmişem.

Mehrinse ana yeriende ayaklarını çekirdi. Kelekide men ananın ne için aksadığını sordum. Çok kederli ve ibretli bir ehvalat anlatdılar.

... Kelekinin onsuz da soyug olan gışı savaş yıllarında daha da sertleşmişdi. Derd gelende batmanla gelir - deyib atalar.

Uşagları için ruzi gazanan ana seherden akşamacan ayagüste olurdu. Bu ağır günlerin birinde Mehrinse ananın ayaklarını şahta vurur. Şehirle elage kesilibmiş köyde hekim-filan da yok imiş. Ananın ayag barmaglarından başlayan gangren yavaş-yavaş artmaga başlayır. Yegane çıkış yolu ayağın o hissesinin kesilmesi idi. Bunu kim yapacag? Hale cavan yaşlarında halg tebabetini güzel bilen ana dörd balasına bakıb da baltanı eline alır..

Dağ yağı yaranın üstüne tökende ana özünden gedir.

Nedense men Elçibey'e bakanda hemişe o sehneni hatırlayıram. Ve Elçibey Mehrinse ananın evladı kimi gözümde böyüyür.

Görünür, hayatda hec bir şey tesadüfi deyil. Elçibey de mehz bu aileden çıkmalı imiş. Bu atanın, bu ananın evladı, bu gardaşların küçük gardaşı olmalı imiş. Elçibey bu toprağın, bu veteranın, bu Milletin oğlu olmalı imiş! Onu Tanrı özü bu milletin gismetine yazmışdı.

Azerbaycan Türkü bir de Elçibey'in anası olduğu için Mehrinse hanıma minnetdardır, borcludur.

"Ana haggi -Tanrı haggi", deyib Dedem Gorgud, bu haggi gaytarmag, ödemek mümkün deyil.

... Üniversite illeri Elçibey'in hayatında unudulmaz iller idi. 17 yaşlı gencin şergşünaslıg fakültesinin arap bölümünden başlayan ictimai hayatı halgin Azadlığı uğrunda mücadile mektebinin başlanğıcı, astanası oldu. Bu beş yıl geçmiş yıllara

işig saldı, geleceyi anlatdı. Bu hayat yalnız bir insanın deyil de, milli-azadlıg hareketinin yeni marhelesi için zemin oldu.

Bu beş yıllık Üniversite hayatının anlamını aşkarlamak için Mehrinse ananın Elçibey'in mahkemesine yazdırıp gönderdiği mektubda (yeri gelmişken deyim ki, Elçibey mahkemede o mektubun okunmasına izin vermedi) böyle bir yer var: *"Mən ezab-eziyyətlə oğul böyütdüm. 17 yaşında okumağa göndərdim. Amma siz okudub da oğlumu kendinize düşmən etdiniz. Menim O, 17 yaşlı oğlumu özümə gaytarın"*. Ananın sözlerini açığlamağa ehtiyac yoktur.

Marksizm-Leninizm kitablarının, Parti tarihi, İlmî Kommunizm, Marksist felsefe ve tarihsünaslığın karşısında - o biri sahilde bir asıl dünya var idi. Bu dünyanın adı **Türklük**, **İslam** ve gerçek **Demokrasi** idi. Sömürünün ve askeri-polis rejiminin mahiyetini bilmek, derk etmek, mücadile etmek için bu sahile çıkmag, ileriye, yalnız ileriye doğru koşmak lazım idi. Azadlığ amalı her türlü çetinlikden, azabdan daha yüksekte dayanan **ideal**, **ülkü** idi.

... Elçibey'e Mısır'da tercümeçi işlemeyi teklif edende o tereddüd etdü. Bu narahat adamı ölkeden uzaglaşdırmag yukarıda razılaştırılmışdı. Heç kimse şübhelenmezdi - arab bölümünü bitirenler esasen dışda çalışırlar. Elçibey'in talebe dostları - Vasim Memmedeliyev, Rafiq İsmayılov, müellimi merhum Ağamalı Hasanov Elçibey'e getmeyi meslehet bildi. Dili derinden öyrenmek için önemli olan bu seferin başga bir menası dışdan görünen Azerbaycan, demir hasardan o üzde gorüşeceyi insanlar, göreceyi dünya idi.

... Büyük Kahire'nin küçük kahvanelerinin birinde Fransız gazetici Elçibey'den çok şey sordu, sorulardan biri de bu idi: *"Azerbaycan ve onun geleceyi haggında ne söyleye bilersen?"*

Elçibey'in cevabı böyle idi: *"Azerbaycanın sömürü, müstemleke olması şübhesizdir. Azerbaycan Türkləri layıg olduğu Azadlığı alacagdır. Sovyet imperatorluğunun ömrüne çok kalmayıb. Men milletimin azad geleceyine inanıram. Men vahid Azerbaycanın olacağına inanıram!"*

Bu cevap Baküdeki kara kitaba yazıldı ve büyük gazeb doğurdu.

Dışda çalışmag Elçibey'e çok şey verdi. Ve uzag Mısırdan görünen Azerbaycanın pamuk tarlalarında ömrünü çürüden solğun çehreli kadınlar, petrol medenlerinde gece-gündüz çalışan işçilerin yorğunlug ve azab saçan gözleri uzaglardan öyle aydın görünürdü ki, Elçibey bu aydınlık karşısında yine and içdi: *"Ya ölüm, ya Azadlık!"*

Dışda çalışanlar dolu bovullarla, araba ile dönürler. Elçibey dışdan borclu geldi. Amma Azadlığ aşkı ile çırpınan ürek dolu idi. Allah-teala Elçibey'i dünya malına tamahdan uzag yaratmışdı. Tanıdığım adamların içinde insanın dünyaya eliboş gelib, eliboş getdiyini Elçibey gadar real, gerçek bilen ikinci adam tanımıram. Millet in bu gadar büyük derdini çeken adamın mal-mülk derdi çekmeye vakti, hevesi harda idi ki...

... Ziya Gökalp'ın *"Türkcülüğün esasları"* Kitabı, Atatürk'ün kitabları, Şeyh Mehemed Hiyabani ve Settarhan hareketi haggında yazılar, M.E.Resulzadenin makele ve kitabları elden ele gezirdi. Gizli okunan kitabların arasında Sovyet disidentlerinin eserleri, Gumilyovun kitabları ayrıca bir yer tuturdu.

Elçibey'in siyasi faaliyeti **üç istigametde** idi.

Birincisi Kütle arasında, yığıncaqlarda, adet-enene yerlerinde, meclislerde, cayhanada halgın üreyinde olan sağlam duyguları ortaya çıkarmag, söhbetlerle, mübahiselerle hagigeti insanlara söylemek ve bir çok hagigatları da insanlardan öyrenmek idi. Derviş anenisini, halgın psikolojisini, düşünce tarzini güzel bilen Elçibey hemişe bu yolu daha çok sevmiş ve bu yola üstünlük vermişdir. Millete Elçibey'i sevdiren en büyük amillerden biri bu idi. Bu yolda Elçibey ona göre üstün ve uğurlu idi ki, halga ders vermir, ondan yukarı dayandığını iddia etmir. Eksine halgla bir yerde fikirleşir, bir yerde çare aktarır ve doğru yolu gösteren hakikati en büyük müellim sayır. Mitinglere, halk toplantılarına geden bu yol en popüler yol gibi helledici olacaktır.

İkinci yol ilim yolu idi. Bu cephede esas amil Türkoloji ve onun ayrılmaz hissesi olan Azerbaycan Türklerinin tarihinin ciddi şekilde öyrenilmesi idi.

Azerbaycan halgına ve ümumen Türklüye hakaret olan 3 cildde *"Azerbaycan Tarihi"* sahtakarlıg ve rezaletden başka bir şey deyildi. Ne idi bu kitabın esas gayesi?

Gaye bu idi - Azerbaycanlılar (Azerbaycan Türkleri deyil de, mehaz Azerbaycanlılar) XI. esirden sonra indiki topraklara gelmişler; onların Tarihi islama, mongollara, Türkler'e karşı mübarizeden ibaretdir; Rus halgı Azerbaycanlıları nasıl Şark istibdadından kurtardı; milliyetçilik bataglığına ve oyuncak Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetine karşı Rus ingilabçı -demokratlarının mübarizesi ve hilasedici rolu, Kommünizmin ışıklı yollarında kazanılan kalebeler; çiçeklenen Azerbaycan, Sovyet halglarının kardaşlıg ailesi, Sovyet medeniyeti vs. vs. Bütün bu hedyanları, yalanları, iftiraları akademizm hurafatı ile halga aşlayan profesörler ordusu, elitar alimler, funksionerler destesi durmadan çalışırdı. İki dünyagörüş, iki zehniyet üz-üze dayanmışdı.

Ebülföz Elçibey'in siyasi fealiyetini anlamak için veziyeti öteri de olsa hatırlatmak vaciptir:

Arap hilafatında Türk devletinin tarihini öyrenilmesi Avrupa çağdaş ilmi sistemiyle Türk devletçilik tarihinin araştırılması mühim ehemiyet kespedirdi. Elçibey'in namızadlık tezi *"Tuluniler Devleti (868-905)"* adlanır... Bu eserin devlet kuruculuğuna has olan hisselerinde ordu, donanma, memurluk, divanlar, din ve hukuk iktisadiyet ve onunla bağılı ictimai münasebetler öylece de kültür meseleleri geniş şerh edilir. Bu eseri öylece de bu tipli diğzer eserlerin metinaltı menası her türlü imparatorluğın mahiyetini izah etmeye ve Türk devletçilik ananesinin büyük sistemini ortaya koymaya hizmet edir. Eserin bir yerinde Elçibey böyle yazır: *"Hint ve Çin sınırlarından Atlas Okyanusu'na, Zagafgazya'nın kuzeyinden Hint Okyanusu'ndan Arabistan Denizi'ne kadar olan büyük bir arazinin VIII. asrın ikinci yarısında öz hakimiyeti altında zorla birleştiren Abbasiler, hilafetin bütünlüğünü IX. yüzyılın başlanğıcınadek koruyup saklayabilmiştir. Yüzden sarsılmaz, kuvvetli, nehek bir imperya tesiri bırakan hilafetin XI. asır başlar başlamaz dahilen çözümeğe olduğu açığa çıktı. Böyle ki o, çok çekmeden tenezzüle uğrayıp parçalandı ve onun erazisinde ayrı ayrı devletler meydana geldi"*. Tarihin inkişaf kanunlarını oldugca güzel bilen Ebülföz Bey tarihin tekrar olunan ve mahiyetçe değışmeyen mantığını imperyaların yaranması, inkişafı, tenezzülü ve nihayet ölümünü Lev Gumilyov nazariyesiyle şerh ede ede XXI. (21) yüzyılın Türk asrı olduğunu, Hazar'ın artan suyunun artan Türk gücü olduğunu açıklar.

Tarihin romantik tarafı ile real tarafını ustalıklı birleştiren Elçibey Atatürk ve Lenin siyasi devlet sistemini mukayese ederken Atatürk'ün üstünlüğünü tarihi, siyasi içtimai, iktisadi delillerle şerh ederek gençlere tarihe **yeni bakışın** esaslarını aşılayırdı. Bu bakımdan Zeki Velidi Togan'ın, L.Kalfesoğlu'nun, L.Gumilyov'un, A. İnan'ın, B.Ögel'in, eserlerini sevdiği kadar da sevdirdi. Müellimi Ziya Bünyadov'un Arap kaynaklarına, Atabeyler tarihine, İslamdan sonraki Azerbaycan tarihine yüksek kıymet veren Elçibey *"Yeni nesli kadim eski Sümer, eski Çin, eski Fars ve Arap dilleri üzre uzmanlar yetirmenin tam zamamdır"* deyirdi.

Elçibey güzel bilirdi ki milli tarih etraflı şekilde öğrenilmese Milli-Azadlık hareketi nezeri bakımdan işlenip hazırlanabilir. Bu bakımdan o, tarihçilerden Y.Yusufov, S.Eliyarlının, M.İsmayılov'un, H.Aliyevin, S.Aşurbeyli'nin, R.İsmayılov, Nesib Nesibzade'nin Türkologlardan F.Zeynalov, A.Ahundov, E.Abdullayev, T.Hacıyev V.Aslanov, E.Gaybullayev, C. Kahramanov, F.Mehmedov, F.Celilov, E.Tahirzade, A.Acalov ve başkalarının araştırmalarını izleyir ve onlara yeni ideya ve fikirler de verirdi. Avrupa tarih nazariyesini milli hava, milli ihtiyaçla birleştirmeyi vacib hesab eden Elçibey milli teessüpü esas hesab edirdi. Elçibey tarihe hesr olunmuş eserlerde akademizm ile yanısıra hissiyata, sezgi ve duygulara hitap eden eserlerin yazılmasını gençlere tavsiye edirdi. Sovyet kültürünü öğrenmek adı altında Üniversite ve akademilerde hükümlanlık eden tarihçilerden sohbet düşende Ebülfez Bey diyir: *"O şeyi ki zaman kendisi atacak, hayat kendisi reddedecek onun için çok telaş etmek lazım değil. Yıkılan kolhoz-sovhozun, dağılan fabrik-zovodun ne kültürü? Biz insanları, gençleri yitirmemiliyik. Kıymetli olan sağlam düşünceli gençlerdir."*

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti tarihinin, Mehmed Emin Resulzade irsinin diğer siyasi liderlerin eserlerinin öğrenilmesi ve tebliği çok mühim idi ve bu problem hermişe Elçibey'in digget merkezinde idi.

Ve nihayet Elçibey'in fealiyetinin **üçüncü** istikameti **medeniyet** ve **sanatla** bağlı idi. Azad fikrin kapılarını açmak için edebiyat ve sanat hususi değer taşırdı. Ve milli şuurun yaranması bilavasite bu eserlerle bağlı idi. Azerbaycan Türkleri'nin folklordan ve yazılı edebiyattan gelen Azadlık duyguları, Sabir, Mirze Celil, Ali Bey Hüseyinzade, Ahmet Bey Ağayev, Üzeyir Bey Hacıbeyli, Yusuf Vezir Çemenzemimli, Hüseyin Cavid, Ehmed Cavad, Almas Yıldırım, Vahap Yurtsever, Mikayıl Müşfig halkın kan yaddaşı, milli hafızası idi. Bu yeraltı çaylar üye çıktıkça Azerbaycan Türkleri'nin milli ölmezliği, manevi zenginliği, Azadlık yangısı daha aydın ve bariz şekilde otaya çıkırdı. *"Bir defe yükselen bayrak bir daha inmez"* hakkatinin altında edebiyat ve sanatın bütün zamanlarının büyük içtimai gayesinin, millil benlik ideyasının milli Azadlık duygusunun formalaşmasında edebiyat ve sanat kudretli bir vasita idi. Sırf siyasi faaliyetin imkansız olduğu zamanlarda siyasi dünyagörüşünün formalaşmasında demokratik edebiyatın tebliğine Ebülfez Bey hususi önem veriyirdi. Totaliter ve avtoritar cemiyet demokratik edebiyattan oddan korkan gibi korkurdu. O illerde *"Gobustan"* sanat toplusuna karşı karagüruhu kaldıran Merkezi Komite ve KGB idi. Milli yazıcılara karşı edebi mahkemeler, öldürücü siyasi tenkitler boşuna yaranmırdı.

60-70 inci iller azad fikirle despot rejimin yüz yüze geldiği ağır zamanlardı. Yazarlardan R.Rıza, İ.Şihli, B.Vahapzade, İ. Efendiyev. E.Memmedhanlı, S.Ahmedov, İ.Hüseyinov, Anar, Y.Semedoğlu, E.Eylisli, Elcin milli edebiyatın ciddi örneklerini yaradırdılar. Yeni edebi neslin yetişmesinde Elçibey'in de mühim rolü vardı. Bu rol herşeyden önce yeni yazıcıların fikrinin

istikametlendirilmesiyle bağılıydı. Elçibey içtimaiyet arasında edebi eseri milli-siyasi bakımdan kıymetlendirmek değerini yaratmıştı. Partokratyanın kosmopolit ve komünist propagandasına karşı milli şuurun derinliğini ve zenginliğini karşı koymak lazım idi. Burada komünist tebligatı o kadar da tehlikeli değildi. Aşağı yukarı hamı bu sayak edebiyatın manasızlığını anlamıştı. Burada beşeri duygular adı altında metaforik sanat perdesinde kosmopolitizm yayılabilerdi. Elçibey **milli şuur** merhalesini geçmeden ve halkın azadlık duygusuna hizmet etmeden beşeri duyguları terennüm eden eserleri keskin tenkit edirdi. Elçibey bu fikirle idi ki bedii söz duygusu olan gençler istedadlarını, milli özünüderk yoluna çıkarabilirse o zaman beşeri ve milli duygular uzvi şekilde birleşebilir. Elçibey tamamiyle haklı idi. Neden insan hakları kazanmak isteyen, Azadlık duygularını ifade eden Azerbaycan Türkü'nün zengin maneviyatının, psikolojisinin tesiviri beşeri olmasın? Hiç kuşkusuz ki olabilir ve olmalıdır. Elçibey'in şairlerle, tenkitcilerle, mimarlarla, artislerle saatlerle çeken sohbetlerinin, mübaheselerinin şahidiyim. Çok da yüngül geçmeyen bu sohbetlerde fikirler arlaşırdurulaşır, yaratıcılıkla bağlı ziyalıların yeni nesli böyle yetişirdi. Elçibey'in kültür adamları ile görüşlerinde milli musiki, milli mimarlık ve tatbiki sanatlar mühim yer tuturdu.

Ve bütün bu meseleler bir ana hatta birleşirdi. İster halk arasında ister ilim adamları ve kültür-sanat adamları arasında giden bütün sohbetler bir amala hizmet edirdi: **Halkı Azadlığa aparmak**. Bu Azadlık, düzgün görmek, ona doğru inamla ilerlemek, Azadlık uğrunda her şeye hazır olmak düşüncesi başlıca maksad idi.

... Yıllar geçirdi. Ve her yıl kendisiyle ne ise bir şey getirir ne ise bir şey de aparırdı. 1975 yılında ünlü kazak şairi Olcas Süleymenoğlu'nun "*Az i Ya*" eseri yayınlandı. Bu eser Sovyet İmparatorluğu'nda top kimi patladı. Hakim Rus milliyetçiliğine, şovenizmine güçlü bir darbe vurulmuştu. İki hisselik "*İgor Destanı*"nın Türk menşesine ve kadim Türk-Sümer ilişkilerine hesredilmiş formaca ilmi-bedii esse, mazmunca politik pamflet idi. Avrupasentirizmi, akademizm hurafatını, Rus şovenizmini ifşa eden bu eserin mazlum halkların uyanması için, milli şuurun kalkınması için büyük ehemmiyeti vardı. Rusça, öylece de tercümesi Natik Seferov'un Azerbaycan Türkçesi ile çeviri kolyazması elden-ele gezmeğe, okunmaya başladı. Moskova Olcas'ın bu kitabına perişan oldu. Müellif yukarıdan tehdid edilmeğe başlandı. Keskin tenkidi makaleler yayınlandı; müzakereler geçirildi, hatta eser Hitler'in "*Mein Kampf*" ("*Kavgam*") eseri ile mükayese edildi. *Yalnız Kazakistan Komünist Partisi Merkezî Komitesi'nin o zamanki birinci katibi Dinmuhammed Kunayev'in L.İ.Brejnev ile şahsı dostluğu Olcas'ı hilas etti. Elçibey Olcas'ın bu eserini yüksek kıymetlendirdi. Hususiyle eserin politik konteksti maraklı idi. Hiç şüphesiz ki Sovyet İmparatorluğu'nda rmilli türkoloji'nin, tarihçiliğin inkişafında olduğu kimi milli tefekkürün ilerlemesinde Olcas'ın Az i Ya eseri çok büyük rol oynayacaktı, ve oynadı da.*

Yıllar geçirdi. Ağır geçirdi. Amma boşuna geçmirdi. Daş üstüne daş koyulur, milli-azadlık hareketinin zemini hazırlanırdı. Gençlik siyasi mübarizenin yolları, formları hakkında düşünür, mengene içinde yaşayan ziyalılar, talebeler yollar arayıp aktarırdı. Dış radyolarda özellikle "*BBS*", "*Azadlık*", "*Amerika'nın Sesi*" radyolarının Sovyet İmparatorluğuna, disidentlere, rejimin sırlarına hasrolunmuş yayınlara Elçibey hususi önem verir ve ziyalılar, gençler arasında bu verilişlerin müzakiresine, yayılmasına çalışırdı.

Elçibey'in özel değer verdiği alanlardan biri de Azerbaycan muhacirleri problemi idi. A.Hüseynzâde, M.E.Resultzade, A.Ağazade, Mirze Bala, A.Caferoğlu, V.Yurtsever, A.Yıldırım, K.Oder, M.Kengerli, A.Karaca, F.Aküzüm, A.Aran... kimi muhacirlerin heyat ve faaliyetinin bir neçe sepkide öğrenilmesi çok ehemiyetli idi. Her şeyden önce bu muhacirler siyasi kürsü idi. Bu insanların haricde apardıkları mücadele Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin ideyaları uğrunda aparılan mubarizenin devamı idi. M.E.Resultzade'nin "[Azerbaycan Dergisi](#)"nde, bir neçe ülkede yayınlanan onlarca gazet ve dergilerde çap olunan yazıları, resmi ve gayrı-zegmi müracatları Azerbaycan siyasi fikrinin ayrılmaz bir hissesi idi. Ankara'da Azerbaycan Kültür Derneği'nde saklanan üç renkli bayrak Milli Azadlık hareketinin sembolü gibi aziz ve mukaddes idi. Bu manevi dayağa karşı KGB'nin apardığı büyük mübarize boşuna değildi. Böyle bir menevi-siyasi dayağı lekelemek, mahvetmek için neler edilmirdi. "Hain", "satgın" tayinleriyle damgalanan, Türkiye casusları gibi suçlanan, çirkab atılan muhacir mücahidleri tanıtmak, sevdirmek için Ebülfez Bey çok cepa sarfedirdi. "[Komünist](#)" gazetesinde, "[Azerbaycan Komünisti](#)" dergisinde ve diğer resmi organlarda çalışan tebligat maşını ifşa edilmeli, günahsız insanların Azerbaycan'ın istiklaliyeti uğrunda hak ve adalet için apardığı adaletli mübarize öz giymetini almalıydı.

Yıllar geçirdi ve bu yılların içinde mühim işlerden biri, Rus ve Fars şovenizminin birleştiği alanda - Güney ve Kuzey Azerbaycan'ın probleminde halkın aydınlatılmasına ihtiyaç var idi. Gurbet, acı hissini siyasi aleve, harekete geçirmek en büyük tarihi görev idi. O yıllarda kudretli sanatkar Şehriyar'ın "[Haydar Baba'ya selam](#)" poeması sınırsız söz sanatında güneş gibi parladı. Dilden dile gezen bu poema manevi birlik destanına çevrildi. Sömürünü özel formasını tatbik eden şah despotizmi, Humeyni fanatizmi, Kesrevi ideyaları ile silahlanarak İrancılık zihniyeti yayır, her vasıta ile Azerbaycan problemini silip atır, yakına bile goymurdu. Diğer taraftan Rus ideyoloji maşınının komünist tebligatı Hizbi - tüdecilik milli şuuru istismar, süi-istifade yoluyla aparılırdı. Azerbaycan'ın birleşmesi Moskova ve Tehran'ı aynı derecede narahat edir. Azad Azerbaycan İran'ın parçalanması demek idi.

E.Elçibey'in siyasi konsepsiyosunda Güney Azerbaycan problemi hic vakit ikinci mevkiye gecmeden en vacip problem olmuşdur. Stratejisinde, Güney Azerbaycan'ını nazara almayan her hansı bir siyasi, ekonomik, kültür, tahsil projelerini Elçibey ciddi proje kimi kabul etmemişdir.

Dünyanın, İran'ın ve Kuzey Azerbaycan'ın durumuna bağlı olarak Elçibey'in vahid Azerbaycan konsepsiyasının ana hattı değişmez kalmıştır. Dünyanın parçalanmış, ayrılmış bütün hakları gibi tez-geç Azerbaycan Türkleri de birleşmelidir. Bu büyük mesele barede Elçibey'in fikirlerinin detaylarının üzerinde ayrı-ayrı yine duracağız.

Ve nihayet, kardeş Türkiye ile münasebet Elçibey'in siyasi görüşlerinde, faaliyetinde ayrıca bir değer taşıyor. Türkiye'nin sadece komşu bir devlet gibi kabul etmek Sovyet İmparatorluğu'nun sınırdan çıkmış siyasetidir. Azerbaycan'ı da içine alan bu imparatorluğun tarihi Osmanlı-Rus ihtilafları, uzun süren savaşlar, toprak davası, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye Cumhuriyeti'ne korumak amacıyla Mustafa Kemal Paşa ile Lenin'in bağladığı sülh mukavelesi tarihi ziddiyeti düşman münasebeti hic vakit unuttura bilmemiştir. I. Petro'nun vasiyetlerinde yer alan sıcak denizler, boğaz ve İstanbul hasreti, dili bir, dini bir Türk kardeşlerin sömürü durumu bu iki devleti hiç vakit yürekten birleştire bilmez. Yalnız sohbet nisbi sülhden

gidebilir. Nato ülkesi gibi altına kara çizgi çekilen Türkiye'nin Sovyet İmparatorluğu'nun gaddar düşmanı olması hiç bir şüphe doğurmur.

Azerbaycan'ın Türkiye ile münasebetinin tarihi özelliği var. Oğuz kökenli, dili bir, kanı bir, canı bir, kültürü bir bu iki memleketi imparatorluklar düşman edebilmemiştir. Azerbaycan kardaş diyende önce Türkiye Türkü'nü boynuna sarılır. Küsende de ona küsür. Çünkü uman yerder küserler. Güvenen de ona güvenip kardaşa güvenmeyip de kime güveneceksin? 1918 yılında Ermeni kırgınından Azerbaycan Türkü'nü hılas eden Türkiyeli kardaşlarına herise minnetdardır. Öz varlığını kardaşına - Türkiye Cumhuriyetine kurban veren Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin (1918-1920) fedakarlığı Türkiye tarafından hiç vakit unutulmur. Tarihin öz kısmeti var. Azad Türkiye bütün Türk dünyasının ümididir. Rusya'da İran'da Afganistan'da, Irak'ta, Çin'de, Bulgaristan'da, Yugoslavya'da sömürü altında kalan Türk halklarının azad Türkiye'ye hava ve su kadar ihtiyacı var idi. Ve Allah'a şükür ki 600 yıllık büyük imparatorluğun yadigar olan Türkiye Cumhuriyeti hakkın, adaletin, azadlığın, demokrasinin sembolu gibi yaşayır ve etraftaki düşmanlarının üregine dağ çeke-çeke tarih sahnesinde durur.

İlk defa 1968 yılında Türk şarkıcısı Zeliha Hanım Bakü'ye konserlere geldi. *"Kanımız bir, canımız bir"* diyen şarkıcı gözleri yaşarttı, ürekleri tel-tel etti. Konser salonunu bürüyen KGB adamları bu aşır taşan muhabbetin kabağında aciz kalmıştı. Elçibey'e siyah elbise, kravat ve siyah ayakkabı, sırf resmi giyim çok yakışır. Men onu bu giyimde görende nedense üregim çok sakinleşir. Elçibey'in yüzünden sevinç dökülürdü: Türkiye'nin sesi gelmişti, Türk şarkıları Bakü'ye azadlık nefesi getirmişti. Son kuruşuna kadar bütün paralarını verip aldığı biletleri cemaate paylayan Elçibey dahilen sakinleşirdi. Dişi bağırsağını kesen KGB ajanları cep defterlerine kayıtlar ediyirler. Ve bir müddet sonra Azerbaycan Parlemtosu'nda bir halk şairi gazapla çıkış edip böyle dedi: *"Gördünüz mü o Türk şarkıcısını?, İndi de ajanları şarkıcı gibi gönderirler, propaganda yapırlar. Bilin ve agh olun. Biz Türk değiliz, Azerbaycanlıyız. Ruslar bizim büyük kardeşimizdir. Rusya'sız Azerbaycan'ın tarihi yoktur. Resmi daireler dikkatli olmalıdır"*. Bütün bu sözleri söyleyen şair çok yaşadı ve çok şeyler gördü. Öldü. Ölen günü şiirleri de öldü. Adı resmi gazetelerde, bayram numrelerinde, resmi protokollarda kaldı. Bir de Azerbaycan Edebiyatı Tarihi'nde komünist şair gibi kaldı.

Elçibey Türkiye'nin dahili ve harici siyasetini uzun yıllardır ki çok dikkatle izleyir. Ve bir siyaset adamı gibi Türkiye'nin, Türk halklarının Azadlık yolundaki rolünü çok güzel bilir. Pantürkizm damgasının ne olduğunu, Türkiye ile bağı suçlanan 30'uncu yılların şehitlerini, Türkiye'nin içinde bile olan Türklük düşmanlarını Kommunist solcuları, masonları güzel bilir ve tahlil edirdi. Ve sonra göreceğimiz *"Azerbaycan'ın yolu Türkiye yoludur. Azerbaycan'ın yolu Atatürk yoludur"* sloganı büyük bir katiyetin, tarihi bağıllığın ifadesi gibi seslendi. Halk Elçibey'in sözlerine inandı ve bu yolu seçti.

Elçibey'in halen 60'ıncı yıllarda başlayan faaliyetinde Türkiye bir siyasi model gibi, devlet ve iktisadiyet örneği gibi araştırılır. Örneğin TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI'NIN Azerbaycanla, elece de bütün Türk Dünyası ile kurduğu büyük kültür, bilim, eğitim bağları mühim ehemiyet taşıyır. Prof. Dr. Turan YAZGAN'ın başkanlığı ile Türk Cumhuriyetlerinde açılan Türk mektepleri, kitap mağazaları, kongrede toplantılar, seminer ve görüşler, *"Türk Dünyası Araştırmaları"*, *"Türk Dünyası Tarihi"*, *"Sosyal Siyaset"* dergileri Türk Dünyası için çok

büyük bir hizmettir. 1990 yılında Kayseri'de geçirilen Birinci Büyük Uluslar Arası Azerbaycan Kongre'si Azerbaycan'ın tarihine dahil olmuş büyük tarihi olay idi.

Elçibey komünist ideolojisinin yarattığı azerbaycancılık, özbekçilik, tatarcılık... siyasetini bölücülüğe hizmet eden ve Türk dünyasının birliğine çok ziyan vururdu. Bir defa *"Men Azerbaycanlıyam, Türk değilim"* deyən bir komünist milliyetçisine Elçibey güzel dedi. *"Get herhangi bir ermeniden, farsdan, çinliden sor da senin adının **Türk** olduğunu söylesin"*.

Umumi Türk tarihinden, medeniyetinden, edebiyatından dışarıda özbek, tatar, Azerbaycan, kazak... tarihi, medeniyeti yoktur, olamaz ve kazak türkü, Azerbaycan türkü, özbek türkü... söylemek tarihi gerçeği ifade etmektir. Aynı kaynağa söykenen pantürkizm, panturanizm terimlerinin de yanlış olduğunu, kasten yaradıldığını gösteren Elçibey diyor. *"Türk nasıl pantürkist olabilir. Pantürkist Türk olmayan rus, bulgar, ingiliz... olabilir. Bu tuzakların üstüne gitmek lazımdır. Bu setleri geçmek lazımdır. Öyle ustalıklarla biçilmiş gömlekler var ki, onu giymek olmaz, çünkü onlar gömlek değil de kefendir."* Avrupa'da Batı Destekli *"Büyük Azerbaycan"* iddiasında olan, Zengezuru, Derbendi değil, Türkiye topraklarını içine alan haritalar çizmekle bölücülük, düşmanlık tohumu sepirlenir. Halbuki Türkiye'de katıyen Azerbaycan problemi yoktur. Azerbaycan, Sivas, Adana, İzmir... gibi folklor, etnografi özelliği olan bölgedir. Azad Azerbaycan Devleti Türkiye ile omuz-omuz mustakil Devlet gibi öz problemlerini çözecek. Aynı propagandanı bir başka biçimde ayrı-ayrı cemiyetlerde hayata geçilen KGB Kültür adı altında bölücülük siyaseti aparırdı. Elçibey içeride ve dışarıda olan bu cemiyetlerin asıl mahiyetini izah ederek halk kütlelerine işin ne yerde olduğunu anlatırdı, komünist milliyetçilerin tarihe, bilime söykenmeyen fikirlerinin puçluğunu ispat edirdi. Elçibey Türk Dünyasının her bir adamının hayal dünyasında olan Türkiye ile gerçek, real Türkiye'yi birleştiren ve sembol gibi halkın Azadlık duygularının, fikirlerinin ifadesi olan Türkiye'ni, Vatandan görünen Vatani bağına basırdı.

HAPS

... Azerbaycan KGB-si iki yerden asılıdır. Bu yerlerden biri Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesi, ikincisi Moskova KGB-si, yani merkez. Aslında Azerbaycan KGB-si müstakil bir organ değil. O bütün tapşırıqları bu iki merkez vasıtasıyla hayata geçirse de, asıl merkez Moskova'dır. Ülkenin ab-havası hakkında en dagig malumat orada toplanır. Azerbaycan KGB-si de malumat toplayan yardımcı merkezlerden biridir. Siyasi, ilmi, tekniki, harbi, iqtisadi... malumatlar keşfiyat ve eks-keşfiyat idarelerinde işlenerek Moskovaya gönderilir. Moskova aynı kaynaklı, aynı govşaglı malumatları Ermenistan, Gürcistan, Dağıstan, Özbekistan... KGB-lerinin malumatları esasında umümi netice çıkarır ve vahid informasya sistemi yaradılır. Neticeler, lazım gelirse bütün teferruat Merkezi Komitenin uygun şubesine takdim edilir. Merkezi Komiteye uygun malumatları başka bir sistem - Harbi Keşfiyyat idaresi de takdim eder. Alakadar rehberlik bu malumatların esasında hareket programı, gararı hazırlayır. Bu gararlar yerine getirilmek için yerlere gönderilir ve şeksiz-şübhesiz yerine getirilir. KGB-nin bütün idare, müessiselerinde resmi ve gayrı resmi adamlar çalışır. Hemin adamların bir kısmı da milli ocag sayılan Bakü Üniversitesinde çalışırdı. Elçibey'in varlığı bu adamlar için büyük bir probleme çevrilmişdi. Bu ne rahat, yorulmaz adamı izlemek, malumatlar toplamak çok çetin idi. Derviş hasiyetli bu insanı hamı çok sevirdi. Hessas yürekli, samimi, eli, kalbi açığı bu insan sanki yahşılık, hoşgörü için dünyaya gelmişdi.

Bu adamın kendi menafeyi yok idi. Bu adam için millet menafeyinden başka bin menafe yok idi. Geniş bilik dairesi, samimi söhbetleri gözəl nıtkı, saf üreği... onu hamıya sevdirmişdi.

Başlıcası ise bu idi ki, o yalnız hakikatı danışırdı. Hakikatı danışan adamı vicdanlı adam heç vakt sata bilmez. Normal ahlak beledir. Anormal cemiyatde normal ahlak şartıdır, hatta şartı olmasa bele KGB-nin sınanmış metodları var idi.

Elçibey bütün bunları çok iyi bilirdi. Herden o zarafatla deyirdi: *"Ben KGB-ni o kadar güzel tanıyarım ki, adamın bir şeyi bu kadar güzel tanıması ahlaka bele sağmır"*

Elçibey için KGB - orada çalışan zabıtlar, ajanlar, mensublular deyil, bütöv anlamı ile KGB - temeli Lenin - Stalin tarafından goyulan dar agacı, işkence maşınıdır. İdare edilerek yönetilen, bazan da kendi kendini yöneten, görevini yalnızca etrafdan asılı olarak deyil, hem de mekaniki şekilde, otomatlaşdırılmış vaziyetde yerine yetiren ezme, mehvetme, nezaretetme, omuzunda daşıdığı devleti goruma aparatıdır.

Elçibey KGB-nin deyil, her bir Sovyet adamının içinde yerleştirilmiş dahili KGB maşınının, beyinciyyinin daha dehşetli olduğunu söyleyir.

Psikolojide, düşüncede olan bu dahili KGB gana gecmemelidir, üzvileşmemelidir. Eğer gana gecerse, insan mahv olur. Hafızası kayb olan canlıya, mankurta çevrilmiş olur. KGB-nin korku ve vahimeye söykenen en büyük silahı bu idi. Bu silahın mahv edilmesi başlıca iş idi. Elçibey'i düşündüren en önemli mesele de bu idi.

KGB hemişe gacanı govub, korkanı korkudub. Ve kovmaga, korkutmaga vermiş edib. Bes adam korkmasa, gacmasa, düz onun üstüne gelse ne olur? Ne olur göresen?

Ve Elçibey KGB'nin üstüne getmeye garar verdi. Bu çok ciddi bir garar idi. Şişib-daşan siyah kitabın malumatlarına bakarak memnun-memnun gülümseyen KGB başkanları *"Balığ yağlı balıdır. Hem de cengele öyle geçib ki, ömürbillah gurtara bilmez"* deyirdiler.

Elçibey'i izlemek, nezaret etmek için özel olarak Üniversiteye kabul etdirilen talebeler, muallim *"dostlar"*, çay getiren, yemek yeyilen yerlerde çalışan içciler, gatarda, köyde, şehirde onunla bir yerde olan adamların bir kısmı Elçibey'in bütün faaliyetini teferrüatı ile lazımı yerine çatdırırdılar.

Mahkemede bu adamların bir necesi bilindi, büyük bir gisminin adı gizli saklandı.

Bu malumatlar zirvesinde dayanan müstentig-zabit sualı sualın ardınca verirdi:

- *Siz talebeler arasında Lenin hakkında ne danışmışsınız? Sizin danışdıklarınız hakkında malumatlar var. Şahidlerin yazılarına baka bilersiniz.*

- *Ehtiyac yoktur. Leninin yarattığı halklar hapshanesi onun kim olduğunu açıgca gösterir. Onun gurduğu devlet otoriter rejimin, totalitar yönetimin en tipik formasıdır. Milyonlarla insanın, onlarla milletin mahrumiyetine yol acın Lenin'in kim olduğunu beşeriyet çok yahşi bilir. Bilmeyen sizsiniz.*

- *Artıg danışma. Lenine sataşmanın ne olduğunu bileceksen. Sen vatana ihanet edirsən. Seni boya-başa catdıran toprağa etibarsız çıkmısan. Komünist Partisi, Devletimiz ve hükümetimiz hakkında boş-boş danışmısan. Dünyanın süper gücü olan Sovyetler Birliği hakkında düz danışmamağın ne olduğunu güzel bilirsən.*

- *Bilirem. EVELA men Lenin'in, Rusya'nın deyil, eti soyulmuş, ganı sorulmuş bir milletin oğluyam. Senin için Vatan SSRİ ola biler, benim için Vatan ikiye bölünmüş yaralı Azerbaycan'dır. Menim hayatımın magsadı vahit Azerbaycan, milletini Türk bilen bütün insanlarla birlikde Azerbaycanı Azadlığa govuşdurmakdır.*

- *Sen Pantürkistsen! Panturanistsen! 1937-ci yılı unutdunmu yohsa?*

- *Hayır unutmadım. Unutmadığım için mübariziye garar verdim. Bir şeyi anlamanızı çok isterdim. Türk niye pantürkist, panturanist olsun? Rus, Gürcü, Alman... pantürkist ola biler, bu yolu seçe biler. Türk, Türklük uğrunda mücahid, mübariz ola biler, pantürkist olmaz. Avropanın, Rusyanın biçdiyi bu paltarları günde bir uçak dolusu altın, milyonlarla ton petrolu, pamugu, havyardan uranyuma gadar serveti udub üstünden su içen Rus şovinistlerine geydirmek lazımdır, bildinmi?*

... Söhbət uzandığca uzanırdı. Elçibey, sanki felaketleri ile söhbət edirdi. Bazi meseleleri hatta geniş izah etmeyi özüne borç bilirdi ve hatta milliyetçe Azerbaycan Türkü ve ya Rus, Ermeni olan zabiti inandırmağa çalışırdı. Öz hayatından zerrece de korkmayan ve ciddi, samimi söhbətleri ile haggı siper eden bu insan KGB-ni şaşırılmışdı. Bu insan kaçmırdı ve kaçmag fikrinde de deyildi.

Bes bu zaman kim kimi govurdu? Bu sual düyün düşüb çoklarının içinde galmışdı. Kelef dolaşmışdı...

... Elçibey heps olunacağını çoktan bilirdi, hepsi, sürgünü, ölümü, zülmü, azabı göz altına almayan, ciddi siyasi mübariz çok problemlere aydınlık getirdi.

Siyasetden moda kimi istifade eden ve ya siyaseti şahsi menfeeti için vasite hesab edenlerin arasındaki fark da bu noktada bilindi.

...Hayatda her kimse bir şeyden korkar. Biri Allah'dan, biri şeytandan, biri geceden, biri hastalıgdan. Elçibey, men

bildiyeme göre, azadlığ mübarizesini sındıra bilecek imansızlıgdan korkurdu.

Bir defa Elçibey'den soruşdum:

- *Bey, seni izleyen adamların bazısının seninle oturub-duran adamlar olduğunu bilmirdinmi?*

- *Bildiyim de var idi. Şübhelendiyim de.*

- *Bes neden onları ifşa etmedin, govmadın?*

- *Bey, onlar yazıg adamlardır. Onlara garşı geddarlığın heç bir anlamı yokdur. Suçlu onları benim üstüme gönderenlerdir. Milleti bu hale getiren Rus şovinizmidir, onların Azerbaycandaki tulalarıdır. Ya Üniversiteye girmek için, yahud da hansı bir maqsada göre meni satan adama yazıgdan başga ne demek olar? Bu da Rus zülmünün bir şeklidir. Bu maşın ele bir maşındır ki, o satgınlıg, rüşvet, zülm sömürü olmasa yaşaya bilmez.*

Mesela, Azarbaycanı rüşvet ağzına alıb. Edliyye adamlarının, hekim ve müellimin rüşvet alması dehşetdir. Amma bu dehşeti bu idarecilik ve rejim özü yaradıb. Rüşvet almayan deli sayılır. Azerbaycan Milli Devleti yaranarsa bu belaların kökü kesile biler. Suçlular suçunu milli mübarizede yuya biler. Milli mücadile temizlenme, saflaşma mektebidir...

Elçibey'in söhbetinden sonra sanki hava gelir, yaşamağ eşgi, hevesi güclenirdi.

Yene Elçibey'i evvelki konuya getirirem:

- *Bey bu hayırhahlıg, humanizm ingilaba bir az yaraşmır. Zen-Buddizm felsefesine benzeyir.*

- *Yanılrın Bey! Benim gebul etdiyem, inandığım felsefe İslam-Türk felsefesidir. Ve o felsefeden bakanda meni satan adamlar çok küçük görünür. Söhbet ondadır ki, haps olunmağla mübarizlere, hüsusen genclere çok şey anlatmag olar. İnam beslediyin ideal için tutuklanmag, ölmek hoşbetlikdir. KGB-nin o göze görünmez ehtişamını mahv elemek için haps olunmağın büyük bir bela olmadıgına yurddaşlarımıza göstermek lazım idi.*

Ben heç bir söz demedim. Çünkü Elçibey'in sözünde büyük bir hagigat var idi. Ve hayata, mübarizeye bakışı deyişmeye büyük bir ehtiyac, var idi. Başlıcası KGB-nin 30-cu illerde

Azerbaycan Türklerinin boğazına, kurşun kimi eridilip tökülmiş korkusunu, hofunu dağıtmag lazım idi. Bunu halgın, ictimaiyyetin garşısında etmek lazım idi. Elçibey hale de evsiz yaşıyır. Onun evi Azerbaycandır.

... Ata-baba evinden 17 yaşında ayrılan Elçibeyin hec vaht kendi evi olmayıb. Ev sırası gelende o evi aileli dostlarına verib. Hazırda da gardaşlarının evinde yaşayan Elçibeyin bu durumu çok simvolikdir. Sömürü altında yaşayan Azerbaycanın açarıdır bu ev.

... Elçibey'in yaşadığı evde üç defa aktarış aparmışdılar. Halga get-gede daralırđı. Habardarlıg söhbetleri, signallar, yukarıdan eyhamlı zengler artırdı. Ve artdıgca da Elçibey sakinleşirdi.

... Dersler bitdi. Sınavlar başlandı. Elçibey son imtahanını götürdü.

Dostları ile çayhanaya getdi. Samimi söhbet oldu sonra eve yollandı. İçeri girende iki sivil geyimli namalum adam onu garşıladi ve gitmeyi teklif etdi. Bey hec bir şey soruşmadı.

... Elçibey'in tutuklanması haberi Üniversitede bomba kimi partladı. *"Beyi tutublar", "Heyf, Beyden..", "Yazıg Ebülfez, birdefelik getdi", "Azerbaycanın mübarizesi gırıldı", "Deli idi özü özüneeledi", "Tutublar yahşı edibler. Sovyet Devleti ile oynayanın gözünü oyup çıkararlar..."*

Bütün Azerbaycanda dolğa-dalğa yayılan söhbetler, tehliller, mülahizeler, fikirler vatanda yeni siyasi hayatın başlanmasını haber verirdi.

... Hapshane deyende yadıma 10 yıl hapsda olmuş emim düşür. Türmeden o gadar danışmışdı ki, türme doğulduğum yer gadar mene doğma gelirdi. Oradaki adamların da çokunu tanıyırdım. Emim ele hey onlardan danışırđı, zülüm-zülüm ağlayırđı. Herden de acı-acı gülürdü...

... Haps deyende bir de nenem yadıma düşür. Eyvana vurulmuş siyah şapkaya benzeyen radyoda *"Gazamat istidir yata bilmirem..."* diye nale çeken mügennini eşiden kimi cunasıyla gözünün yaşını silib namaz gılmağa gederdi.

Bir de emimin uşagları yadıma düşür. II. Dünya savaşında emim aldığı orden-medallarla oynardılar. Sonra onları bir-bir çöplüye atdılar. 400 min şehid Azerbaycanlının sağ galanlarından birinin - emimin ordenleri böyle itib-getdi...

* * *

... Vatandaş Aliyev Ebülfez! Biz size defalarca habardarlıg etdik. Teessüfler olsun ki, habardarlıglarımızı gulag ardına vurdunuz. Sovyet Devletinin tehlikesizliyi bizi sizi haps etmeye mecbur etdi. Başka bir yol galmadı.

- *Sözünüz var mı?*

- *Yokdur.*

- *Yarından sorğu başlayacağı.*

Yarından sonra başladı ve 4 ay devam etti.

KGB'nin zirzemesinde dört ay yatmanın ne demek olduğunu yalnız orda yatan bilir.

Dünyanın çok sırlarından biri de vakıttır. Bir anın bir ömür geder uzun olduğunu söyleyen ne geder haklıdırsa, illerin bir an kimi geçtiğini deyen de bir o geder haklıdır. KGB zirzemesinin dört ayı ne gederdir? Bunu Elçibey'den başka kimsenin bilmesi zordur.

Bir defa Elçibey'den sordum ki, Bey, KGB'nin zirzemesinde kalarken sizde teslim olmak, satıla bilmek korkusu oldumu hiç? Bir de duyduğun en büyük hiss ne idi?

Elçibey, bir müddet susub özünemahsus sadelikle, semimiyetle, amma o kadar da sertlikle dedi:

- Hiç bir dehşet-filan geçirmediğim. Satılmak adlı hissini ne olduğunu bilmirem. Teslim olmağa gelende, çok nadir hallarda uykudan seher duranda hiss edirdim ki, bu gün içeriden gırıla bilirem, sanki dahili divarlarımın zeyiflediğini hiss edirdim. O günü sorğudan imtina edirdim. Sabahısı gün her şey geçip gedirdi. Ele bil yeniden doğulurdum. Bu ne ise ganda giden genetik bir muharibedir. Amma teslim olmağa hakkım yoktur. Bu yolda öldü var, döndü yoktur. O ki galdı, geçirdiğim hisse, o dört ayda mene göre dindirilen adamlardan çok hecalet çekdim. KGB kimi ağır bir yere psikoloji bakımından hazırlığı olmayan adamın şahid kimi çağırılması dehşetli bir imtahandır. Ama neyleyesen... Mene göre dindirilen, korkudulan, tahgir edilen bu adamlar karşısında indi de özümü suçlu bilirem.

Büyük bir ürek sahibi Elçibey özünü hemişe insanlara, soydaşlarına, gandaşlarına, borçlu bildiği için onun sözleri onun öz hakikatleri kimi saf, semimi idi.

Suallar, suallar... Üzleşmeler, iftiralar, ittihamlar... baş alıb gedirdi. Bütün bu haosun içinde yegane aydın olan Elçibey idi. Bu aydın adam, dostunu, düşmenini, idealını, yolunu o geder açık şekilde söyleyir, izah ve sübüt edirdi ki KGB bu aydınlık karşısında şaşılıb galırdı. Bu aydınlık KGB için zülmeler geder karanlık idi, müamma ve bulmaca idi. Gücü aydınlığında olan Elçibey KGB-ni çıkmaza sokmuştu. Zülm ve sömürü maşınının bir hissesi olan bu adamları olan ve ya olmayan vicdanı ile üzbeüz goyan bu yorğun, sert, mehriban, semimi, adam KGB için, Merkezi Komite için, umumen üst tabaga için ne kadar arzu olunmaz bir adam idi!

Elçibey'in sualları var idi. Ve bu suallar cavabsız galırdı.

■ Niye Güney ve Kuzey Azerbaycan birleşmemelidir?

■ Otuzuncu yıllarda akıdılan nahag ganların cavabdehi kimdir?

■ Azerbaycan'ın serveti haraya akıb gedir?

Pambığ tarlalarında, gün altında yanıp-yakılan Azerbaycan gadınının gul emeyinin, ■ hakkının, pambığa sepilen derman tozunun tesiri ile kanserden ölenlerin, ana betninde mehv olan minlerle körpelerin cavabdehi kimdir?

■ Milletlerin, insanların haklarını ayakları altında taptalayan Sovyet İmparatorluğunun sayısız-hesabsız cinayetlerini kim muhakime edecek?

Bu sualları veren Elçibey değil, hak ve vicdan sesiydi. Mehkumun suallarına hakim cevap vermeliydi. Asıl hakim ise bu balaca otagdaki daş gibi soğuk KGB yüksek zabiti değil, ZAMAN olmalıydı.

... Işıksız balaca otagda hayala dalan Elçibeyin yadına köylerindeki balaca çay düşmüştü. Köye gece-gündüz layla çalan bu küçük çay ele hey onu doğma köye çağırırdı, üzüyuharı Unusa - dağlara doğru sesleyirdi. Bu çayın sesi ovundura-ovundura ona layla çalardı. İsteyirdi ki, Bey biraz düşünceden, fikirden ayrılınsın, her şeyden ayrılınsın, onbeş-onaltı yaşında olduğu kimi derdsiz -gemsiz olsun, bu çayda çimsin, en büyük dünya Kelekinini, en uzak şehir Tebriz'i bilsin.

Çayın hezin sesi yavaş-yavaş kesilirdi ki, kapı berkten vuruldu. Bey diksindi

- *Ne var? Ne olub?*

- *Gedersen bilersen!*

Bey saata bahtı: gece saat 3 idi.

İnsanın eyilmeyine, sınağına vermiş etmiş KGB lakeyleri bu sayag psikoloji tecrübelerini nizamname esasında yerine yetirirdiler. Ve en geribe bu idi ki, bu lakeyler istedikleri cezayı vermeğe de gadir değildiler. Çünkü onlar sömürülen devlet tehlikesizliyinin emekdaşları idi. Halledici hökmü toplanan melumatlar üzere ülkenin ve Beynelhalg veziyetin esasında Moskova vermeli idi. Asılı memleketin meğrur görkemli etibarsız KGB-si icraçından başka ne ola bilirdi? Bunu sonraki tarih de tesdig etdi.

Bu aylarda Elçibey'in defelerle üreyinde keskin ağrılar oldu, gara ciğeri de onu çok incidirdi. Amma Bey'e bu fiziki ağrıların sanki tesiri yok idi. Bir defe dostlarından kimse ora-burasından, ağrısından çok şikayet etdi. Bey, başını bulayıb dedi:

- Ay gardaş, özünü o kadar dinleyib hastalık aktarırsan ki, olmasa da bir şey tapırsan.

Elçibey için gayğılar: aile gayğıları, pal-paltar, dolanışacak, menseb davaları, vezife mübarizeleri mevcut değildi. Onun için bir gayğı vardı: **Millet, Millet** ve yine de **Millet!**

Allah Elçibey'i, milletin derdini çekmek için yaratmış, galan bütün derdlerden onu uzak eylemişdi.

Elçibey kimi insanları derk eylemek çok da kolay deyil. Bu insana fanatik demek olmaz. Fanatik kor-korane vurğuna deyerler. Bey, yalnız hissi, duygusu ile deyil, fikri, düşüncesi ile bağlandığı dünyanın büyük adamı olduğu için onu yalnız hemin dünyanın ganunları, mentigi ile değeriendirmek olar. Zamanında Roma Prokatoruna Hz. İsa Peygamberden şikayet edirler. O gelib Hz. İsa ile söhbet edir. Sonra ilan edir ki, bu peygamberin Roma hakimiyetine heç bir ziyanı yoktur, bu adam siyasetçi deyil, sadece bir şairdir. Bu manada Elçibey doğrudan da bir şaire benzeyir. Ama aynı zamanda O, çok gerçekçi bir siyaset adamıdır, gah bir rasonalistdir.

Dünya malında gözü olmayan bu insan millet servetinin bir zerresinin bile itmesine razı olmayan sert bir realistdir.

Elçibey indiyeye kimi toyug başı kesmemiş nazik ürekli hassas bir insandır. Eyni zamanda milletin nahag akıldılmış bir damla ganını heç kimseye bağışlamayan barışmaz bir adamdır. Elçibey heç kimseye kin bağlamayan açık ürekli bir insandır. Eyni zamanda millete düşman olan her kesi heç bir vakit affetmeyen kati bir adamdır.

Elçibey hem barışan, hem de barışdıran, eyni zamanda barışmazlık felsefesini yaradan bir insandır.

Elçibey insan neşesinden, güzellik rüyalarından, hezz degigelerinden uzag ciddi bir insandır. Eyni zamanda insanın dahili ve harici güzelliğinin bir zerresini bile gözünden kaçırmanın duyğu ve hiss dolu bir insandır.

Bizim için paradoksal, ziddiyetli görünen bu dünya eslinde ziddiyetsizdir. Ziddiyetli olan yegin ki, bizik...

Elçibey şahsen onun aleyhine alan adamlardan ona göre ucada dayanır ki, o hagga daha çok inanır. Bu hakk Dünya hakkı, Millet hakkıdır. Hakka daha çok inanan için şahsi düşmen küçük söhbetdir.

Men aylarla تنها oturub guru çörek ve su ile dolanan, öz dahiline yol salan, özü özüne seyhete çıkan dervişleri derk etmeye çalışanda nedense Elçibey'i hatırladım.

İstanbul'da çihşını dinlediyim besteboylu, solğun sıfatlı Mustafa Cemiloğlu'nu görende yine Elçibey yadıma düşdü. O, Cemiloğlu ki, Sovyet İmparatorluğu yeddi defa mahkeme gurdu, yeddi yıl hapste yatırdı, 21 yıl sürgünde sakladı, dünyanın azabını verdi amma bu çelimsiz kişi - büyük gehraman goskocaman İmparatorluğa galib geldi. Ve bu imparatorluk onun yanında çok sısga göründü. Ne yahşı ki, dünyada bu adamlar var. Yoksa bu dünyada yaşamağın bir guruslug değeri olmazdı. Azerbaycan'ın büyük oğlu Şeyh Mehemed Hiyabani dar ağacında asılarken bir şeye çok heyret etmişdi ve bu ona çok dokunmuşdu. Tebriz ehli o galib gelib şehere dahil olanda nece algış goparmışdısa, dar ağacından asılarda da eyni adamların eyni algışı erşe bülend olmuşdu.

Amma gerek dünyada hec bir şeye teeccüblenmeyesen. Çünkü her şeyin öz sebebi var. Ulu Şeyh bu sebeblerin hansınisa unudubmuş.

... Elçibey'in KGB-deki sorğu-cevabları yıldırım sureti ile Üniversiteye, Bakü'ye, Azerbaycan'a yayılırdı. Evvel pıçılı ile danışıldılar, sonra ucadan. Elçibey'i satanlar haggında, söz-söhbet de get-gede genişlenmekde idi. Ve bu faktör Merkezi Komite, KGB için en dehşetli faktör idi. Halkın öz gehramanını tanınması Devlet için, elbette ki, totalitar Devlet için tehlikeli idi. Bu tehlikeni Moskova bağışlamaz. Hüsusiye talebe gencler arasındaki söz-söhbet KGB-ni heç açmırdı. Ve nihayet, yukarıdan dianoz-teşhis geldi. 10-15 illik siyasi ittihama gehraman yaratmag lazım deyil. Mustafa Cemiloğluda edilen yanlışı tekrar etmek gerekmez. Başga bir şey bulmag mümkünse mütleg bulunsun, hüsusiye rüşvet suçu önemlidir. Başga şekilde

olmasa yalnız yumşag ittihamlarla 1-2 illiye uzaglaşdırmag lazımdır. Onun Üniversitede ders demesine katiyyen yol vermek olmaz. Bu bağışlanmaz bir sahvlarđı.

Şahidlerin de nala-mıha vurması, ictimaiyyetin çok sıcağ münasibeti elagedar teşkilatları cin atına mindirmişdi. Elçibeyin işini aparan KGB müstentiglerinden biri demişdi.

"- Men bir de gelet eylerem siyasi işle ittiham olunanla sorğulama aparmaram. Tövbe!"

... Bir süre sonra mehkeme başladı. Bir aya gadar çeken bu mehkeme ibret dersi idi.

Sovyet mehkemesinde çok edaletsizlikler olub. Ölüm hökmü verilen şahs hec bir cinayet sahibi olmayıb. Mehkemedən güle-güle burakılan şahs neçe-neçe evi başsız goyub. Rüşvet ve mafya sistemi Sovyet mehkemesinin ganına-iliyine işleyib.

Bu menada Elçibey'in mehkemesini büyük edaletsizlik hesab etmek olmaz. Rejim mentigi ile Elçibey suç sahibi idi ve öz cezasının cuzi bir hissesini alırdı.

Her şey hell olunmuşdu. İndi tekce mehkeme ritualını başa catdırmag lazım idi.

Bütün bunlara bakmayarag Elçibey'in mehkemesi siyasi hadiseye çevrildi. Gapalı mehkeme acığ şeklide gecirildi. Şahidler KGB-ye verdikleri ifadelerin bir çokunu deyişdiler, motiv-şahidlerin hedelenmesi, şantaj, KGB hofu idi.

Bu sayag acığ ifadeler mehkemeye hususi bir reng verdi. Talebeler mehkemede çok feal iştirak edirdiler.

... Bu talebelerin içerisinde bir gızı heç vakt unutmayacağam. Çünkü o gızın nece bakdığını, nece ağladığını da görmüşdüm. Bu nese ilahi bir münasibet idi.

Ay gidi dünya...

... Mahkeme uzandgıca nefesler genişlenirdi. Tilsim sınımışdı. İndi her yerde: evde, küçede, Üniversitede, akademide, cayhanada, Yazarlar Birliyinde - her yerde hamı Elçibey'den, milletin ağır derdinden, edaletsizlikden danışardı.

İndi bu meseleden pıçılı ile danışan Merkezi Komite ve KGB emekdaşları idi. Aydın olan şeyler de garanılaşmışdı. Masallarda da tilsim sınında devi öldürmek sineyi öldürmek geder asanlaşır...

Hakim hökmü okundu. Elçibey'e 2 ile yahın ceza verildi. KGB-de yatdığı vaht da ceza muddetine elave olundu.

Mehkeme hökmü ile Elçibey'in elmi derecesi alındı. Gelecekte ali mektebde, Üniversitelerde, ümumen terbiye-tehsil müesiselerinde işlemekden mehrum edildi.

Mahkeme bitdi. Elçibey galib gelmişdi. Bu gelebenin giymeti az sonra bilinecekti.

Merhum dostlarımızdan biri çok zarafatlı idi ve Bey onun hatirini çok isteyirdi. O dedi: "*Ay Bey, vallah bu yetmiş ilde Beylerimizin hamısını itirib gücle bir Bey tapmışığ. Sen Allah özünü goru*". Bey gülüb başını buladı:

- Deyirsen de, ay Vidadi...

Elçibey'in haps hayatı başladı. Uzag bir bölgede daş ocağında çalışırdılar. Ele ilk günden hapshanede mehkumlar Bey'i tanıdılar ve ona büyük sayğı gösterdiler. En hürmetli yeri ona ayırdılar. Halg her yerde halgdır. Halgın mehebbeti de her yerde mehebbetdir. Dünyanın ölmeyen, batmayan deyerlerinden biri de budur.

... İlk iş günü başladı. Daş işinin ağırlığını tesvir etmeye hacet yokdur.

Nezaretçi düz Bey'in üstüne geldi.

- Niye çalışmırsan? Dinlenme yerinemi geldin?

Doğrudan da, burada dusdaglar iki yere bölünürdüler: çalışanlar - bunlar çok idi, çalışmayanlar - bunlarsa az.

Elçibey cevab vermemiş işlemeyenlerin arasından orta boylu, enlikürek gözlerinden gan yağan bir genc ireli çıkdı, cibinden bir demir manatlıg çıkarıb baş barmağı ile altdan vurdu. Pul nezaretçinin önüne düşdü.

Bir anlıg hamı susdu. Bu ölü sükutun içinde milis birden eyilib pulu götürdü, cibine sokub uzaglaşdı. Bu bir razılaşma aktı idi.

- Gardaş, sen milletin büyük işleri ile meşğul olursan, Allah yardımçın olsun. Bu balaca işlerle de biz meşğul olurug. Sen işlemeyeceksen. Vesselam. İtin haggını biz vereceyik.

Bey bir söz demedi. Her yerin öz ganunu var. Eslinde heç ganun olmasa da, Bey orada çalışmayacagdı. Niye çalışmalı idi ki?

... Elçibey hapsdan defelerce sifarişler gönderdi. Filankesden uzag olun, filankes tutulacag ehtiyatlı olsun, nezaret altındadır. Filan-filan işleri tezlikle görmek lazımdır. Sonra gec olacag...

4 aylıg sorğudan belli olan bu bilgiler çok adamın gözünü açdı. Neçelerini hilas etdi, neçelerini hamıya belli etdi.

Daima bir ideal için yaşayan, düşünen, çalışan insanın hapsde de işi az deyildi. Buranın da öz derdleri, öz problemleri var idi. Azadlığa çok yerden bakmak olar. Amma onun en güzel göründüyü yer hapshane ve dar ağacının dibidir.

Elçibey bunu yahşı bilirdi.

Dostlar da bilindi, düşmenler de. Gettiyetli, dönmez, satılmayan adamlar da bilindi, hainler, gorhaglar, satgınlar da.

Amma Elçibey uzun haps gecelerinde satılan ya satılmayan adamlar hakkında deyil, kazanılmış [siyasi tecrübe](#) ve sabahın [fealiyeti](#) hakkında düşünürdü. Ve her şeyi ireliceden daha aydın, daha dagig görmek isteyirdi. Amma her şey irelide idi. Sovyet İmparatorluğunu sarsıdan güvveler de, Azerbaycan milli güvvelerinin biriyi ve hareketi da, sevinc de, keder da, gan da, Azadlıg da...

İlk addımların ardınca daha kati, mürekkeb bir devr başlayacagdı.

... Üniversitede Elçibey'in Sovyet alimine yaraşmayan hareketlerini müzakire etmek için büyük bir toplantı geçirilirdi. Beyin mahkemesinin baş savcısı, iclasçılar üniversite rehberliği, kommunistler bu ibret iclasında iştirak edirdi. Magsad aydın idi! Elçibey'in ekdiyi tohumları mahv etmek, genc talebelerde Azadlıgla bağlı, kommunist ideyası ile elagedar olmayan her şeyi nece redd etmek yollarını göstermek, neyin bahasına olursa olsun [Türklükle, milli-azadlıg](#) ideyası ile bağlı olan düşünceleri, fikirleri kommunist vetenperverliyi, Sovyet beynelmilelçiliyi ile evez etmek. Bir-bir söz alıb danışan gocaman kommunistler, gene komsomol alimler, her türlü terminlerle bülbül kimi öten Partiya tarihi, SSRİ Tarihi, Sovyet estetikası müellimleri yalnız Elçibey'den deyil, eyni zamanda onu yetişdiren zaherli pantürkizmden, milletçilik bataklığından, Veten haini Mehmed Emin Resulzade udeyasızlığından, gadir Lenin ideyasından danışırdılar.

Elçibey'e Türkiye casusu, deli, anormal adam deyenler de var idi. Hetta aldığı rüşvetle Baküde ad çıkarmış bir dolar milyoneri tarihçi alim Elçibey kimi gaddar düşmana az iş verildiğini, cezasının artırılmasını talep etdi. Bunu söyleyende hatta savcı bele dillendi:

- Siz öz işinizden danışın. Ne geder lazımdır, o geder de iş verilmişdir.

Bu iclasda danışan adamlar var idi, bir de danışmayan vicdanlar. Susan, susmağa mecbur olan adamlar kimin ağılı, kimin deli olduğunu gözel bilirdi. Bir de bunu burda oturanların hamısı çok gözel bilirdi ki, ok yayından gopmuşdu, onu geriye gaytarmag mümkün deyil daha!

... O illerde siyasi mebusların, disidentlerin artması Sovyet imparatorluğunun beynelhalg nüfuzu için çok büyük bir zerbe idi. Dünya demokratik güvvelerinin, insan hagları uğrunda müberize apanan mütereggi beşeriyetin yolu üzerinde daima dayanmag mümkün deyildi. [GULAG](#) arkipelagının (ucgar Sibiryada haps düşergesi, daha cok siyasi tutukluların saklandığı yer) sesini Soljenitsin dünyaya yaymagda idi. Mustafa Cemiloğlu öz topraklarından govulan Kırım Türklerinin haggını talep etdiyi için zindanda çürüdüdü.

Neçe-neçe Rus, Ukrayna Tatar, Moldav, Gürcü, Latış, Litvonya, Çeçen, Eston.. disidentine psikatrik hastanelerde zülm edilirdi.

Dünya artıg totalitar rejimin ganlı dişlerini görmüşdü.

Bele bir vahtda her türlü soyledi, idyoloji perde, güzeşt, yumşaldıcı vasiteler yegane çıkış yolu idi.

Elçibey'i en ağır cezalardan, sürgünlerden goruyan devletin bu çıkılmaz durumu olmuşdu.

Elçibey'in emel ve egide dostlarını hapslardan goruyan da bu şartlar oldu.

Amma KGB-nin temel planı yine de öz gücünde galırdı.

Üniversitelerde derslere nezaret güclendirilmişdi. Matbuat ve edebiyat senzurasına da çok büyük hüguqlar verilmişdi. Cenubi Azerbaycan deyil, İran Azerbaycanı yazımalı idi. Her yerde milli tebliğata nezaret halledici şartlerden biri idi.

Azerbaycan tarihini milli zeminde yazmağa garar veren Z.Bünyadov, M.İsmayılov S.Eliyarov kimi tarihçiler, milliyetçilik şüurunu tebliğ eden milli yazarlar, kültür adamları çok ciddi tezyige maruz galdılar. Mirze Celil, Sabir, Ü.Hacıbeyli, A.Hüseynzade merhelesine gayıdan ictimai-milli fikri mehv etmek başlıca megsede çevrilmişdi.

Bir farkı göstermek kifayettir. Azerbaycanın tarihini, edebiyatını, milli konsepsiya esasında hazırladığı için, Azerbaycan Türklerinin söykökönü Türk kökenine bağladığı için, Azerbaycanın Tarihi haritalarını düzgün verdiyi için I. cild Azerbaycan Ansiklopedisi yandırdı ve leğv edildi. Bütün hayatını funksionerliye hasr etmiş heyanetkar tarihçiler Cemil Guliyev, İgrar Eliyev, Mezahir Abbasov, A.Sumbatzade, P.Azizbeyova, onların yazar "[gardaşları](#)" Mirze İbrahimov ve onların elaltıları yalançı Midiya ellameçiliyini, Rus-Fars şovinizm deyirmanına su töken prensipleri Ansiklopedinin esasına goydular, emek gahramanları ile 10 cildi bezediler. Antitürk hatt gırmızı şerid kimi Ansiklopedinin içinden keçib gedir.

Bu illerde ve sonralar [Türklükden](#) ayrı mucerred [Azerbaycançılığ](#) havası [Kommunist milletçiliyinin](#) ruporuna çevrilmişdi. Bu gondarma-uydurukcu milliyetçilik Rus istilasını hilaskarlığı, sömürünü çiçeklenme, Azerbaycan Demokratik Cümhuriyetini milletçilik bataglığı, 26-ları halgın atası, kolhoz-sovhoz, fabrik-zavod medeniyetini ingilab, represiya ve sürgünü temizleme, günahsız insanlann ölümünü Vatan savaşı... kimi terennüm edirdi. Kommunist milletçiliyi asıl [milletçiliyi](#) vurmag üçün düzeldilmiş tehlikeli bir silah idi.

Elçibey bu devrin seciyyesi olan 10 cildlik Ansiklopedini zamanın ifadesi, doğma evladı hesab edirdi. Bu rezaletin başga bir evladı ola bilmezdi.

... Elçibey hapsda iken çok güzel bilirdi ki, bu hücum ve tedbirlerden sonra yine bir böhran, nisbi sakinlik devri başlayacag ve neleri ise yeniden başlamag lazım gelecek.

Bu mücadile getiyyen onu yorub usandırmırdı. Başga yol yok idi.

... Son günler tez-tez uyku görürdü. Anası, gardaşları uykusundan çıkmırdı. Diksinib oyananda seherecen uyumur, sigaranı sigaraya calayırdı. Fikir onu uzaglara aparırdı: gah uzag geleceye, gah da uzag keçmişe. Bu gunler Şehriyar tez-tez yadına düşürdü. Ganda millet duyğusunu yaşatmağın canlı örneyi olan Şehriyarda gocalmış insanın tebi güssesi milli

derdle nece de tebiî birleşib! Azerbaycan Türkcesinin şehd-şekeri damarlarında dolaşan şair sözün alınmaz galasını yaratmışdı.

Ebülfez Bey'in üreyinde misralar yaprag-yaprag göyerirdi:

*Heyderbaba, ildirımlar şahanda
Seller-sular şaggıldaıyb ahanda,
Gızlar ona sef bağılayıb bahanda,
Selam olsun, şövkütüze, elüze,
Menim de bir adım gelsin dilüze.*

Bu sözler ana dilinin ruhu kimi Bey'i isidir, onu ün yetmeyen, el çatmayan bir dünyaya aparırdı.

Halgının haggını şah rejimi içinde bundan güzel söylemek çetindir, çok çetin.

*Heyderbaba, keklıkların uçanda,
Kol dibinden dovşan galhıb gaçanda
Bahçaların çiçeklenib açanda
Bizden de bir mümkün olsa yad eyle
Açılmayan ürekleri şad eyle...,*

Şehriyar sözünün temiz havası hapshane havasını deyişir. Arazın sesini, Savalanın serinliyini, Tebrizin dadını-tamını getirirdi...

AZADLIG UĞRUNDA

... Elçibey, hapshanedən çıkmışdı. Bey azadlığda idi. Şükür olsun, min şükür. Çok ağır bela sovuşmuşdu. Üniversitenin eski binasının qarşısında üz-üze geldik. Karşımızda çok eziz bir adam arıqlamış, yorulmuş, ama üzünün nurunu, gözünün işığını zerre geder de itirmemiş insan dayanmışdı. Öpüşüb görüşdük.

- Hemişe Azadlığda Bey! - Gün o gün olsun ki, hamımız Azadlığda olag. Allah milletimize Azadlığ gismet eylesin!

Gezib dolaşdığ, çay içdik, bir lohma çörek yedik. Çok söhbet etdik.

Elçibey'in çok seciyyevi bir hasiyyeti var. O heç vaht egidesinden yorulmur ve ele yollardan, nöğterlerden bu egideye bakar, ayrı-ayrı akarlarla egidesini sağlam, diri sahlayır ki, adam heyret etmeye bilmir. Üzünü mene tutdu:

- Bey, dilin saflığı hakkında o vaht yazdığın yazını davam etdirmedin ki? Hapsda dusdağlar "Bulag" radyo verilisini çok sevirdi. Toprağın dadı-tamı gelen bu yazılara büyük ehtiyac var.

Bey danışardı. Hayatının çetinliklerinin, acılarının içinden *"Bulag"* verilisini bele diggetinden yayındırmayan bu büyük ziyalı her kelme sözü ile insanı büyük ideal uğrunda seferber edirdi. Her kesin içindeki güvveni tapıb özüne gaytarmag, bütün bu güvveleri Vatan, Azadlığ uğrunda büyük bir güdrete çevirmek onun başlıca amalı idi.

Elçibey mehkemenin gararı ile Üniversitede ders demekden mahrum edildiği için o, bir müddet işsiz galdı ve yukarı dairelerin meslehetisi ile Azərbaycan İmler Akademisi Elyazmalar İnstitutunda arap dili elyazmalar şubesinde işe başladı.

Bura nisbeten sakin bir yer idi, ona nezaret için de elverişli idi.

Söhbetler, vedeler başlamışdı. Araya ağsaggalları salır, Elçibeyi yola getirmek isteyirdiler. Vezife, pul, ev, rahatlık - bütün bunların heç biri Elçibey'de yok idi. Amma Elçibey'de bunlara ehtiyac da yok idi. Ve Bey çok medeni şekilde ağsaggallara, hökumet adamlarına, partiya hadimlerine bildirirdi ki, onun evinde her şey var, heç zahmet çekmesinler, onun hec bir ehtiyacı yoktur. Gardaşının evinde galır ve heç bir problemi yoktur. Mesele bu gadar.

Narahat adam yola gelmirdi ki, gelmirdi...

... Elyazmalar İnstitutuna sanki ışık penah gelmişdi. Gençler, geyretli ziyalılar, Elçibey'in etrafında idi. Evde, küçede, işde, çayhanada... söhbetler elyazmalarından, elmden, senetden, kültürden başlayıb uzaglara çok uzaglara gedirdi. Bu söhbetler dünya siyaseti, Türklük tarihi ve felsefesi, milli-azadlık hareketinin nezeri meselelerini ehate edirdi.

Üniversite otağlarından, resmi dairelerden govulub sürgün edilmiş anlayışların, adların, metleblerin tozunu almag, diriltmek, halga catdırmag başlıca amal idi. Bu amalın yeni mücahidleri yetişmekte idi.

... Bir gün Elçibey akşamçağı eve gedirdi. Birden gözü bir nefere sataşdı. Telesik geçmek isteyen bu adam Beyin nüfuzedici bakışlarına dözmedi dayandı ve dedi.

- Selam, Ebülfez müellim!

- Selam.

- Necesiniz? Allaha-şükür yahşı görürünürsünüz. Men de daha orda çalışmıram. Vallah bizim işimiz de it ezabıdır. Heç bilmirik neyleyek.

Suçlu-suçlu danışa-danışa reng verib, reng alan bu adam Elçibey'in haggında melumatları sistemleşdirib yukarılara veren Üniversite KGB nümayendesi idi.

Horuz gözlerine benzeyen gırmızı gözlerinde menadan başga her şey olan bu adam yıllarla öyrendiyi, söhbet etdiyi, izlediği, izletdirdiyi, hadelediği, tovlamag istediği, etrafında gece-gündüz dolaşdığı insanla üzbeüz dayanmışdı.

Bey hudahafizleşib getmek isteyirdi ki, birden "horuzgöz" yalvarmağa başladı:

- Ebülfez müellim, meni bağışla, sen Allah benim suçumdan geç. Bu benim işimdir, özün bilirsən... Men kimem, sadece icraçı. Ebüfez müellim, çok rica edirem, bir saat bir yerde oturub çay içek. Siz Allah sözümü yere salmayın.

Bey bir anlıg dinmedi. Birden:

- Gedek! Hara deyirsən gedek - dedi.

Maşına oturdular. Şeherden kenar restoranların birinin garşısında endiler.

Men bu söhbetde olmamışam. Amma neler danışdıklarını tahminen bilirem ve bunları yazmağa da ehtiyac yoktur.

Ayağa kalkanda çok gec idi. "Horuzgöz" çok içmişdi. Maşına eyleşdiler.

- Ebülfez müellim, bizde çay içek. Çok teveggi edirem.

Elçibey'den bir insan kimi bu adama bakmak, derketmek marağı el çekmirdi. Eger bir keleyi varsa, olsun, görek ne olur.

Eve girdiler. Çılçıraklı, debdebeli evde ak saçlı kadın garşıladi onları. Sarhoş oğlunu gören ana:

- Ay bala, yavaş ol, gurban olum! Gonağı selamladı:

- Hoş gelmişsen, gadan alım, içeri buyurun. Ana hiss etdi ki, bu gonag hemişeki gonaglardan deyil. Ne geyimi, ne bahışı, ne oturuşu-duruşu hemişe gelen gonaglara benzemeyir.

Çay içdiler. Ordan-burdan söhbet etdiler. Uşaklar yatmıştı. Ana yine çay süzüp getirende ev sahibi:

- Ana, bilirsenmi gonağınız kimdir?

- Ana, men senin oğlunun heps ettiği, tuturduğu bir adamam. Bir aydır ki, çıkmışam. Menim de ağ saçlı anam var, men de okumuşam, oğlun gurtaran mektebi birmişem.

Ana donub galmışdı. "Horuzgöz" başını aşağı dikib donmuşdu. Üzünde öyle bir ifade var idi ki, sanki bu saat özünü asacak, ya pencereden aşağı atacak.

Elçibey gülümsedi:

- Ana can, çok sağ ol, zahmet çektiniz, ömürünüz uzun olsun. Sizden bir ricam var. Ana, menden geçti. Mene ne edipse edip, ne edecekse de etsin. Amma milletin balaları ile işi olmasın, gan-gadadan uzak olsun. Bunu ne Allah, ne bende, ne millet bağışlamayacak. Her şeyin ahır mehşeri var.

Ananın gözlerinden yaş akırdı. Evdeki her şey sanki öz rengine kayıtmıştı. Oğul hönkür-hönkür ağlayırdı.

Bey evden çıktı. Geribe bir sonbahar gecesi idi. Sonbahar çok özünemahsus bir fasıldır. Bütün fasıllar sonbaharın yadında olur. Saralan yapraklar ilkbaharın yazılı mektupları gibi ağaçların dibine dökülmüşdü. İndi rüzgar, külek başlayacaktı. Bu mektuplar havalanıp uzaglara gidecekti. Bey eyilip yerden bir saralmış çinar yaprağı götürdü, sakitce sığılladı, bir anlığı dayanıp bu sonbahar gecesini dinledi. Sonra yavaş-yavaş yoluna devam etdi. Artık çok gec idi.

... Biz altı dost gatarla ORDUBADA gedirdik. Sabah Keleki köyünde toy vardı. Elçibey evlenirdi. Bey anası Mehrinse hanımın sözünü yere salmamış ve evlenmeye razılık vermişti. Evlendiği hanım sade bir köylü gızı idi.

Gatar giddikçe garibe bir duyğu içimi bürüyüdü. Araz boyu ilerileyen gatarda rus askerlerinin müşayeti ile Hudaferin'den geçip Beyin toyuna gedirdik. Araz boyunca uzanan serhet mehtilleri, tikenları, ellerinde avtomat tutmuş sütül rus askerleri Elçibey'in hayattadaki durumunu çok güzel ifade edirdi. Hudaferinden gece geçirdik. Uykum gelmirdi. Pencereye yakınlaştım. Ay ışığında sırlı dayanan Hudaferin Arazın dili ile Elçibey'e salam gönderirdi. Hoşbehtlik, aile saadeti arzulayırdı sanki. Bu gadım sesdeki kederi, niskili, anlamak, duymak üçün gerek dünyanın en büyük şairi olasan...

Biz çatanda toy başlamışdı. Köydeki geologlar garışık bütün köy ehli toyda idi. Çarşap örtmüş Mehrinse hanımın ellerini öpüp tebrik eyledik. Ananın üzünde öyle bir nur, öyle bir ışık var idi ki, bu ışık ömürde bir defe olur.

Dünyanın en kederli, en gadır, en güzel toyunda idik. Bey o geder öz tövründe idi ki, sanki öz toyu deyil kiçik gardaşının toyu idi.

Gara kostyum, ak köynek giyip galsluk takmış Beyi görende men göz yaşlarımı içime akıttım, nedense yadıma Mehmet Emin Resulzade düşdü. Bir de şık giyimli Mustafa Kemal Paşa, ve bir de dar ağacının altında dayanan Şeyh Mehemed Hiyabani yadıma düşdü. ... Üzüümü yana çevirdim, gözüm memar dostlarım Cafer Giyasiye, Oktay'a, İsfendiyara, Celil'e, Mehmed'e, Aydın'a sataştı. Onlar da gözlerinin yaşını silirdi. Yallı oynadık. [Şehriyar'ın Heyderbaba'ya selam](#) eserini baştan-başa okuduk, aşıkları dinledik, gara zurnanın cirkesi altında süzdükçe süzdük. Türk şarkılarının altında musigiden şarhoş olduk. Gözel sözler eşittik. El sözünün neşesine bayıldık. Sanki toy bir heyette deyil, bütün köyde idi. Bu toy bütün Nahçvan'da, bütün Azerbaycan'da, bütün Türk Dünyasında idi. Biz ona ürekten inanırdık. İnanırdık ki, bu toy bütün Türk Dünyasında deyilse, onda yer yüzünde heç bir edalet, hegigat yoktur.

Ve toyun unudulmaz megamı Mehrinse hanımın oğlanları ile, Elçibey'le oynaması idi.

Men bu, menzereni tesvir etmek gücünde gelem sahibi deyilem. Bir gözümüzle ağlayır, bir gözümüzle gülürdük. Elçibey'in çok gözül oynamağı var. Amma anası, gardaşları ile toyda oynadığı oyunu men ömrüm boyu unutmayacağam. Ne ise bir mügeddes şey olan bu oyun bir ana ile dört balanın çok gadım ayinini hatırladırdı. Bu ayinde ana öz südünü helal edirdi. Ata ruhuna sitayiş edilirdi, millete dua edilirdi. Sanki oğullar söz verir, yemin edirdi. Ata ruhuna, ananın ağ saçlarına yemin edirdi: [Milletin azadlığı uğrunda](#) ölünce çarpışmağı, vuruşmağı yemin edirdi. Güneyli-Kuzeyli Azerbaycan uğrunda, Türklük uğrunda son damla ganına kimi vuruşmağı, bir de vuruşmağı yemin edirdi.

Ayin devam edirdi. Hamı tilsimlenmişti. Ve hamı duyurdu, inanırdı ki, bu ayinden sonra yer yüzüne Güneş doğacak -Türk Dünyasının Güneşi...

... Toydan sonra toya gidenlerle sorğu oldu. ["Toy-bayramdır bu dünyanın ezabı"](#) - diyen Molla Penah Vagif bu türlü işlerin çok-çok eskilerden beri olduğunu yahşı gösterib.

* * *

... Haralarinsa meslehatı ile Elçibey'i ilmi iş için Moskova'ya bir yıllık ilmi ezamiyeye göndermek isteyirdiler.

Bey evvel getmek istemirdi. Sonra getmeye gerar verdi. İmperatorluğun paytahtındaki siyasi ab-hava, siyasi guvvelerin veziyeti hususi ehemmiyet daşıyırdı. Ziyalılarla, disidetlerle, disident edebiyatı ile etraflı tanışlık üçün Moskova çok elverişli idi. Moskova'da okuyan Azerbaycan gencleri ile birge söhbetlere ihtiyac çok idi. Bir de Moskova'daki Şark arşivlerinde Türk, Arap, Fars kaynaklı elmsünaslık tarihine dair araştırmaları yeni istigametde aparmak üçün Moskova şeraiti elverişli idi. Ve bir yıllık Moskova hayatı başlandı. Bey için Vetenden uzak olmak hapsda olmak geder ağır idi. Vatanla, milletle nefes alan insanın bir ili neçe-neçe yüz il geder ağırdır. Amma günler, aylar da boş geçmirdi. Çok kıymetli kaynakların üstünü toz basmıştı. Partiye tarihi, Sovyet medeniyeti ile meşğur olmaya yöneldilen istedadlı gencler bu

gaynaklardan uzak düşmüştü. Bu Elçibey'i çok rahatsız edirdi. Moskovada okuyan gençlerle görüş hususiyle ehemmiyetli idi. Bir gismi rusça okuyan bu gençlere haggın yolunu, millet gayesine tanıtmak, sevdirmek için Bey elinden geleni esirgemirdi. Ve vaht, zahmet heder getmirdi. Mubahiseler hegigeti ortaya goyurdu. Moskovadan görünen Azerbaycanın düneni, bugünü ve sabahı gençler için aydın olmalı idi. Veten yükü, millet yükü vatandaşlık duygusu, milli-siyasi şuur her bir gencin silahı olmalı idi. Her yerde ve hermişe olduğu kimi burada da Elçibey'in meksedi aydın idi. Ve sonralar bu tohumlar cücerdi. Moskovada tehsil alan Azerbaycan ziyalıları milli herekatta layıklı yerini tutdu.

Elçibey'in siyaset adamları ile, disident edebiyatı ile tamşlığı sahesinde de bir yılın çok büyük ehemmiyeti oldu. Rus şovinizminin mahiyetini derk etmek için de Moskova hayatı ehemmiyetli idi.

... Moskovada bir Türk sergisinde gezirdik. Dört bir tarafımız Türk gardeşleriniiz idi, musugi, söhbetler Türk havası içinde idi. Bize hediye etmek isteyen iş adamına Bey teşekkür edib dedi:

- Gardeş, sizin gelmeyeniz bir bayramdır. Mene hediye bir Türk bayrağı yeter.

Elçibey'e verilen bayrak Türkiyenin Azadlıg sembolu idi. İş adamları masalarının üstündeki bayrakları götürüb sergide olan Türk, Kazak, Özbek, Azerbaycan, Tatar gardeşlarına bağışladılar.

Biz çay içe-içe sohbet edirdik. Bir de gördük ki, bir haylı adam Elçibey'in başına toplanıp. Çok semimi sohbet ettik. Akşam Türkiyeden gelen grupun Efe rakslarından ibaret konserine gittik, algış sesinden az galırdı Moskova patlayıp dağılsın. Üstünü zamanın külü örtmüş odu gördükçe Elçibey'in geleceğe ümidi daha da ardırdı. Ortag kültür, ortag tarih, ortag meneviyat için ne geder çok bölücülük tuzakları, teleleri gurulsa da, gani, tarihi danmak, inkar etmek mümkün deyildi. Heç bir şekilde mümkün deyildi.

... Bey yine Bakü'dedir. Bakü Hazar'a söykenip, gözleyir. Bakü yine sömürülür, Bakü yine golu zencirlidir. Ve Bakü'nü, Azerbaycanı gandaldan gurtarmaktan vacip heç ne yokdur. Günler geçirdi. Ve geçen her gün neleri ise aparır, neleri ise getirirdi. Siyasi tebliğat, toplantılar, Milli oyanış için elinden geleni eden ziyalılar, gençler günbegün çokalırdı. Ancak Elçibey'i sıkın, yüregiyini parça-parça eyleyen her şeyin çok aramla, yavaş getmesi, harbi-polis rejiminin kudurganlığının gün-günden artması idi. Herden Bey deyirdi:

-Boğuluram. Böyle yaşamağın mümkün olmadığını açık-aydın görürem. Yok böyle gedebilmez. Daha katı, daha sert tedbirlere el atıp ölmeli, hapshanelerde çürümeli, ya da halga Azadlığın yolunu göstermeli. Bu telaş, bu sarsıntı, bu feryad Veten ve Azadlıg için yaranmış insanın dahilindeki büyük mübarizenin sesi idi.

Yıl 1985. Sovyet imparatorluğunda L.İ.Brejnev öleden sonra tez-tez değışen siyasi liderlerden sonra hakimiyete M.S.Gorbaçov geldi. Son zamanlar partiya liderleri sırasında olan M.S.Gorbaçov'u hakimiyete büyük mafyalar getirmişti. O mafyaların kolu haralara uzanırdı onu Allah bilir. Ancak adam gelen günden islahatlara başladı. Öyle ilk aylarda Elçibey

sohbetlerinde bildirdi ki, bu adam imparatorluğu dağıdacak. Ancak nece dağıdacak? Bu hele bilinmirdi.

N.S.Kruşovun siyasi varisi olan M.S.Gorbaçov demokratik islahatlara başladı ve beynelhalk nüfuzunu gün-günden artırmağa başladı. Demir hasarları galdırmak, dünyaya gapı açmak isteyi git-gide artırdı.

Bu imparatorluğun zaruri çöküş gabağı Rusyanı hilas idimi? Ekonomik, sonra da siyasi felaketi önlemek cehdi idimi? Reformlar yolu ile İmparatorluğun muhafazası idimi?

Amerika ve Avrupa'nın tepeden-dırnağa geder silahlanan süper gücden birini dahilen mehv etmek planı nece?

Bu suallara kati cevap vermek çetindir. Çünkü suların durulmadığı bu vahtta her şeye katiliği ile cevap vermek çok cetindir. Amma bu sualları bir-birinden ayırmak da doğru değil ve cevaplar da bu sualları bir mecrada birleştirdi.

Demokrasi ve Diktatorluk ayrı-ayrı tefekkür, dünyagörüşüdür. Onların birleşmesi, bir arada mevcut olması nece ola biler? Sovyet demokrasisinin hagığı demokrasi olmadığı artıg bütün dünyaya belli idi. Sınanmış dünya demokrasisinin Sovyet diktaturası ile birleştirmek ilmi kommünizm nezeriyesi kimi cefengiyat idi. Kommünizmi ve kommünistliği özüne perde eleyen adamlar ve asıl demokratlar en büyük kudret idi. Muhafizakar kommünistler uzun müddet bu oyundan baş açmayacaktı. Baş açanda geç olacaktı. Devletin ve hükümetin bütün açarları elinde olan Kommünist Partisinin Baş Katibi geyri-mehdud hukuklarından sağa da, sola da istifade edirdi. Totalitar ahlak için bu tebi idi. Hetta diktatara mehv olsa bile, diktatorun dediği helledici idi. Ülkede, o cümleden Azerbaycanda siyasi hayat gaynamağa başlayırdı. Edebiyat, senet ikinci plana geçirdi. Avtoritar rejimin siperi olan ideoloji cephanesi çatlamış, dağılma prosesi başlamıştı. Zaman yeni anlam kesb etmeye başlamıştı. Onu değerlendirmek ve milli-azatlık hareketi için istifade etmek zaruri idi.

Elçibey için bu siyasi oyunların meğzi aydın idi. Dağılmalı olan Sovyet İmparatorluğunun dağılması, solmasını önceden bilmek, hesaplamak, milli harakatı ona göre kurmak problemi ortaya çıkmıştı. Siyasi teşkilata ihtiyac gün-günden artırdı. Azerbaycan Kommünist Partisine birinci katipliğe S.Gorbaçovun komsomol teşkilatlarında birge işlediği dostu E.Vezirov Pakistandan, sefirlikten getirilmişti. Sonra siyasi maymak kimi tanınan bu kommünist rehberin az-çok bir demokratik bakışı olduğu aydınlaştı. Onun mövgeyinden istifade etmek olardı. Demokratik temeli olmayan imparatorluğun sömürü cumhuriyetlerinde demokratik kurumların yaradılması deryada balık sevdası olsa da yaranmış havadan istifade etmeğin tam zamanı idi. Yenidengurma siyaseti neticesi bilinmeyen bir yola aparırdı. Ağaçları bir-birine calayıp hansı meyve alacağını bilmeyen M.S.Gorbaçav avanturist bağban kimi dünyaya ses salmıştı. Onun hanımı Raisa ile birge seyahatları, görüşleri büyük sensasyaya sebep olurdu.

Sovyet imparatorluğu garibe bir canlıya hamile olmuştu. Ne doğacaktı, ne vakit doğacaktı - hiç kes bilmirdi.

... 1986-cı ilin dekabrında Alma-Ata şəhərində 1500 adamın həlak olması ilə bitən olaylar başladı. 1991-cı ildə kapatılan Alma-Ata dosyası Cel-doksan Aralık ayının gerçək vəziyyətini açdı. Milli-sosyal zəmində baş vermiş bu gənli olay çok-çok sonra baş verecek hadiselerin - Dağlık Garabağ'da Azərbaycan-Ermeni, Özbək-Meşet Türklerinin, Rus-Latış, Rus-Eston, Rus-Litva, Gagauz-Moldav, Moldav-Rus, Yagut-Rus, Tatar-Rus, Gürcü-Abhaz, Kırgız-Özbək... gənli çarpışmalarının prelüdü oldu.

... "*Çenlibel*", "*Yurt*", "*Varlık*" cəmiyyətləri mübarizənin təşkilat formasında aparılması üçün zəmin idi. Halgın milli-azadlıq hərəkatının ilk mərənməsinə müəyyənleştirən Elçibey ziyalıları, gənçləri birleştirən bu cəmiyyətlər vasitəsi ilə mübarizə ittifaqlarının yaratılması Sovyet diktatorluğuna qarşı təşkilati mübarizənin başlanğıcı idi. Başlıca şey bütün təbliğati genişləndirmək, halgı ayağa kaldırmək, milli-azadlıq ananesinə yeni həyat, yeni ruh vermək idi.

Çok büyük iş başlanmıştı. M.S.Gorbaçov'un aşkarlık, demokrasi, yenidengurma siyasetinin mahiyətini güzel bilen Elçibey medalın bu yüzünden tam istifade etməyi yerinde hesap edirdi. Medalın obiri yüzü...

Bir müddətdən sonra obiri yüzü de göründü. Her şey gözlenilen gibi oldu. Tarih tekrar olunurdu. Azad fikre, azad düşüncəyə gənim kesilen Sovyet imparatorluğu içine aldığı her halk, her millet için nece bir tele hazırladığı aydın oldu. Azərbaycanın tuzağı-telesi isə Stalin'in yarattığı Gafgaz - Orta Şark - İran -Türkiye arasındaki "*tampon*" bölge Ermenistan idi. Bu bölgenin başka bir forması Azərbaycanın bağrında Dağlık Garabağ Muhtar Vilayeti adı altında yaradılmıştı. Azərbaycanın içindeki bu yara Azərbaycanın Azadlıq yolunun ilk ve en büyük tuzağı idi.

Ağır bir dövr başlıyırdı... Ermeni milletçisi Zori Balayan "*Ocak*" kitabı ilə Ermenistanın ərazi iddialarını, Dağlık Garabağın Ermenistana birleşmesi zərurətini iləri sürürdü. Tarihi, ilmi əsasları taptalayan faşist ruhlu bu kitap büyük tirajla rusça basılmıştı. Eyni ideya "*Yol*" eserinde devam ettirilmişti.

... Ermeni şairləri, içtimai hədəmləri Sero Hanzadyan, Silva Kaputikyan, Ressam İgıdyan, nece-nece "Yan" lar ve Mason Rus gardaşları dünya təbliğata çıkmıştı...

... M.S.Gorbaçov'un iktisadiyat meselesi üzere yardımcıısı Aganbekyan Pariste rəsmi toplantıda Dağlık Garabağın Ermenistanda olmasının iktisadi, siyasi əmille bağlı olduğunu söylemişti. Elçibey məsələni böyle açıqlayırdı. Dağlık Garabağ uydurma problemdir. Bu problem yukarıdan gəlir, M.S.Gorbaçov Ermeni milletini destekleyəcəkdir. Dağlık Garabağ problemi modeldir, ilk təcrübədir. Bu təcrübə bütün imparatorluğa yayılacaq ve imparatorluğun çökmesi için zəmin, ərazi, torpaq, milli iddialarla birleşərək çok mürekkət bir vəziyyət yaradacaktır...

İlk prognozlar böyle idi.

Ve az sonra Bakü'ye xəbər yayıldı ki, Tophana meşəsi Ermenilər tərəfindən gırılır. Gırılan meşələrin yerində hərbi obyektler gırulur. Dağlık Garabağ silahlanmaya başlamışdır.

Azerbaycan Kommunist hökümeti için geyri-adi bir şey yok idi. Moskovaya millet vekilleri siyahı üzerine seçilir. Rüşvet-vazife, yerlilik davaları öz ananesi üzerine devam edirdi. E.Vezirovun gohum-agrebası yahudi hanımının ehli-eyalları yeni hakimiyeti bölüşdürürdü.

Ve bu zaman Azerbaycan halkı tahminen 70 yıllık fasıladan sonra odlu bir guvvet kimi ayılıp Lenin meydanında - sonraki Azadlık meydanında alev kimi püskürdü. Bu ilk Azadlık püskürtüsü idi. Tehlike altında olan Veten torpağı uğrunda mubarize ezmi Azadlig iddialleri ile birleşti. Çoktan gözlenilen gün gelip çattı. Minlerle insan mitinge toplashtı. Mitingde Elçibey çok büyük heyecanla garşılandı. Ve Elçibey ilk çıkışında Sovyet imparatorluğunun iç üzünü açtı, uydurma Dağlık Garabağ probleminin mahiyetini gösterdi...

Bakü'nün mitingler devri başlandı. Halk hareketini bu devrsiz tesevvür etmek olmaz. Ermeni-Rus senaryosu hazır idi ve tedricen hayata geçirmeye başlanmıştı. Ermenistandaki Azerbaycanlılar - silah gücüne 200.000 insanın ailesi çöllere düşmüştü. Var-devleti, olan-olmazı elinden alınan insanın evsiz-eşiksiz galması, doğma torpağından göçürülmesi Moskovanı rahatsız etmirdi. Stalin'in Vatan savaşından sonra göçürme siyaseti Zengezuru ermenileştirmişti. Neticede Azerbaycanın ayrılmaz hissesi Nahçıvan ada kimi Ermenistanın içerisinde galmıştı. Gasten düzeltilmiş bu tuzağı M.S.Gorbaçov destekleyirdi. Azerbaycanlıların tamamilə Ermenistandan kovulmasına dünya sustu. Ermeni diasporası Avrupa ve Amerikada büyük tebliğat işi gürür, dünya içtimai fikrini yanlış istigametlendirmek sahesinde büyük iş-fealiyet gösterirdi.

1988. Fevralın sonu idi. Azerbaycanda yaşayan ermeniler çok rahatsız idi. Bu rahatsızlık Ermenistan'da ve Dağlık Garabağ'da Azerbaycan Türklerinin başına açılan oyunlarla, zülümlerle bağılı idi. Gabrestanlıkları dağıtılan, pirleri, ocakları mundarlanan Azerbaycan Türkleri ne günahın sahibi idi?

Bu suala cevap tapmayan Azerbaycanda yaşayan ermeniler göçmeye başlamıştı. Ve bu zaman ermeni milletçi teşkilatları Moskovanın yardımı ile yerli hökümetin acizliğine, efelliğine hesaplayarak Sumgayıt planını heyata geçirtti. Pullarını kısa bir zamanda banklardan çihardan, önceden evlerin damlarında video çekiliş için şerait yaradan ermeniler Azerbaycanlılarla konfilikte, davaya girdiler ve Ermenistandan kovulmuş Azerbaycan Türkleri arasında bir garmagarışıklık salındı. Ermenilerin eliyle bir neçe Ermeni öldürüldü. Şeheri haos bürüdü. Herbiçiler hadiselerə geçikti. Ve bütün dünyaya Ermeni gırğını haberi yayıldı. Ermeni diasporasının yardımı ile yayılan ve korku filmlerindeki süretler de ilave olunmuş Sumgayıt soygırımı adlı video filmler dünyaya yayıldı. Asıl hagigat aydın idi: Ermeni zülümünü, işğalini perdelemek için böyle bir uydurma hay-köyü önceden hazırlığın örneklerinden biri bu idi. Sonradan Azarbaycan ziyalıları milli hareketin üzvlere, şahitler, senedler esasında Sumgayıt hadiselerinin asıl mahiyetini actılar. Ancak rus hökümeti, rus imparatorluğu bu meselede itinasız galdı...

1988. ilin dekabrın 7-sinde Ermenistanın Leninakan ve diğər şehirlerinde böyük zelzele oldu. 40.000-ine kadar insanı mahv eden bu tabiat belası bütün dünya kimi Azerbaycan Türklerini de rahatsız etdi. Dinç ehalinin gırğını kim olursa olsun insanı sarsıdır, acıdır. Teessüf ki, ermeni milletçileri bu ağır günlerde de düşmenciliği devam etdirirdiler. Yardım için geden Azerbaycan teyyaresi gazaya uğradıldı. 70 Azerbaycan gençi helak oldu. Gönderilen yardım

kabul edilmedi. Yugoslavya teyyaresi Ankaradan kalktığı için Türk teyyaresi bilinerek vuruldu. Ve bu felaketten sonra dünyanın maddi yardımını askeri hazırlığa yöneltti. Fransa'dan, Almanya'dan, Beyrut'dan, Amerika'dan... silahlar gelmeye başladı. Bu silahlar Ermenistan'la Azerbaycan serhettine ve Dağlık Garabağ'da yığılıp yerleştirilirdi.

Dağlık Garabağ'ın baş şeheri Hankendi (Stepanakert) ve Ermeni köylerinde Azerbaycan Türkü galmamıştı. Köçürülmüş, kovulmuş bu insanlar-diderginler Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde yerleşitirmişti. Bu zaman Moskova'da sahibleri ile razılığa gelen ve bilavasite onların tapşırığını yerine yetiren E.Vezirov novbeti büyük hayanete el attı. Azerbaycan ziyalılarının Elçibey başta olmakla milli herekat üzvlerinin tekidlerine, talebine bakmayarak Ermenistandan köçürülmüş 200.000 artık Azerbaycan Türkünü Dağlık Garabağ'da değil, Bakü etrafında, Salyanda, Lenkeranda Şamahı'da yerleştirmekle 1813-1828 illerde süni şekilde yaratılmış ve Stalin tarafından Sovyet dövründe resmileştirilmiş Dağlık Garabağ'ın statüsünü bir daha möhkemlendirdi. İster iklim-hava şeraiti, dil-ünsiyet uyğunluğu, isterse de ehalinin ter kibinin değişmesi bakımından çok zaruri olan bu tedbir hayata geçirilmedi.

Ağdamda bu hadiselerde ermeniler tarafından günahsız iki Azerbaycanlı şehit edildi. Halgın heyecanı Hुरaman hanım adlı bir kommunist başkanın aylık atmak tedbiri ile susturuldu. Halbuki o zaman keti tedibirlere büyük ehtiyaç var idi. Yerli idareçiler rus-ermenli düşmanlar kimi bir düşman idi. Yerli mafyaların milli hissi yok kimi idi. Aslında beynelmilel fehle, kentli değil mafiyalar idi. Elçibey halk harekatının yetirdiği yeni siyasi hadimleri - **İsa Gemberov, Etibar Memmedov, Aydın Memmedov, Halil Rıza, Vurğun Eyyubov, Necef Necefov, Dilare Eliyeva, Nemet Penahov, Arif Hacıyev, Yusuf ve Vagif Samedoğlu gardaşları, Rehim Gaziyev, Tefvik Kasimov, Sabir Rüstemhanlı, Mehemed Güntekin, Memmed Elizade, Firudin Celilov, Eli Kerimov, Sabit Bağırov, Fezayil Ağamalıyev, Kurban Memmedov, İskender Hemidov, Penah Hüseyinov, Tahir Paşayev, Abbas Abdullah, Arif Abdullabeyli, Hikmet Hacızade** ve başkalarının iştirak ettiği halk hareketi destekçilerinin, liderlerinin müellimi İdeoloji aydınlık azim ve gudret sahibi olan bu insanlar icdimai hadım gibi yetişirdi. Cevan fehle Nemet Penahov mitinglerin gahramanına çevrilmişti. Onun getiyet dolu nitkleri, fedakarlığı halkı ruhlandırirdi. Sonra çok ziddiyetli fealiyeti olsa da, halgın içinden çıkan bu ingılabı ruhlu gençli Elçibey sevirdi ve mitinglerde onun rolünü yüksek gıymetlendirirdi, sehvlerini geç-tez başa düşeceğine inanırdı.

1988. ilin noyabr-dekabr ayları Azerbaycan tarihinin mühim devridir. Azadlık meydanı geceli-gündüzlü nümayiş meydanına çevrilmiştir "**Azadlık! Azadlık!**" nidası Bakünü titretir, Hazarın sularını şaha galdırırdı. Sübh vahtı gelen gız, gadın, nümayişçilerin "**Can Azerbaycan!**", "**Azadlık!**", "**Garabağ!**" nidaları insanın iliğine işleyirdi.

*Bayarağları bayrak yapan üstündeki gandır,
Torpak eger uğruna ölen varsa vatandır!*

sedaları ganatlanıb Hazardan Türkistan'a yayılırdı. Tefvik Fikret'in "**Millet şarkısı**", Mehmet Akif'in "**İstiklal Marşı**" Şehiryarın "**Azerbaycan**" şiiri, Ahmet Cevadin "**Yol ver Türkün Bayrağına**" şarkısı, **Azerbaycanın Devlet Himni**, Üzeyir Beyin **Üvertürası**, Mehmet Arazın **şiipleri** meydanı lerzeyeye getirirdi. Halk meydanın çevresinde, deniz kıyısında çadırlar gurmüştu. Bir

çadırda açlık edenler galırdı. Gücsüz-tagetsiz uzanmış, günlerce aç kalan bu gençler öz bedenlerini, sağlıklarını, azadlığa serf eden fedakarlar idi.

Bütün bölgelerden numayışçilere erzak, çörek gelirdi. Halk öz evladlarını gözünün üstünde saklayırdı. Bu nümayışçiler silsilesi bağımsızlığa doğru addım atan Azarbaycanın ilk büyük Azadlık neresi idi. Azerbaycan halgının ideya etrafında birleşmesinin ilk büyük addımı idi. Ve bu addım Moskovanın çok büyük telaşına sebeb oldu. Gece-gündüz devam eden nümayış talepleri kommunist rehberliğin istifası, Garabağ'ın muhtariyetinin lağv edilmesi idi. Bu talebler silsilesi Azerbaycanın Azadlık isteği talebiyle birleşirdi.

Sovyet İmparatorluğu sisteminin sömürü siyasetinin ifşası, Ermeni-Rus-Batı menafelerinin Antitürk, Antiislam düşmançılığının iç yüzünün açılması bakımından halgı birleştirmek nokteli-nazarından bu numayışleri yüksek giymetlendiren ve bilavasta onun teşkilatçılarında biri olan Elçibey vahit siyasi teşkilatın yaradılması zaruretini hisedirdi. O vaht yaradılan "[Numayış Komitesi](#)"nde milletçi kuvveler olsa da, komite hükümetin nezareti altında idi. Yandırılan Kommunist Parti biletleri büyük itiraz dalğasının canlı ifadesi idi. Gerginlik git-gide artırdı. Hükümetle numayışçilerin diyalogu baş tutmurdu. Moskovadan idare olunan hükümete halk inanmırdı. Mürekkeb veziyet yaranmıştı. Halgın kükreyen gezebini Milli-Azadlık hareketinin aparıcı kuvvesi kimi güclendirmeyi ne geder zaruri idise, halgı Rus silahından korumak da bir o kadar vacib idi.

Guvvelerin parçalanma ihtimali ve idare sisteminin olmaması milli guvveler için tehlike idi. Elçibey gan dökmeden siyasi iglimi saklamak ve Milli-Azadlık hareketına doğru daha bir addım atmak taraftarı idi. Meseleleri en radikal yolla halletmeye meyilli guvveler herbi-siyasi veziyeti düzgün giymetlendire bilmirdiler. İndi ve sonra Azerbaycan halk hareketini ülkenin siyasi, iktisadi vaziyeti ile, dünya demokratiya hareketi ile her şekilde bağıllığına hususi önem veren Elçibey iller boyu yığılan, toplanan nifretini, incidilen halgın itiraz kuvvesini idare ederek yönetmeye hususi ehemmiyet verirdi.

... O günlerde halk birliğinin çok munis bir forması tongal başında gece-gündüz devam eden mitingler de yaranmıştı. Can deyip, can eşiten halgın bir nümayış folkloru, nümayış şarkıları, nümayış ahlakı yaranmıştı. Bu günlerde Elçibey gece-gündüz meydanda, halgın içerisinde olurdu.

***Millet yoludur, Hak yoludur tutuğumuz yol,
Ey hak, yaşa, ey sevgili millet, yaşa var ol!***

sedası dalğalandıkça Azerbaycanın Azad ruhu meydanda insanların başı üstünde dolaşırdı.

Sonralar bu numayışlerin mağzini, menasını tahrif ederek lekeleyen Kommunist Partisi funksiyonerleri milli hareketin barışmaz düşmanları idiler.

1988 -ci yıl dekabrın 4 ünde Sovyet harbi guvveleri Azadlık meydanını terk etmeleri için gısa bir vaht verdi. Tanklar şehire dahil oldu. Büyük herbi Kuvvetler Azadlık meydanını muhasireye aldı. Oranı son anda fedakarlıkla terk etmeyen gençler dört taraftan salınan gün ışıklarının altında rezin deyeneklerle vahşicesine döyüldü, göz yaşartıcı gazlarla govuldu.

Elçibey gençler tarafından görünürdü. Nümayişin liderleri tutuldu. Tutulanların arasında Elçibey de var idi. Vaziyet ağır olsa da, demek olar ki, gan dökülmemişdi. Böhranlı veziyet kısa zamanlı olsa da aradan kalkmışdı.

... Bir defe Bey yahın dostlarının birinin tekidi ile bir-iki saatliğa meydandan ayrılıp onların çok yakında olan evlerine gidib bir az dincelmeye, hem de paltarlarını değışmeye razılık verdi. Cemi iki saat geçen bu ev şeraiti ona sanki azap verirdi: *"Qoy men gedim, üreğim orda galib. Birden birşey olar..."*

Evden çıkarken 7-8 yaşlı balaca oğlanın saçlarını sığalladı *"He koçak, menden ne isteyirsən. Ne isteyirsən de, söz verirem ki, istediğini edecem."*

Uşak başını aşağı dikmişti. Birden başını yukarı galdırdı. Donuk gözlerini Beye zilledi. Utancag zayıf bir sesle:

-Ebülfez emi, ele edin gan tökülmesin...

-Nece?

-Gan tökülmesin, hamı deyir ki, meydanda gan tökülecek. İstemirem gan tökülsün, Ebülfez emi...

Uşak ağlayırdı. Beyin de gözleri dolmuştu. Uşağı bağına bastı. Gözlerinden öptü.

-Gorhma oğlum, gan tökülmeyecek. Sene söz vererem ki, gan tökülmeyecek.

Evden çıkıb meydana teref tez-tez geden Elçibey yavaşça pıçıldadı:

- Bu söz uşağın sözü değıldi, Tanrı sözü idi, Ulu sözü idi. Gerek gan tökülmesin, heç vaht gan tökülmesin!

... Hepshanede Ebülfez Bey rahat nefes aldı. Gan tökülmemişti, uşağa verdiği söz yere düşmemişti.

*Zulmün topu var, güllesi var, galası varsa,
Haggın da bükülmez golu, dönmez yüzü vardır...*

Siyasi mektebin mühim bir merhelesi geçilmişti... 1989. yıl başlamıştı. Dağlık Karabağ'da durum keskinleşirdi. Günden-güne daha çok silahlanan ermeniler Ermenistan-Azerbaycan serhattinin Kazak, Gedebe, Kubatlı, Zengilan, Laçın... bölgelerinde Çaykent'te günden-güne heyasızlaşırđı. Bütün ümitleri Moskovaya bağılı olan hökümet neyinki hazırlık tedbirleri görür, hetta ov tüfenglerini halktan yığırdı. Gaçğınların hayatı çok acınacaklı idi. Ve onların yerleştirilmesinde sehlere yol verirdi. Yuharıdan yaradılan *"yeraz"* (Yerevan Azerbaycanlıları) tehgiredici adıyla halgın içinde bölücülük yayılırdı.

... İmperatorluğa karşı mübarize etmek için Halk hareketını idare eden siyasi teşkilata ehtiyac gün-günden artırdı. Demokratik güvveleri öz etrafında birleşdire bilen bu teşkilat siyasi partilerden daha geniş, ehateli bir kurum olmalı idi.

AZERBAJCAN HALK CEPHESİ

Bu tarihi funksiyanı Halk Cephesi oynaya bilirdi. Halk hareketının teşkilatı forması olan Halk Cephesi ideyasi Ebülfez Elçibey'in idi. Ve bu ideya nümayiş-mitingler devrinde işlenmiş ideya-fikir gibi halgın varlığına hopmuşdu. Bu fealiyette Azerbaycan demokratlarının büyük hizmeti vardı. İsteyirem yazım ki, Halk Cephesini zaman ve tarih özü yarattı. Hegigaten de beledir. Ancak bu sözlere ve eyniyle bu cümleleri Komünist Partisi haggında o geder işledibler ki, adam onu yazmağa hecalet çekir. Dünyada hakdan başka haksızlığın oluşu kimi, dünyada Tanrı ve Tanrı emellerinden başka, bir de şeytan ve şeytanın emeli olduğu için hükümet Azerbaycan Halk Cephesi yaradılmasını getiyen istemirdi. Elacsız galıb Noyabr ayında Azerbaycan Halk Cephesini tanımağa mecbur oldu. Çünkü Azerbaycan Halk Cephesinin yaranması güvveler nisbetinin değışmesi ve Milli-Azadlıq hareketının büyük teşkilat forması gibi ortaya çıkmıştı. Azerbaycan Halk Cephesinin yaranmasını akseden senedleri tam tegdim edirik .

Azerbaycan Halk Cephesinin Kuruluşu

Bu arada Azerbaycan halkına gerçekleri açıklamak; Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin devlet bağımsızlığını sağlamak; Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ekonomik durumunu değerlendirmek ekonomiyi canlandırmak; Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti hakkında tarihi gerçekleri ortaya çıkarmak; Azerbaycan S.S.C'nin bazı yerlerinde uygulanmakta olan özel durum hakkında değerlendirme yapmak; siyasi tutuklular hakkında görüş ifade etmek; Sovyetler Birliğı'nde yaşayan Türk halklarının durumunu ve aralarındaki ilişkileri yeni baştan gözden geçirmek ve Azerbaycan'da gerçek demokrasiye yönelik bir toplum sistemi oturtmak amacıyla uzun bir hazırlık döneminden ve çalışmalarından sonra 16 Temmuz 1989 tarihinde açıklanan "*Azerbaycan Halk Cephesi Programını*" gerçek belgelerine dayanarak sunuyoruz.

Belge 1

Azerbaycan Halk Cehpesi'nin Kuruluş Konferansı

16 Temmuz 1989

Konferans Başkanı : Yusuf Semedoğlu

Katıpler : Hüseyinova Ruhengiz, Memmedova Lâtife

Gündemdeki Maddeler

1. AHC Teşebbüs Merkezi'nin hesap verme raporu
2. Azerbaycan'daki siyasi durum
3. AHC Teşebbüs Merkezi'nin basın araçları ile olan ilişkileri
4. AHC Programının onaylanması
5. AHC Bildirisinin onaylanması
6. Teşkilât meseleleri

Konuşma süresi

Baş konuşmacılar için ayrılan süre : 20 dakika

Konuşmacılar için ayrılan süre : 5 dakika

Konferansı giriş konuşmasıyla Yusuf Semedoğlu açtı ve konferansa katılanları çalışmaların başlaması dolayısı ile tebrik etti. AHC Teşebbüs Merkezi'nin Raporunu okumak üzere söz, önce AHC Koordinasyon Şûra Üyesi Tefik Kasimov'a verildi. Konuşmacı, AHC kuruluş zaruretinden, AHC Teşebbüs Merkezi'nin kuruluş tarihinden, Kuruluş Konferansı'na kadar yaptığı çalışmalardan bahsetti.

AHC Teşebbüs Merkezi'nin basın araçları ile olan ilişkilerini Koordinasyon Şûra Üyesi Leyla Yunusova dile getirdi. Konuşmacı AHC Teşebbüs Merkezi'nin hem birlik içinde hem de dış basın mensupları ile olan ilişkileri hakkında bilgi verdi.

AHC Programı hakkında bilgi vermek üzere söz, Koordinasyon Şûra Üyesi Sabit Bağirov'a verildi. Konferansa katılanlardan bazıları, programla ilgili bazı ilâveler yapılmasını önerdi.

Öneriler, yeni seçilen İdare Heyetinde incelendikten sonra, program oy çoğunluğu ile (iki kişi aleyhte, geri kalanları lehte oy kullanarak) kabul edildi.

Bildiri hakkında bilgi vermek üzere söz Koordinasyon Şûra Üyesi Zerdüşt Alizade'ye verildi. Konuşmacı şöyle dedi: *"Bildiri, ülkede başlamış olan değişiklik programını, Azerbaycan'da da uygulamak amacıyla hazırlanmıştır. Değişikliklerin temelini Demokrasi, söz özgürlüğü ve Cumhuriyetin bağımsızlığı teşkil etmektedir. Ancak bu üç madde gözönünde bulundurulduğu zaman ekonomi, milli ve kültür sorunları çözümlenebilecektir."* Dinleyiciler tarafından bildiriye

bazı ilâveler yapıldı. İlâveler, yeni seçilen İdare Heyetinde incelendikten sonra, bildiri oybirliği ile kabul edildi.

Sonra söz Nemet Penahov'a verildi. Konuşmacı, AHC'nin halkın da yegâne ümidi olduğunu ve bu nedenle sağlam temellere oturtulması gerektiğini ve hiçbir tenkide yol vermemesini tavsiye etti. AHC Konferansına veya gelecekteki halk kurultayına HC özü tarafından seçilen kişilerin girilebilmesini önerdi. Konuşmacı, AHC çalışmalarında başarılar diledi.

Söz Şuşa şehrinden Ümitvar Memmedov'a verildi. O, Dağlık Karabağ'daki durumun gergin olduğunu, Yüksek Sovyet tarafından Azerbaycan S.S.C. bağımsızlığa aykırı bir karar alındığı takdirde Dağlık Karabağ'da yaşayan Azerbaycanlıların işe gitmeyeceklerini bildirildi.

Sonra konferans teşkilât meselelerini görüşmeye başladı. AHC Meclisine aday seçmek için şöyle bir teklif yapıldı: AHC Teşebbüs Merkezi üyelerinin tümü; Azerbaycan'ın her bölgesinden (26 bölgeden); Bakü şehrini ve Sumgayıt şehrini temsilen birer temsilci AHC Meclisine seçilmelidir.

(?) Kişiden ibaret olan Aksakkallar Şûrası oybirliği ile seçildi.

15 Kişiden ibaret olan AHC İdare Heyeti, iki kişinin çekimser kalmasıyla, oy çoğunluğuyla seçildi.

Yalnız konferansa (Kurultaya) tâbi olmak üzere, 5 kişiden oluşan Denetim Komisyonu (bir kişi aleyhte, bir kişi çekimser oy kullanmak üzere) seçildi.

3 kişiden ibaret olan Maliye Grubu oybirliğiyle seçildi.

7 kişiden ibaret olan Redaksiyon Heyeti oybirliğiyle seçildi.

Necef Necefov oybirliğiyle başredaktörlüğe seçildi.

Başkan Seçimi

Teklifler

Zerdüşt Alizade, başkan olarak Yusuf Semedoğlu'nu teklif etti.

Rahim Gaziyev, başkan olarak Ebulfez Aliyev'i teklif etti. Sefer Alışarlı, başkan olarak Ebulfez Aliyev'i teklif etti. İsa Gamberov ile Yusuf Semedoğlu adaylıktan çekildiler.

Ebulfez Aliyev oy çoğunluğu ile (9 kişi aleyhte oy kullandı) Azerbaycan Halk Cephesi başkanı seçildi.

AHC Kuruluş Konferansı'nın Kararı

Konferans aşağıdaki kararları kabul etmektedir.

1. Azerbaycan Halk Cephesinin kuruluşu hakkında
2. Azerbaycan S.S.C. Devlet Bağımsızlığı Meselesi hakkında
3. Azerbaycan S.S.C. Ekonomisi hakkında
4. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti hakkında
5. Dağlık Karabağ Muhtar vilayetindeki özel idare şekli hakkında
6. Azerbaycan'ın bazı yerlerinde uygulanan özel durum hakkında
7. Siyasi tutuklular hakkında
8. Türk halklarının çağdaş dönemdeki durumu ve vazifeleri hakkında
9. Milli ilişkiler hakkında
10. Ülkedeki toplumsal politik durum hakkında

Konferans, Azerbaycan Halk Cephesinin bildiri ve programını onayladı.

Konferans, yukarıda adı geçen idare kurullarına seçilen aday listelerini onayladı.

Böylelikle, 16 Temmuz, 1989 tarihinde yapılmış olan AHC Konferansı çalışmalarını tamamlamış oldu.

Konferans Başkanı: **Yusuf Semedoğlu**

Konferans Kâtipleri: **Memmedova Latife, Hüseyinova Ruhengiz**

Belge 2

Azerbaycan Halk Cephesi Kuruluş Konferansı'nın kararlarını imzalayan konferans temsilcilerinin listesi

1	Ağdam Bölgesi	Nevruz Tehmesib
2	Cebrayıl Bölgesi	Memmedov Hürriyet
3	Fizuli Bölgesi	Abbasov Şakir
4	Ordubad Bölgesi	Guluyev Ferec
5	Lerik Bölgesi	Şukurov Aydın
6	İsmayilli Bölgesi	Babayev Rafiq
7	Yevlah Bölgesi	Caferov Nizami
8	Naftalan Bölgesi	Hacıyev Sakeh
9	Sabarabad Bölgesi	Rüstemov Rüstem
10	İliç Bölgesi	İsmayilov İsmayil
11	Sumgayıt Şehri	Memmedov Berhudar
12	Gence Şehri	Mürselov Rasim
13	Göyçay Bölgesi	Azizov Şahin
14	Celilabad Bölgesi	Hasanov Eflatun
15	Nizami Bölgesi	Aliyev İsmayil
16	Nesimi Bölgesi	Ağalarov Daşgın
17	Nahçıvan Şehri	Ekberov Sülheddin
18	Şuşa Şehri	Memmedov Ümitvar
19	Sumgayıt Şehri	Salmanov Üzeyir
20	Şaumyan Bölgesi	Tedirov Tedir
21	Kirov Bölgesi	Ekberov Elekber
22	Lenin Bölgesi	Mahmudov Mirmohsum
23	Azizbeyov Bölgesi	İsmayilov Hakani
24	Azizbeyov Bölgesi	Gahramanov Mirze
25	Oktyabr Bölgesi	Gaziyev Rehim
26	AHC Kuruluş Merkezi	Alizade Zerdüş

Belge 3

Konferansın Bildirisi

1. Azerbaycan Halk Cephesi Kuruluşu

- Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) yerel grupları ve bölge teşkilâtları temsilcileri, kuruluş temsilcilerinin kuruluşu konferansı, AHC'nin kurulduğunu bildirir.
- AHC'nin bildirisini ve programını kabul edir.
- AHC'nin 1. kurultayının çalışmalarını yönetmek için konferansın seçtiği yönetim kurulunu görevlendirir.

2. Azerbaycan SSC'nin Devlet Bağımsızlığı Meselesi

Son zamanlardaki olaylar, Milli Cumhuriyetlerde olduğu gibi, Azerbaycan'da da sosyal ve ekonomik gelişim, demokrasi ve açıklık politikası adına yapılan çalışmalar, milli hareket şekli olarak milli bağımsızlık uğrunda yapılan çalışmalarla sıkı sıkıya bağlı olduğunu göstermektedir. Milli varlığın, milli bilincin mantıki sonucu olarak milli bağımsızlık isteği ileri sürülmektedir. Bu istek, hâlen toplumun çeşitli tabakaları tarafından çeşitli şekilde anlaşılmaktadır.

AHC, Azerbaycan halkına şunu söylemeyi kendisine borç bilmektedir. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, Sovyet Sosyalist Birliği'ne katıldıktan sonra, büyük devletçilik politikası sonucu, kendi bağımsızlığını kaybetmiş ve şimdiki de bağımsızlığını kazanamamıştır.

Bağımsızlık, devletin serbest olması, dış ve siyasi hayatını, iç politikasını serbest olarak yapabilmesi, kendi sosyo-ekonomik hayatını geliştirebilmesi, kendi kanunlarını özgür olarak seçerek kabul etmesi demektir. Bağımsız bir devletin yasaları, başka hiçbir devletin yasaları ile kısıtlanamaz. Bağımsız bir devlet, başka bir devletin terkibine dahil edilemez. Bağımsız bir devletin diğer devletlerle olan ilişkileri, diğer devletlerle ittifaklarla veya bolklamalara göre düzenlenir. Bağımsız bir devlet kendi, doğal zenginliklerinin (toprak, deniz, karasuları, atmosfer v.s.) sahibidir. Bağımsız bir devlet, kendi toprakları içinde ve kendi vatandaşları üzerinde tam bir hâkimiyete sahiptir.

Bağımsız bir devletin bu temel özellikleri Helsinki Antlaşması'nda belirlenmiştir.

Azerbaycan S.S.C.'nin devlet statüsü, bu özelliklere cevap vermediği için, o bağımsız bir devlet değildir.

Azerbaycan S.S.C.'ni bağımsız devlet haklarına kavuşturmak, onu bağımsız bir devlet statüsüne ulaştırmak, AHC'nin program amacıdır. AHC göre dış politika ve savunma sorunları hariç, tüm sorunlar cumhuriyetin bağımsız yetkisine bırakılmalıdır.

AHC düşüncesine göre, şu anda Sovyetler Birliği'nde milletlerin kendi kaderlerini özgür bir şekilde belirleyebilmesi için hukukî ve sosyo-ekonomik koşullar yoktur. Sovyetler Birliği halklarının kendi kaderini kendisi belirlemesi için birinci yerde bu halkların Sovyetler Birliği terkibinden ayrılmasının gerçek yasal ve politik mekanizması hazırlanmalıdır. Herhangi bir millete mensup olan Sovyet vatandaşları tarafından birlik terkibinden ayrılıp bağımsız bir devlet kurma ülküsünü ileri süren kişilere karşı uygulanan siyasi takipler, yasa dışı hesap edilmelidir. AHC, başlı başına bağımsız bir devlete sahip olmak, her milletin ilerleyişi için en iyi koşulları yaratmak, demokrasileşmeyi, sosyo-ekonomik gelişmeyi sağlayacağına inanmaktadır.

Bununla birlikte AHC, Azerbaycan S.S.C.'nin birlik terkibinden ayrılma meselesini, şimdilik maksata uygun olarak bulmamaktadır. Bu maksatla AHC tarihi gerçekleri, çağdaş uluslararası durumu, Sovyet Birliği'ndeki milli ilişkilerin gergin, çelişkili özelliklerini gözönüne alarak, ülkede gerçekleşmekte olan milli gelişmeleri, hümanist eylemleri ve genellikle toplumunun inkılâbı yeniden yerine oturtması amacını esas tutmaktadır.

AHC, Sovyetler Birliği'nde inkişaf etmiş vatandaş toplumu ve hukukî devletin yaratılması; mülkiyetin çeşitli şekillerinin varlığına imkân sağlaması; ekonomide, politikada, kültür ve

eğitim sisteminde kamu ve özel teŖebbüs serbestliği sağlanması; Cumhuriyetin tam tasarruflar hesabına geçmesi; Cumhuriyet hükümetinin merkezî kuruluŖlara tâbi kalma prensiplerinin ortadan kaldırılması; mülkiyetin, ekonomik ilişkilerin, kültürün devlet denetiminden ayrı tutulması; Azerbaycan vatandaşlığının politik kategori olarak uygulanması; milli gelirin hisseleri oluşturulması halinde Sovyetler Birliği terkinde kalmakla beraber Azerbaycan S.S.C'nin devlet bağımsızlığını elde edebilmesi için en uygun yollardan biri olduğu kanısındadır.

AHC, Sovyetler Birliği terkinde kalmakla beraber, Cumhuriyetin bağımsızlığına kavuŖmasını ancak İnkılâbı yeni baŖtan yerine oturtma çabalarının devam etmesi halinde mümkün olabileceğine inanmaktadır. Yeni baŖtan yapılaŖma projesi durduğu halde, AHC Azerbaycan'ın tam devlet bağımsızlığına kavuŖması için girişimlerde bulunacaktır.

3. Azerbaycan S.S.C. Ekonomisi

Azerbaycan S.S.C. verimli kolların hızlı gelişimini ahalinin yüksek hayat seviyesini ve zengin manevi potansiyelinin gelişimini sağlayabilecek her türlü imkâna sahiptir. Çeşitli yakıt, enerji, hammadde kaynakları, örneği bulunmayan biyoloji ve iklim potansiyeli, yeterli derecede yüksek tahsil sahibi serbest işçi kuvveti, çıkar sağlayan ulaŖımı, coğrafi şartları ve diğer âmilleriyle birlikte her cihetten baŖarlı bir ekonomi üretimine imkân verir. Böyle bir ekonomi üretim araçlarının genişletilmiş istihsalini temin edebilir, bununla birlikte Azerbaycan'ın Birlik ve Dünya ekonomisinde iş bölümündeki gereken yeri almasını sağlar.

Lâkin uygulanmakta olan gerici emperyalist politikası vatanımızı müstemlekeye çevirmiş, zenginliklerimiz amansızca istismar edilmiş, kötü niyetle, bile bile, ekonomi hazır ve yarı hazır üretime yöneltmiş, sanayi ve monokültür seciyeleri kent tasarrufatı sahaları oluşturulmuştur. Bunun sonucu olarak Azerbaycan'da yaŖayan halklara karşı yapılan eziyetler fazlalaşmış, Cumhuriyet ekonomisinin bütün kollarını kaplamış olan böhran ağırlaştırılmıştır. Politik müstemlekecilik sonucunda toplumsal ekonomi, demografi ve ekoloji müstemlekecilik, Cumhuriyeti acınacak bir duruma sokmuştur.

Şimdiki maliyetleşme ve strüktür politikası, müstemlekenin merkezden tam olarak asillikinin teminine yönelmiştir. Cumhuriyet eskiden olduğu gibi hammadde kaynağı olarak kalmalı, ekoloji bakımından zararlı ve ağır üretimleri muhafaza etmeli, Cumhuriyet içinde karma ekonomi bağların yok olması sonucunda ittifaktan asillikini artırmalıdır. Yakıt-enerji, petrol-kimya, metalurji, pamuk ve diğer dalların istihsal ettikleri ürünlerin büyük bir kısmı ham ve yarı işlenmiş bir şekilde diğer müttefik Cumhuriyetlere ve dış ülkelere gönderildiği halde, elde edilen sonuç ittifakın adaletsiz ve kasıtlı ekonomi ilişkiler sisteminin çürüklüğünden dolayı Cumhuriyetimizin lehine olmamış, milli gelirimiz, tahrip edilmiş resmi açıklamalara göre, 2 milyar manattan daha fazla açık vermiştir. Cumhuriyetten amansızca aşırılan millî gelirin hacmi, dünya pazarının adetli değerleri Sovyet parasının gerçek döviz değerleriyle hesaplanacak olursa yılda 10 milyar manata çıkar. Bu para, Cumhuriyet ekonomisinin şimdiki gelişme düzeyinde kalmış olsa bile halkın refahına yönelik maddi nimetleri üç katına arttırmaya ve ortaya çıkmış olan toplumsal gerginliği ortadan kaldırmaya imkân sağlar. Şimdiki yoksulluk seviyesine göre (kişi başına ayda 75 manattan daha az bir gelir düşerse) Azerbaycan ahalisi arasındaki yoksulların oranı (bütün gelir çeşitleri gözönüne alınsa bile) resmi ittifak

göstergesinden üç defa, Rusya Federasyonu'ndan 5 defa, Estonya'dan 10 defa daha fazladır. Cumhuriyet ahalisinin üçte biri, yani 2,5 milyon insan dilenci düzeyinde yaşamaktadır. Bunun esas nedeni işsizlikten kaynaklanmaktadır. İşleyebilecek insanların %27,5, yani bir milyona yakın insan toplumsal işe alınmamaktadır. Bu rakam, ittifak rakamlarından üç defa daha yüksektir. Azerbaycan önemli maddi nimetlerin ve özellikle gıda üretimi seviyesine göre ittifak seviyesinden 1,5-2 defa geri kalmış olup bu oran artmaya devam etmektedir. Bunun sonucu olarak ülke içinde en düşük hayat seviyesini yansıtan rakamlar-çocuk ölümü sayısı, ömür uzunluğu vs.-Azerbaycan'a aittir.

Enflasyonun artışı ve işsizliğin artışı halkın ekonomik durumunu ağırlaştırmaktadır.

Ülkede başlamış olan yenilik herekâtı bu güç düğümleri çözüp ekonomiyi halkın refahı hizmetine yöneltmeye geniş imkânlar yaratmıştır. Ancak kendi çıkarlarını düşünen bürokratlar, yeniden yapılaşmanın temel ekonomi ilkelerini tahrip etmeye, onları geçici ve üstün körü islahatlarla değiştirmeye, halkın ve ülkenin stratejik çıkarlarını kendi çıkarlarına göre uygulamaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle merkezdeki bürokratlar ve onların Cumhuriyet içindeki yardımcıları bütün kuvvetlerini Cumhuriyetin ekonomik bağımsızlığına kavuşmasına, tam tasarrufat hesabına geçmesine, yeni ekonomi tasarrufat şekillerinin yerleşmesine karşı yönelmişlerdir. Bu alçak niyetlerini tantanalı ve gürültülü boşboğazlık, anlamsız toplumsal ekonomi programları yapmakla sonu olmayan kadro değiştirmeleri uygulamakla örtbas etmektedirler. Gerçekte yasal kuruluşlara karşı bürokratların başlattığı savaş devam etmekte, Cumhuriyetin dış ülkelerle olan ekonomi ilişkileri merkez tarafından uçuruma sürüklenmekte, Azerbaycan'ın merkezi bakanlıklar tarafından idare edilmesi korunmakta, toprak sorunun doğal mülkiyet ilişkileri esasına göre halledilmesine karşı çıkılmaktadır. Azerbaycan, yeniden yapılaşma çabalarının kuyruğunda sürüklenmekte, toplumsal politik asıllık ekonomik asıllığı ebedileştirmektedir. Sovyetler Birliği Halk Meclisi'nin Birinci Kurultayı'nın ekonomik grupunda yapılmış olan tartışmalar sırasında Azerbaycan temsilcilerinin ileri gelen bürokratları Cumhuriyetin bu ağır ekonomik durumunu gelecekte de muhafaza etme niyetinde oldukları anlaşılmıştır.

Yukarıda söylenenleri gözönüne alarak ekonomide şu gibi önlemler alınmalıdır:

- Azerbaycan S.S.C'nin topraklarındaki bütün mülkiyet üzerinde bağımsızlığını korumak amacıyla yasalar hazırlanarak onaylanmalıdır.
- Cumhuriyet tam tasarrufat hesabına geçmelidir: Merkez ile ilişkiler iki tarafın çıkarları esasına göre düzenlenmeli ve Cumhuriyetin gönüllü bir şekilde belli sorumlulukları (savunma, dış politika, genel ihtiyat fonu) havale etmekle gerçekleşmelidir.
- Diğer Cumhuriyetler ve dış ülkeler ilişkileri menfaat ve eşitlik esasına göre, muhatap tarafı serbest olarak seçme şeklinde ekonomik ilişkiler kurulmalıdır.
- Bütçeyi belirlemede, fiyatları tespit etmede ve maliye-kredi sistemini düzenlemede Cumhuriyet tamamıyla bağımsız olmalıdır.
- Cumhuriyet içinde kamu teşkilâtlarla birlikte serbest pazar ilişkileri genişletilmelidir. Ancak bu yolda ekonomik gelişimin dengesini, istehsalatı ve toplu gelirin bölümünü ve dağıtımını eşit bir şekilde gerçek ekonomik şartlara göre uygunlaştırılması mümkündür.
- İşsizliği makûl bir düzeye indirmek, halkın refahını yükseltmek, ekolojik, dengeyi sağlamak, maliyetleştirmede ve politikada demokrasiyi düzgün bir şekle sokmak için esas şart

ekonomide politikayı yeni bir anlayışa göre düzenlemek, Cumhuriyetin ekonomik bağımsızlığını sağlamak ve tam tasarrufat hesabına geçmek yolunda olmalıdır.

4. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti

1918 yılında 28 Mayıs günü bütün Türk ve Müslüman halkları için tarihi bir gündür. Aynı gün milli mukadderatı temin etme doğrultusunda, Türkçülüğe dayanan ilk Türk devleti ve müslüman halkları arasında ilk olarak Cumhuriyet yönetim sistemi uygulayan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kurulmuştur.

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla Azerbaycan halkının milli benliği hukuki ve politik yönden tastik edilmiş oldu. Bu, önce milli-medeni direniş, sonra milli-medeni muhtariyet, nihayet bağımsız milli bir devlet uğrunda verilmiş bir savaşın, Azerbaycan milli hareketinin bir zaferi ve bu hareketin politik partisi olan Azerbaycan Milli Halk Fırkası-Musavat'ın tarihi bir hizmeti idi.

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin mevcut olduğu kısa bir müddet zarfında halkımızın milli şuuru milli vahdetin biçimlenmesiyle yeni bir merhaleye girdi. Milletın politik varlığı için şart olan milli vahdet ilkesi yurdumuzun parçalanmasına, halkımızın mahvedilmesine yönelmiş düşman faaliyetlerinin yenilgiye uğratılmasında ağır bir sınav döneminden geçerek zafere çıkmaya imkan verdi.

Çok mürekkep tarihi şartlar içinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nde hukuki devlet prensiplerinin uygulanmasına başlanmış, çağdaş, yeni tipten bir toplumun temeli atılmıştı. Bu zaman içerisinde yapılmış olan çatışmalar, halkımızın demokrasi alayışının şekillenmesinde, demokrasi geleneklerin oluşumunda eşi görülmemiş bir rol oynamıştır.

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, Azerbaycan halkının başlıbaşına, bağımsız bir devlet kurmak, bu devleti koruyup muhafaza etme ve geliştirmek için yeterli derecede hayati kuvvete ve politik yetkinliğe sahip olduğunu gösterdi.

Azerbaycan Halk Cephesi, Demokratik Cumhuriyeti adına halkımızın 1988 yılının Kasım-Aralık aylarında, 1989 yılının Nisan-Mayıs aylarındaki gösteri ve mitinglerinde, yayın araçlarında ve basında yansıtılmış iradesini ifade ederek Azerbaycan Yüksek Sovyeti ve Azerbaycan S.S.C. Bakanlar Kurulu karşısında aşağıdaki istekleri ileri sürmektedir.

1. 28 Mayıs Azerbaycan'ın Bağımsızlık Günü olarak ilân edilip milli bayram olarak kutlanmalıdır. 28 Mayıs tatil günü olmalıdır.
2. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin devlet simgeleri (üç renkli bayrak, arma, milli marş) milli Azerbaycan simgeleri olarak tanınmalıdır.
3. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyet'i hakkında tarihi gerçeklerin açıklanmasına yardım etmek için toplumun güvenini kazanmış bilim adamlarından oluşan özel bir komisyon teşkil edilmelidir.
4. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin tarihine ait bütün arşiv belgeleri araştırılmalı, belgesel nitelik taşıyan eserler incelenmeli; bu materyellerin bir araya toplanması ve geniş toplum tabakalarına tanıtılabilmeleri için basım ve yayımı teşkilatlandırılmalıdır.

5. Lise ve yüksek okullar için yeni ders kitapları, hazırlanana kadar öğretmenlerin bütün bu sorularla etraflı bir şekilde tartışabilmeleri için şartlar yaratılmalıdır. Öğrencilerin tahrif olunmuş sahte tarihi bilgiler esasına göre terbiye olunmasına son verilmelidir.
6. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin unutulmaz önderleri ve Cumhuriyete hizmet vermiş olan kişilerin hatırasını ebedileştirecek çalışmalar yapmak için özel bir komisyon kurulmalıdır.

AHC, Azerbaycan S.S.C. Yüksek Sovyeti'nin ve Azerbaycan S.S.C. Bakanlar Kurulu'nun ne gibi önlemler alacağına bakmaksızın kendi taraftarlarını ve bütün vatansever Azerbaycanlıları yukarıki sorunlar hakkında başlı başına çalışmalara davet etmektedir.

5. Dağlık Karabağ Muhtar Vilâyetindeki Özel İdare Şekli

Dağlık Karabağ Muhtar Vilâyeti (DKMV) Özel İdare Komitesi Sovyetler Birliği'nin Yüksek Sovyeti Başkanlık Divanı'nın 12 Aralık 1988 tarihinde aldığı bir karara esasen oluşturulmuş ve 1989 yılının Ocak ayının 20 sinde faaliyete başlamıştır. Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti'nin 12 Aralık 1988 tarihli gündem dışı oturumunda konuşan A.Volski, Özel İdare Komitesi'nin ödevini Cumhuriyet ile Vilâyet arasındaki var olan eski ilişkilerin düzenlenmesinden ibaret olduğunu söylemişti. Gerçekte ise Özel İdare Komitesi Cumhuriyet ile DKMV arasındaki var olan ekonomik ilişkileri yıpratmak, Vilâyetteki işletmeleri Ermenistan S.S.C. ve Rusya Federasyon'una bağlamak, bilim kuruluşlarını ise Sovyetler Birliğine tâbi kılmakla meşguldür.

Böylelikle, Özel İdare perdesi arkasında DKMV deki bütün hayatın "*Ermenileştirilmesi*" yapılmakta ve bu şekilde vilâyetin Azerbaycan S.S.C'nin terkiibinden çıkarılması için zemin hazırlanmaktadır.

Aslında, Özel İdare Komitesi kendi faaliyetleri ile Sovyetler Birliği'nin Yüksek Sovyeti Başkanlar Divanı'nın "*Azerbaycan S.S.C'nin terkiibinde Muhtar Vilâyet statüsünü korumakla DKMV de geçici olarak Özel İdare Şekli uygulanması*" konulu kararını ihlâl etmektedir.

Sovyetler Birliği anayasasında adı geçen ve Özel İdare Şekli uygulamasını kânunlaştıran antidemokratik değişikliklerin, Cumhuriyetlerin bağımsızlığını kısıtlamaya doğru yönelik olduğunu ve Özel İdare Komitesi'nin uydurma "*Dağlık Karabağ sorununu*" halletmek yerine bu sorunu daha fazla körüklediğini gözönüne alarak Azerbaycan Halk Cephesi, DKMV'deki Özel İdare şeklinin kaldırılmasını ve vilâyetin üzerinde Azerbaycan S.S.C'nin bağımsız haklarının geri verilmesini istemektedir.

AHC, bütün Azerbaycan halkının bu isteğe katılmasını istemektedir.

6. Azerbaycan'ın bazı yerlerinde uygulanan özel durum

23 Kasım 1988 tarihinde Bakü ve Cumhuriyet'in diğer bölgelerinde Özel Durum ilân edilmiştir. Sekiz aydır Bakü'de sokağa çıkma yasağı hüküm sürmektedir.

Askerî kumandanlığın verdiği malûmatlardan da anlaşıldığı gibi, Bakü'de, Kirovabad'da, Nahçıvan'da ve diğer bölgelerde durum çoktan normalleşmiş ve Askerî İdare Rejimine hiçbir

gerek kalmamıştır. Bu rejimin devamı Cumhuriyet'e büyük ekonomik, politik ve manevi zarar vermekte, vatandaşların normal olarak yaşamasına mâni olmaktadır. Yeniden yapılaşma politikasının aleyhtarları, Özel Durum Rejimi'nden yararlanarak Cumhuriyet içinde demokrasileşme ve açıklık politikasının güç kazanmasına engel olmakta, durgunluk devrinin korunması ve Azerbaycan vatandaşlarının politikaya karşı artan ilgilerine mâni olmak maksadıyla durumdan istifade etmektedirler.

Özel durumla görevli askerlerin şehirlerimizde devriye gezmesi, Azerbaycan halkının haysiyetine ve milli onuruna dokunmaktadır.

AHC, Bakü, Kirovabad, Nahçıvan vb yerlerde uygulanmakta olan Özel Durumun ve sokağa çıkma yasağının kaldırılmasını istemektedir.

AHC, bütün Azerbaycan halkına hitap ederek ona, bu isteğe katılması ve sesini yükseltmesi çağrısında bulunmaktadır.

7. Siyasi Tutuklular

Sorumlu kurumlarla sorumlu kişiler Sovyetler Birliği'nde siyasi tutuklu yoktur, diye vatandaşları inandırmaya çalışıyorlar. Gerçekten yeniden yapılaşma döneminde ittifak içindeki siyasi tutukluların sayısı kesinlikle azalmış bir durumdadır. Maalesef Azerbaycan hakkında bunu söylemek mümkün değildir.

Cumhuriyetimizde çok acı bir durum muhafaza edilmiştir. Halkımızın boynuna zorla geçirilen DKMV sorunu, yerli bürokratlara kendi halkına karşı bir takip savaşı açmak için bahane olmuştur.

Biz, insanların siyasi görüşüne göre takip olunmalarına son verilmesini ve bu gibi insanların cezaevlerinden serbest bırakılmalarını istiyoruz. Biz, Azerbaycan'da İnsan Hakları beyannamesi'nde ilân edilmiş bütün insan haklarının, bu arada söz özgürlüğünün, iş ve eğitim özgürlüğünün temin edilmesini istiyoruz. A.H.C. Habil Hüseyinov, Bahtiyar Şahverdiyev ve Vakıf Ahmedov hakkındaki kanun dışı mahkeme kararlarının kaldırılmasını, Nemet Penahov, Muhammet Hatemi, Resul Eleskerov hakkında kaldırılmış olan cinayet işine hitam edilmesini istiyoruz.

8 Temmuz'da, Bakü sokaklarında gösteri yapan ve siyasi isteklerde bulunmuş olan Mansur Aliyev, İsfendiyar Coşkun, Sefer Humbetov, Kardaşhan Asadov, Yusuf Bahşeliyev, Yaşar Memmedov hakkındaki cinayet işi kaldırılmıştır.

AHC, sözü geçen kişilerin kayıtsız şartsız serbest bırakılmalarını, milis ve bazı özel kişilerin tutum ve davranışlarının tarafsız bir şekilde - basında aydınlatılmasını istemektedir.

8. Türk Halklarının Çağdaş Dönemdeki Durumu ve Vazifeleri

Yüzyıllara dayanan kadim, zengin ve şanlı bir tarihe sahip olan Türk Halkları günümüzde Türkiye, İran ve Irak hariç genellikle sosyalizm yolunu seçmiş olan ülkelerde yaşamaktadır.

Son 70 yıl içinde sosyalist ülkelerinde ortaya çıkmış olan hatâlar, bozukluklar, düşünce dışı hareketler veya bilinçli eylemler sonucu meydana gelmiş olan cinayetler, sosyalizm dünyasını strüktür buhranına sürüklemiştir. Bu buhranın işkence ve zorba ağırlığını sosyalist ülkelerdeki diğer halklarla paylaşmış olan Türk halkları aynı zamanda yıllar yılı politik, sosyal ve ekonomik ayrımcılığa maruz kalmıştır. Çin, Yugoslavya, Romanya ve Bulgaristan gibi sosyalist ülkelerde Türklerin milli ve insani hakları her yönden çiğnenmiş, Türklere (karşı) ikinci dereceli kişiler tutumu uygulanmıştır.

Bulgaristan'daki Türklerin durumu daha da güç olmuştur. Burada uzun yıllardır Türk varlığının inkâr edilmesi, Türklerin millî mensubiyetinin fiziksel, politik ve manevi zorunluluklarla değiştirilmesi, Türk ad ve soyadlarının Bulgar ad ve soyadlarıyla değiştirilmesi bu siyaset iflâs ettikten sonra da Türklerin resmen ülkeden kovulması insanlığa, beşeriyete karşı işlenmiş bir cinayetten başka türlü nitelendirilemez. Adını bir sosyalist ülke olarak tanıtan Bulgaristan hükümetinin bu ırkçı-faşist politikası ilerici dünya çevreleri tarafından açık olarak kınanmasına rağmen Sovyetler Birliği yönetiminin susması ve onlara karşı göz yumma tutumu cinayetçileri daha da şımartmıştır. Sovyetler Birliği içindeki Türklerin durumu da acınacak bir haldedir. Vaktiyle Lenin'in "*Halklar Zindanı*" diye adlandırdığı Rus İmparatorluğu Sovyet döneminde halkların ölüm döşegine çevrilmiştir.

Şekil itibariyle dört bağımsız Cumhuriyet, birkaç Muhtariyet ve diğer topraklara sahip olmalarına rağmen Sovyetler Birliği'ndeki Türk halkları devlet yönetimi geleneklerini yitirmiş, kendileri devlet kuruculuğu tecrübesinden mahrum edilmiştir. Yetmiş yıl zarfında Sovyetler Birliği'ndeki Türkler ucuz, yani parasız (ücretsiz) işçi olarak kullanılmış, birçok hallerde köle olarak istifade edilmiş, Türklerin doğa zenginlikleri beş kuruşa alınarak ihraç edilmiş, verimli Türk toprakları üzerine milyonlarca ton zehir atılmış, en çok zararlı ve zehirli işletmeler, savaş sahaları Türk toprakları üzerine inşa edilmiş, Türklerin oturduğu topraklar ekoloji felâketine sürüklenmiştir. Sovyetleşme (Türlere ait olan topraklardan büyük araziler kendilerinden alınıp başka cumhuriyetlere verilmesi), kolektifleştirme ve baskı (yüzbinlerce Kafkas ve Avrupa Türkü'nün Orta Asya veya Sibiryaya sürgün edilmesi, Türk halkının en kıymetli evlâtlarının öldürülmesi, alfabenin değiştirilmesi ve benzeri eylemler vasıtasıyla Türk halklarının birbirinden ve genellikle Doğu dünyasından koparılması), (İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türklerin en fazla insan kaybına uğraması), volyuntarizm ve durgunluk döneminde (Türk topraklarının ve Türk halklarının istismarının fazlaşması, Türklerin maddi ve manevi degrassiyonuna yönelik politikanın artması) Türk halklarını başka halklarla mukayese edilemeyecek bir zulme ve baskıya maruz bırakmıştır. Yeniden yapılaşma döneminde de Türk halklarının durumu değişmiş değildir. İki yıldır devam eden Dağlık Karabağ fitnekârlığı sonucu yüzbinlerce Azerbaycanlının Ermenistan'dan kovulması, Gürcistan'daki Azerbaycanlıların da aynı tehlike karşısında kalması, Kırım Tatarlarının ve Mehseti Türklerinin anayurtlarına dönme izni verilmemesi ve merkezi hükümetin bütün bunlara göz yummasına başka türlü bakılamaz. Cumhuriyetlerin yerel tasarrufat hesabına geçiş prensipleri hakkında Moskova'da hazırlanmış olan karar tasarısı, Türk Cumhuriyetlerine ucuz işçi kuvveti, hammadde kaynağı ve satış pazarı gözüyle baktığını bir kez daha kanıtlamıştır.

Bütün bunları gözönüne alarak AHC, Sovyetler Birliği'ndeki Türk halklarını direnişe ve dayanışmaya davet etmektedir.

1. Türk halkları, Sovyetler Birliği'nde başlatılmış olan yeniden yapılaşma ve demokrasiden tam anlamıyla yararlanmaya çalışmalı, politik, toplumsal, ekonomik ve kültür alanlarındaki çalışmalarını artırmalıdır.
2. Türk halkları kendi demokrasisini, yeniden yapılaşma örgütlerini kurmalıdır.
3. Türklerin toplum örgütleri demokratik esaslara göre birleşmelidir.
4. Bu birliğin ilk biçimleri haberleşme alışverişi ve çalışmaların koordinasyonundan ibaret olmalıdır.
5. Türk halkları, kendilerini birbirine karşı kıskırtmak maksadıyla çeşitli fitnelere başvuran üçüncü kuvvetleri tepkiyle karşılamak ve yok etmelidir.
6. Türk halkları, birbirine ve Sovyet Birliği dışında yaşayan Türk azınlıkların talihine kayıtsız kalmamalı, gerektiği zaman hep birlikte sesini yükseltmeli, birlikte faaliyet göstermeye hazır olmalıdır.
7. Türk halkları, diğer Sovyet halklarıyla olduğu gibi tüm dünya halklarıyla barış, demokrasi ve insan hakları uğruna birleşmeye ve haberleşme bütünlüğüne hazır olmalıdır.

9. Milli İlişkiler

Sovyetler Birliği'ndeki milli ilişkiler konusunda ortaya çıkmış olan buhranın tarihi toplumsal ve ekonomik kökleri vardır:

Tarihi kökler - Sovyetler Birliği içinde yaşayan halkların çoğunluğu Rus Çarlığı tarafından zorla işgal edilmiş, bu halkların üzerinde oturduğu topraklar, o halkların iradesi dışında, sömürücülük politikası prensiplerine göre, suni bir şekilde bölünmüştür. Bazı bağımsız devletlerin işgali, bazı halkların anayurtlarından vahşice kovulmasıyla Sovyetler döneminde yeni haksızlıklar ortaya çıkmıştır.

1920–1921 yıllarında, Kafkaslarda milli barış ilân edildiği dönemlerde milli meseleler tutumlu ve âdil bir şekilde halledilmediği için günümüzde milli bilincin uyanmaya başladığı bir zamanda Kafkas Cumhuriyetleri ve Kafkas halkları arasında anlaşmazlıklar belirmiştir.

Toplumsal kökler - Ayrı ayrı kişiler kendi insan haklarından, üretim araçlarından, emeğinin ve zihninin ürünlerinden mahrum edildiği gibi Sovyetler Birliği'ndeki halklar da toplum olarak kendi bağımsız haklarından, milli topraklarından, milli kültürlerinden mahrum edilmiş, böylelikle büyük ölçüde itiraz hareketlerine zemin hazırlanmıştır.

Ekonomik kökler - İşçilerin amansızca sömürülmesi, ayrı ayrı halkların refah düzeyinin eşitsizliği, Cumhuriyet ve Vilâyetlerin merkeze müstemleke biçimindeki bağılılığı, halkın memnuniyetsizliğini fazlalaştırmış ve irticaya imkân yaratmıştır. Olayların bu şekilde demokrasi dışı gelişmesinin önüne geçmek için demokrasiyi engelleyen eylemlerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Şüphesiz, bu nedenlerin büyük bir kısmı şimdiki idarenin kusurlarından kaynaklanmaktadır. AHC milli ilişkilerin sağlamlaştırılması için aşağıdaki prensiplerin temel olarak benimsenmesini önermektedir.

1. Bütün devletlerin toprak bütünlüğü ve sınırlarına dokunulamaz. Bir devletin bireyleri olan bir halk başka devletlerin bireyleri olmamalıdır. Mevcut olan devletlerin sınırları içinde yaşayan bütün insanlar milliyet gözetmeksizin aynı haklara sahiptir.
2. Azerbaycan'da yaşayan halklar ve etnik gruplar kendi milli-kültürel ihtiyaçlarını karşılamak için bütün haklara, bu arada milli-kültürel muhtariyet kurma hakkına sahip olmalıdırlar. Azerbaycan halkı ile sayıca Azerbaycanlılardan daha az olan halkların ilişkileri her iki tarafın hak ve istekleri gözönüne alınarak kurulmalıdır.
3. Azerbaycan S.S.C'de yaşayan bütün halklar maddi ihtiyaçların devlet tarafından temin edilebilmesi için belirlenmiş olan vergileri ödedikten sonra kendi manevi ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yalnız kendi halkına ait olan milli kültür fonu kurabilirler. Bu fonda biriken hesaba göre sayıları az olan halklar herhangi bir milli-kültürel faaliyeti uygulayabilirler (milli eğitim ocakları, milli kültür ocakları, milli edebiyat, milli enformasyon araçları).
4. Azerbaycan S.S.C.'de yaşayan milli azınlıklar, Halk Cephesi Bildirisinin maddelerinde öngörülen esaslara göre kendi milli kültürlerinin korunması ve gelişimi için çalışmalıdırlar.
5. Cumhuriyetler içinde var olan milli anlaşmazlıkların halledilmesi ile ilgili AHC'nin anlayışı şöyledir. Milletlerarası anlaşmazlıklar Viyana Anlaşması'na göre uluslararası kurulların gözlemciliği altında halledilmelidir. Münakaşanın görüşülmesinde herhangi bir üçüncü tarafın zorunlu olarak karışması kabul edilmez.
6. Sovyetler Birliği, kendi politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel sorunlarını bağımsız bir şekilde halledebilecek Bağımsız Cumhuriyetler Federasyonu olarak yeni baştan düzenlenmelidir. Bu yeni Federasyona girmek, tam gönüllülük prensipine göre uygulanmalıdır.

10. Ülkede Toplumsal Politik Durum

Sovyetler Birliği'nin tüm cumhuriyetlerini kaplamış olan kriz giderek kuvvetlenmektedir. İçeriği bakımından bu kriz üretici güçlerin kalkınma düzeyi halkın giderek artan politik ve kültür şuuru ile "*İnzibat Amirlik*" sistemi adı altında, Sovyet halklarına sayısız felâketler getirmiş ve olduğu yerde sayarak toplumumuzun gelişimi için büyük bir engele dönüşmüş, var olan üretim ilişkileri arasında derin bir zıddiyetin meydana gelmesinden başka bir şey değildir. Bu sistemin sonucu olarak ülkemiz insanları üretim araçlarından ve kendi emeğinin ürünlerinden ilgilenmez olmuş, işçi sınıfı benliğini yitirmiştir. Aynı zamanda bu sistem büyük-küçük bütün halkları kendi milli bengliğinden, anayurtlarından, tarihi geçmişlerden uzaklaştırmaya çalışmış, milliyet seçme yoluyla bugünlerde alevlenmekte olan milli nifak tohumunu serpmiştir. Politik ve ekonomik sistemimizde köklü değişiklikler yapılmazsa, Sovyetler Birliği'ni milli çatışmalar ve iç savaş beklemektedir.

1985 yılının Nisan ayında partinin en üst düzey yöneticileri tarafından ilân edilen yeniden yapılaşma politikası, aynı partinin içinde bulunan tutucu kuvvetler tarafından, Yüksek Sovyet'i ve tasarrufat bürokratları tarafından engelenmektedir. Bu kuvvetlerin toplumsal ve politik bilinci Stalinizm anlayışı ile zehirlenmiş, eski ve ilkel geleneklere göre terbiye görmüş olup çoğunlukla eski ve koyu milliyetçi bir kuşaktan gelme kişilerdir. Bu gibi kişilerin direnişi ve tahribatçı eylemleri sonucunda ilerici reformlar boğulmakta, yasalar kendi içeriğini yitirmekte,

halkın hakları çiğnenmekte, söz ve düşünce özgürlüğü kısıtlamaktadır. Sovyetler Birliği'nde bugünlerde yapılmış olan Halk Mebuslarının birinci kurultayında iki önemli sorunun çözümü - idarenin partiden alınarak Sovyetlere verilmesi ve Ekonomi Reformu sorunu - tutucuların üstünlüğünden dolayı gecikmiştir. 30-40 kadar zeki ve iyi niyetli kişinin işbaşına getirilmesiyle beklenen olumlu sonuçlar elde edilemez, tersine böyle bir girişim eski idare şeklinin can verme süresini ve halkın felâketini uzatır.

Özellikle Azerbaycan'daki durum değişmemiştir. Ekonomik, ideolojik ve toplumsal krize bir de milli kriz ilâve edilmiştir. Ülkenin başka cumhuriyetlerinde başlayan yenilik harekâtına Azerbaycan Komünist Partisi'nin merkez komitesi engel olmaktadır. Cumhuriyetin enformasyon araçları amansız ve anlamsız bir sansüre tâbi tutulduğu için gerçeği söylemek imkânsızlaşmıştır. Sahtekârlık ve baskı altında yapılan seçimlerde parti tarafından atanmış olan kişiler seçilmiş, bu mebuslar kurultayda halkımızın çıkarlarını yeterli derecede korumamış, genel ittifak sorunlarının incelendiği ve halledildiği sırada sağ kanadı desteklemişlerdir. Ticaret, şehir tasarrufatı, kültür, ekoloji vb. sorunlarla ilgili bir çok kararlar alınmış, talimatnameler çıkarılmış, ancak hiçbir konuda esaslı bir ilerleme kaydedilmemiş, istekler yığını büyüdükçe büyümüştür. Söz ile eylem, halkın gerçek hayatı ile parti bürokratlarının hayat anlayışı arasındaki çelişkiler gittikçe fazlalaşmıştır.

Milli meselelerde öncülük yaparken halkımızın yasal ve mukaddes haklarını teker-teker Ermeni tecavüzkârlarına ve onların merkezdeki himayecilerine vererek halkımızı aldatmakta, halkımızın düşünebilen, hareket edebilen kısmını zorlukla ezmektedirler.

Azerbaycan Halk Cephesi'nin biricik umudu, halkımızın örgütlenmesi ve eğitilmesi, aydınlarımızın gaflet uykusundan uyanarak kendine düşen tarihi ve milli borcunu ödemesi, köylü ve şehirlilerimizin Halk Cephesi etrafında birleşerek gelecek yılın yaz aylarında yapılacak olan seçimlere şimdiden hazırlanarak halkın sâdik kız ve oğullarını Azerbaycan S.S.C. Yüksek Sovyetine ve Yerel Sovyetlere seçmek yoluyla idareyi milleti bilinmeyen zümrenin elinden almada görmektedir. Halkın özgür bir şekilde seçeceği Yüksek Sovyetimiz hem milli krizi, hem de ekonomik, toplumsal ve kültür krizini ortadan kaldıracaktır.

Belge 4

Azerbaycan Halk Cephesinin Programı

Bir insan ömrü boyunca üçüncü kez olarak toplumumuzu denetimli komuta sistemi boyunduruğundan kurtarmak için partinin ilerici kanadı yenilik harkekâtına başlamıştır. İki kez tutucu kanat üstün gelmiş, ülkemizi şimdiki acınacak duruma sürüklemiştir. Dünyanın zengin ülkelerinden biri olmamıza rağmen fakir kalmamız üzüntü yaratmakta, ülkemizin sonsuz imkânlarına şüphe uyandırmaktadır. Bu lekeyi yıkmak için halkımız, yeniden yapılaşmanın yükünü ve sorumluluğunu üzerine yüklenerek partinin ileri güçleriyle birlikte köklü değişikliklerin zamanında ve geciktirilmeden yapılabilmesi için tek bir cephe kurmuştur. Yeniden yapılaşma harekâtı halk adına başlatıldığı için ancak halkın katılımıyla başarı kazanabilecektir.

Geçmiş yenilgilerin acısı ve önümüzdeki güçlüklerin ağırlığı, bizi yolumuzdan döndüremez. Bu güçlükler, Azerbaycan'ın özgür vatandaşları olarak ülkemizde adaletli bir toplum kurmak için tarihin yarattığı bu imkânlardan yararlanmaya engel olamaz.

"Elgücü-Selgücü"

Genel Prensipleri

Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) Cumhuriyet halkının yeniden yapılaşma ve ülkenin hayatını demokrasileştirme uğrunda kurulan toplumsal bir teşkilâttir.

Toplumun bütün ilerici kuvvetlerini yeniden yapılaşma politikasını hayata geçirmek için seferber etmek, Azerbaycan'ın sosyal, ekonomik ve politik hayatını Cumhuriyetin esas yasası olan Azerbaycan S.S.C. Anayasası'nın ruhuna uygun bir şekilde değiştirmek, AHC esas maksadıdır. AHC son maksatı hukuki devleti ve vatandaş toplumu yaratmak, vatandaşlara eşit haklar sağlamaktır.

AHC yasalara göre toplumun politik şekillerinden yararlanmakta, S.S.C.B. ve ASSC anayasalarına dayanmakta ve bu yasaların demokrasileşmesine ve olgunlaştırılmasına yardımcı olmaktadır.

AHC zorunlu politik şekillerini, maksada uygun gibi gösterilen metotları kınamakta, genel insanlık değerleri olan bu hümanizme, sosyal adalete, demokrasiye, oy özgürlüğüne, uluslararası haklara ve insan haklarına saygı duymaktadır.

AHC'ne katılmak için hiçbir parti, milli ve dini mensubiyet kısıtlaması getirilmemiştir. AHC'ne katılmak için cemiyetin öne sürdüğü demokratik prensiplerin, amaç ve vazifelerin tanınması istenmektedir.

AHC'nin Politik Vazifeleri

AHC politik faaliyetinin temel maksatı S.S.C.B. terkinde ASSC politik, ekonomik ve kültürel bağımsızlığına kavuşturmak, Cumhuriyeti hukuki bir devlet haline getirmektir. Azerbaycan S.S.C.B. bağımsız bir devlet olarak uluslararası teşkilâtlarda da temsil edilmektedir. (B.M.T., UNESCO vs.).

Mevcut olan politik sistem çevresinde Cumhuriyetin bağımsızlığını gerçekleştirmek için AHC,

S.S.C.B. yasalarını ve idare şekillerini yeni baştan gözden geçirmeyi ilke edinmiştir.

- AHC teşri, idari ve mahkeme kurumlarının ayrılmasının zaruri olduğu düşüncesindedir. AHC Anayasada ilân edilmiş seçim haklarına, devlet kuruluşlarının bütün seviyelerinde seçimlerin genel, birlikte (aynı zamanda) tek başına ve gizli olarak yapılmasına kayıtsız şartsız riayet edilmesine çalışmaktadır. Cumhuriyette daimi ikâmette bulunan nüfusun haklarını temin etmek için AHC, Azerbaycan Anayasası esasına göre
- ASSC vatandaşlık kategorisinin dahil edilmesinin zaruri olduğu düşüncesindedir. AHC, bu kategoriye hukuki gerçeğe çevirmek maksatıyla S.S.C.B. ve ASSC anayasalarında uygun değişiklikler yapılmasının gerektiğini açıklamaktadır.
- AHC, Cumhuriyetin dışında ikâmette bulunan Azerbaycanlıların vatandaşlık korunmasını mukaddes bir vazife bilmektedir.
- AHC, *"Bütün Hakimiyet Sovyetlere"* sloganı taraftarıdır ve Halk Mebusları Sovyetlerini halkın iradesini ifade eden, kendi toprakları içinde tam bir hâkimiyete sahip olan halk mebuslarını hak ve salâhiyete dayalı bir meclise dönüştürmek uğrunda çalışacaktır. *"Fabrikalar - çalışanlarıdır"* sloganı, her işletmenin temel fonlarını orada çalışanların özgürce seçtiği salâhiyetli kişilere ve becerikli yöneticilere havale etmekle gerçekleşecektir.
- AHC, varislik hakkına dayanarak, toprağı köylülerin özel mülkiyetine aktarmak yoluyla *"Toprak, toprağı işleyenlerindir"* sloganını hayatta tatbik edilebilecektir.
- AHC politik sistemdeki yeri, halkın teşebbüsünü birleştiren, kendi faaliyetlerinden yalnız Azerbaycan S.S.C.B. anayasasını esas tutan toplumsal teşkilatın politik yasaları ile belirtilebilir.

AHC Temel faaliyet şekilleri

- Azerbaycan S.S.C hukuki bir devlete dönüştürmek maksadıyla yerel Sovyetlerden başlatarak, Sovyetler Birliği'nin Yüksek Sovyetine kadar bütün (adayların) özgür olarak göstermeleri, bütün adaylar için geniş çapta seçim kampanyası yapılmalıdır.
- Seçimlerin yapımında ve oyların sayımında toplum gözetimi sağlanmalıdır.
- Devlet hakimiyeti üzerinde - teşri, idarî ve mahkeme kurumlarının faaliyeti üzerinde toplumun gözetimi sağlanmalıdır.
- Devlet yayın araçlarından ve özel yayın araçlarından yararlanarak halkı aydınlatmaya çalışmalıdır.
- Önemli yasa önerilerinin umum halk tarafından incelenmesini teşkilâtlandırmak, teşri ve idari kurumlara teklifler yapmak.
- Kamuoyu incelemelerinin sonuçlarını halka bildirmek, ekonomik, politik, sosyal ve kültür alanlarındaki önemli programların değerlendirilmesini bilim adamları tarafından yapılmasını sağlamak.
- Miting, yürüyüş ve benzeri faaliyetleri teşkilatlandırmak.

Ekonomi

Cumhuriyet ekonomisinin gelişimi halkın refahının yükseltilmesine doğru yöneltilmelidir. AHC son maksatı olan Hukuki Devlet ve gelişmiş vatandaş toplumuna ulaşmanın esas şartı ekonominin gelişmesi, toplumun ve vatandaşın bağımsızlığıdır. Ekonomiyi demokrasileştirmek çevre korumasında uygulanacak olan teknolojiyi üretmek için Cumhuriyetin zenginliklerini amansızca istismar eden bakanlıkların faaliyetlerine son verilmelidir.

1. Azerbaycan toprakları üzerinde bulunan tüm işletmeler Cumhuriyet Yüksek Sovyeti'nin, denetimine geçmelidir. Azerbaycan Yüksek Sovyeti toprak, orman, su hammadde ve diğer doğal zenginliklerin bağımsız sahibi olmalıdır.
2. AHC, milli gelirin dengeli bir şekilde dağılımını, gelirin Cumhuriyet dışına akmasının durdurulmasını istemektedir. AHC, en yakın bir gelecekte Cumhuriyet toprakları içinde bulunan bütün işletmelerin, gelir faaliyetlerinden elde edilen ürün nispetinden şimdiki vergi sisteminin normlarına göre, doğrudan doğruya devlet bütçesine vergi verme sistemine geçmelerini gerekli bulmaktadır.
3. Cumhuriyetlerarası alışverişin eşdeğerliğini sağlamak amacıyla değer ve tarifeler sistemini alışverişin dünya pazar koşullarına yaklaştırmak açısından yeniden gözden geçirilmesi lâzımdır.
4. AHC, ekonominin gelişme stratejisinde, maliye-kredi ve demografi politikalarının gerçekleşmesinde, ülkedeki tüm sosyo-ekonomik çalışmalarının düzenimindeki tüm yetkilerin Cumhuriyet idare kurullarına verilmesinin Azerbaycan S.S.C. ekonomisinin tam olarak Yerel Tasarrufat Hesabına geçmesinin zaruri olduğu kanısındadır.
5. AHC, ekonomideki plüralizm ilkelerinden yana olduğunu; mülkiyetin çeşitli şekillerinin var olabileceğini devlet, kamu, özel kooperatif mülkiyeti v.s. gibi savunduğunu bildirerek, yerel koşullara göre hangi mülkiyet şekli daha başarılı olabileceğine o şeklin seçilmesi taraftarı olduğunu açıklamaktadır.
6. AHC, Cumhuriyetten ham ve yarı işlenmiş maddelerin dışarıya gönderilmesinin giderek azaltılmasını, elde edilecek son ürünün Cumhuriyet içinde üretilmesini istemektedir.
7. AHC, Yerel Halk Mebusları Sovyetlerine (Bölge, Şehir ve Cumhuriyet Sovyetlerinin) doğa, insan ve akıl yedekleri üzerinde Anayasa'da öngörülen mülkiyet, gelir dağılımı ve vergi toplama hakları sağlanmalıdır. Elde edilecek olan gelir, yörenin sosyo-ekonomik gelişimini sağlayacak fonların kurulmasına yönetilmelidir.
8. İstihlâk mallarıyla ilgili olan talepleri kendi hesabımıza göre daha uygun bir şekilde ödemek maksadıyla Cumhuriyet Ekonomisi kompleksler biçiminde geliştirilmelidir.
9. AHC, ayrı ayrı işletmelerle, ülke çapında ekonomik birliklerle, çıkarları gözönünde bulundurarak, ekonomik ilişkilerin genişletilmesi taraftarıdır.
10. Cumhuriyet dışı ekonomik ilişkiler veya başka çalışma şekilleri, Azerbaycan'ın çıkarlarına aykırı olduğu takdirde, Cumhuriyet Hükümeti bu gibi ilişkileri kesmek için kendi bağımsızlık haklarından yararlanabilme imkânına sahip olmalıdır.
11. AHC, ekonomik istatistiklerinin ve Cumhuriyet bütçesinin bütün maddelerinin halka açıklanmasının zaruri olduğu kanısındadır. Genel Birlik bütçesiyle ilgili karşılıklı ekonomik ve maliye iltizamları halka bildirilmeli ve halk tartışmasına sunulmalıdır.

12. Cumhuriyet çapında korkunç boyutlara ulaşmış olan elaltı ekonomisine karşı tavizsiz bir savaş açmak lâzımdır, bu savaşta başarı kazanabilmek için idari ceza kesmek şekillerinden yararlanmak yeterli değildir. AHC, bu gibi olumsuz olayları doğuran nedenleri araştırmak ve onlara karşı yapılacak olan savaş şekillerini bilimsel yönden inceleyip bilimsel araştırmalar yapılmasının zaruri olduğu kanısındadır.

Sosyal Adalet

1. AHC toplumsal adaletli Sosyalizmin esas prensibi olan "*Herkesten becerisine göre herkese emeğinin karşılığına göre*" düşünce anlayışını uygulamakta görmektedir. Bu şekilde, herkesin istediği sahada çalışabilme hakkı sağlanmış olacaktır.
2. AHC, Sosyal güvence ile demografya politikasının Cumhuriyet vatandaşlarının tarihi ve milli geleneklerine uygun bir şekilde yapılmasının zaruri olduğu kanısındadır.
3. AHC, ailenin toplumun esas dayanaklarından biri olduğu kanısındadır. Ailelerle annelerin hakları yasalarla korunmalıdır. alışan annelerin iş saatleri yeni baştan hesaplanarak kendilerine para teminatı ve emeklilik bağlanmalıdır.
4. AHC, ayrı ayrı idare amirlikleri ve kişilerin, bu arada Halk Mebuslarının nomenklatür kadrosuna bağlanmasından kaynaklanan bütün imtiyazların kaldırılmasını istemektedir.
5. AHC, halkın manevi ve pskolojik dengesini bozan rüşvetçilik, bürokrasi, kğitilik ve oyunbazlık gibi töreye aykırı olan davranışlara karşı savaşmayı kendisinin esas vazifelerinden biri olduğu düşüncesindedir.
6. AHC, devlet tarafından enflasyonun seviyesini gözönünde bulundurmak şartıyla dinamik bir asgari yaşayış tarzı düzenlenmesini istemektedir.
7. AHC, Azerbaycan'ın tüm bölgelerinin demografik, etnik ve ekolojik özelliklerini gözönünde bulundurarak, her yönlü olmak şartıyla sosyoekonomik ve kültür gelişmesini sağlamaya çalışacaktır. Sosyal geçim ihtiyaçlarının maliyetleştirmesi ve ekonominin tamamen tasarrufat hesabına geçene kadar gıda ürünlerinin tüketim malları fonunun bölümünde mkul normatiflerin tespit edilmesi ve onların üzerinde toplumun denetimini sağlanması taraftarıdır.
8. AHC, tüketici çıkarlarını üretici işletmelerinin baskısından korumak amacıyla Cumhuriyet çapında tüketici haklarını koruma cemiyetinin kurulmasına çalışmaktadır.

İnsan Hakları

Toplumumuz, kendi vatandaşlarının sosyo-ekonomik haklarını korumak için büyük çaba göstermiştir. Ancak vatandaşların devlet yasalarında belirtilmiş olan politik hak ve özgürlükleri arka plna bırakılmıştır. Gerçekte, halk devletin idaresine katılma imknından mahrum edilmiştir. Bu durum, politik sistemimizin hümanizmden uzaklaşmasına ekonomimizin derin bir kriz içine girmesine yol açmıştır. Bu koşullar içinde vatandaşların sosyo-ekonomik hakları korunmaz hale gelmiştir. Politik özgürlüklerle ekonomik kazançlar, bir toplumun en önemli, özelliklerini teşkil ettiği için toplumumuzun temel vazifesi vatandaşlarımızın hak ve özgürlüklerinin genişletilmesi olduğu anlaşılmıştır.

1. AHC, insan özgürlüğünün, en değerli ve en yüce insanlık zenginliği olduğu kanısındadır. Toplumumuzun politik-yasal kuruluşu kişi özgürlüğünü ve kişinin vatandaşlık haklarını garanti altına almalıdır.
2. Hiçbir toplum kuruluşu hiç bir şekilde kişinin haklarını çiğneyemez. AHC politik hak ve özgürlüklerin yalnız çoğunluğa değil, her bir kişiye ait olduğu düşüncesindedir.
3. Halk, kendisine ait bağımsız haklardan yararlanarak, kendi devletini kurar ve kurduğu devlete halkın hak ve özgürlüklerini koruma yükümlüğünü verir. AHC, Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının haklarını B.M.T'nin İnsan Hakları Beyannamesine, Uluslararası anlaşma ve yasalarına uygun olarak garanti edilmesini istemektedir.
4. AHC, demokratik toplumsal teşkilâtların kuruluşuna ve faaliyetlerine engel olan bütün politik ve bürokratik engellerin kaldırılmasını; vatandaşların özgür olarak miting, gösteri ve yürüyüş yapma haklarının sağlanmasını istemektedir.
5. AHC, kişinin serbest dolaşma özgürlüğü ve ikâmetgâh yerini seçme özgürlüğü haklarının garanti edilmesini istemektedir. Cumhuriyet dışında uygulanan pasaport rejimi kaldırılmalıdır.
6. *"Sanık mahkûm oluncaya kadar masumdur"* Mahkeme süresi boyunca mahkûmun suçsuzluk prensibi esas tutulmalıdır. AHC, cinayete suçlandırılan kişinin ilk soruşturmasına avukat temin edilmesine, uygar ülkelerin çoğunda kabul edilmiş olan and içme mahkeme sistemi uygulanmasına çalışmaktadır.
7. AHC, görevli kişiler veya gruplar tarafından alınan kararlar hakkında vatandaşların mahkemeye şikâyet etme hakkı sağlanmasını istemektedir.
8. AHC, ferde tapma ve durgunluk döneminde Azerbaycan halkına karşı işlenmiş cinayetlerin kurbanları hakkında miktar ve sayısı hakkında ayrıntılı malûmatların basında açıklanmasını istemektedir.

- Komşu Kafkas Cumhuriyetleri topraklarından sürgün edilen Azerbaycanlıların sayısı;
- Cumhuriyet içinde Orta Asya ve Kazakistan'a sürgün edilen Azerbaycanlıların sayısı.
- Azerbaycan halkının öldürülmüş evlâtlarının sayısı.

9. AHC, insan haklarının temelini teşkil eden vicdan özgürlüğüne ve dini inanç özgürlüğüne riayet edilmesini istemektedir. Bütün dini âbideler onarılarak dindarların yönetimine bırakılmalıdır.
10. AHC, Sovyet Ordusunda uygulanmakta olan kuralların yeni düşünce isteklerine uygun olmadığı düşüncesindedir. Askerlik hizmeti yapan gençlerin vatandaşlık hak ve hayatları garanti edilmelidir. Azerbaycan'da yaşayan halkların temsilcilerinden daha fazla subay yetiştirilmelidir. Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları, sağlık korunması yönünden askerlik hizmetini Azerbaycan S.S.C. toprakları içinde yapmalıdır.
11. AHC, toplum hayatının militarizm ruhundan temizlenmesine liselerde askeri hazırlık programlarının kaldırılmasına, yüksek okullarda askeri hazırlık programlarının kısıtlanmasına, kadınların zorunlu askeri hizmetten serbest bırakılmalarına çalışmaktadır.
12. AHC, askerlik hizmetini yapmakta olan Azerbaycan S.S.C. vatandaşlarının Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti'nin ilân etmediği savaş veya savaş hareketlerine katılmamalarını istemektedir.
13. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin hüküm yemiş vatandaşları, mapus cezalarını Azerbaycan S.S.C. toprakları içindeki cezaevlerinde çekmelidir.

Milli İlişkiler

1. AHC kendi çalışmalarında halkların beraberlik, kendi kaderini serbest bir şekilde tayin etme, bağımsızlık ve milli ihtiyaçların giderilmesi prensiplerine sâdıktır. Cumhuriyet içinde Azerbaycan halkı çoğunluk teşkil ettiği için milli ilişkilerin durumu hakkında sorumludur. AHC, Azerbaycan S.S.C. yaşayan Rus, Yahudi, Talış, Ermeni, Gürcü, Kürt, Lezgi ve diğer milli azınlıkların kültür, dil ve milli geleneklerinin korunması ve geliştirilmesi için bütün şartların yaratılmasını kendine borç bilmektedir.
2. AHC, mevcut olan sınırların dokunulmazlığı, bu arada Sovyetler Birliği ile İran sınırında dokunulmazlığı şartları içinde iki komşu devlet topraklarında, kendi anavatanlarında yaşayan Azerbaycanlıların tek bir halk olarak kendi etnik ve varlık bütünlüğünün korunması, karşılıklı ekonomik ve kültür ilişkilerin genişletilmesi, göç gelişlerin kolaylaştırılması, iyi komşuluk ilişkilerinin sağlanmasıyla Azerbaycan halkının iki kısmı arasındaki insani bağların sağlamlaşması doğrultusunda çalışmaktadır. AHC, Kuzey ve Güney Azerbaycan tarihini, edebiyatını, incesanatını ve Azerbaycanlıların çağdaş toplumsal, ekonomik ve politik hayatını inceleyip değerlendirecek cemiyetlerin kurulmasının yararlı olacağı düşüncesindedir.
3. AHC, Azerbaycan S.S.C. ile İran arasındaki sınır kural ve yasalarını değiştirmeye çalışmakta, bu maksatla serbest ilişki ve serbest ekonomik faaliyetler yapılabilecek bölgelerin tesbit edilmesi meselesini Cumhuriyet, Sovyetler Birliği ve uluslararası teşkilâtların dikkatine sunmaktadır.
4. AHC, Azerbaycan S.S.C. anayasasında devlet dili olarak belirlenmiş olan Azerbaycan Dilini gerçek bir idari, bilim ve Cumhuriyet sınırları içinde milletlerarası ilişkileri sağlayan bir dile dönüştürmesine ve Azerbaycan topraklarında yaşayan diğer halkların bu dili öğrenebilmesi için gereken şartların yaratılmasına çalışmaktadır. Aynı zamanda diğer dillerin de korunması, gelişmesi ve onlardan yararlanmak için şartlar yaratılmalıdır.
5. Azerbaycan'ın milli gelenek, işaret ve simgeleri coğrafi adlar, soyadları vs. gibi muhafaza olunmalıdır.
6. AHC, hem ülkemizdeki, hemde ülke dışındaki Azerbaycanlılarla kültür ilişkilerinin, genişletilmesine çalışmakta, Cumhuriyet dışında yaşayan Azerbaycanlılar için kültür merkezleri ve anadilinde eğitim yapacak okullar açılmasının zaruri olduğu düşüncesindedir.

Kültür ve Eğitim

1. AHC, toplumun bütün tabakaları ve etnik grupları kendi kültür benliğini belirtmesi ve geliştirmesi için eşit imkânlar yaratılmasının, çağımızda toplumun gelişmesi ve yenileşmesi için esas şartlardan biri olduğu düşüncesindedir. AHC, kültür gelişmesinin zaruri şartını, Cumhuriyet içinde Bağımsız Bölgesel Kültür Politikasının gelişiminde görmektedir.
2. AHC, milli mirasımızın korunması ve genişlemesi, ileriye yönelik halk geleneklerinin muhafaza olunmasının zaruri olduğuna inanmaktadır. Aynı zamanda AHC, içinde bulunduğumuz kültür kapaklığı S.S.C.B. bütün dünya halkları ve özellikle tarih boyunca ortak bir kültüre sahip olduğumuz Yakın ve Ortadoğu halklarıyla geniş çapta kültür ilişkileri kurmak yolu ile ortadan kaldırmayı düşünmektedir.

3. AHC, toplumun çağdaş istemlerine dayanan ve milli gelenekleri gözönünde bulunduran bir eğitim ve öğretim anlayışı yaratılmasının zorunlu olduğu kanısındadır. AHC, eğitim ve öğretimin tek bir düzeye getirilebilmesine karşıdır; eğitimin biçim, metod ve program çeşitliliğinden yanadır.
4. AHC, yeni düşüncenin tümünü İslâm din ve kültürüne yaklaştırma uğrunda çalışmaktadır. Yüz milyonlarca insanın itikat ettiği dine karşı saldıran kişilerin hücumları durdurulmalıdır. İslâm dünyası ile karşılıklı anlaşma ve dayanışma adına kesin adımlar atılmalıdır.
5. AHC, yasa dışı yollarla Azerbaycan'dan kaçırılmış olan kültür eserlerini geri almaya çalışmaktadır.
6. Kültürün maddi temelini güçlendirmek maksatıyla AHC, kültür sahasında devlet tarafından harcamalar prensibinin uygulanması, tasarrufat hesabına geçilmesi, kültür alanının çalışın kişilerin ilgisini arttırmak için maksata uygun emeklilik, mükâfat ve fonların oluşturulmasını uygun bulmaktadır.
7. AHC, kültürü yönlendiren denetim-bürokrasi kurallarının yeniden yapılaşmasının zaruri olduğu kanısındadır. Kültür Bakanlığı, yalnız yaratıcı birliklerin faaliyet ilişkilerini, kültürle ilgili dış bağları ve bu faaliyetlerin düzeyini tespit etmekle meşgul olmalıdır.

Ekoloji

Azerbaycan'ın çok verimli olan toprağı vahşicesine sömürülmesi sonucunda verimliliğini yitirmiş; vaktiyle toprağımızı örten ormanlar cahiller tarafından kırılmış; kayıtsız bürokratların ağalığı, doğa dengesini bozmuş; şimdiki ve gelecek kuşakların hayatı ve sağlığı tehlikeye düşmüştür.

Akıllı bir insan, hiçbir vakit kendi evini yıkmaz. Doğamızın yıkılmasının kirlenmesinin nedeni şuradan kaynaklanmaktadır: halkımızı yurt sevgisinden uzaklaştırarak içimizdeki sevgi duygusunu yok ettiler. Halk Cephesi, doğayı korumak için ilk şartın halkımızın toprağı karşı olan sevgi duygusunu uyandırmak ve halkımıza bu sevgiyi uygulamak imkânı sağlamla mümkün olacağı düşüncesindedir.

1. AHC, doğanın korunmasıyla ilgili yürürlükte olan yasa ve yönetmeliklerin uygulanması ve daha kesin yasalar çıkarılması doğrultusunda çalışmaktadır.
2. Sovyetler, belirli bir toprak üzerinde yaşayan ahalinin yetkili bir idare kurulu olarak, bütün arazi üzerinde doğanın durumu hakkında sorumludur. Yerel Sovyetler, doğayı kirleten her işletmeyi, kendisinden bir üstte bulunan Sovyet, Cumhuriyet ve Umum Birlik Bakanlığı'nın iradesini gözönüne almaksızın, kapatabilme hakkına sahip olmalıdır.
3. AHC, Azerbaycan halkına özgü olan ekoloji düşüncesini geliştirmek için çalışacaktır.
4. AHC, ahaliyi ekoloji sorunlarıyla ilgili konularda eğitmek, kamu düşünceye yeni bir yön vermek, doğayı koruma uğrunda çalışmaların birleşmesi doğrultusunda çalışacaktır.
5. AHC, toplumun dikkatini Bakü, Kirovabad, Sumgayıt'daki acınacak bir durumda bulunan ekolojik ortama yönetilmek maksadıyla bütün şehirlerin "*Ekolojik Felâket Bölgeleri*" olarak ilân edilmesini istemektedir.
6. AHC, Cumhuriyetin yerel ekolojik politikasının, bu arada Hazar, Kur, Araz, vb. programların hazırlanması ve uygulanmasına halkın katılmasını ve denetim yapabilmesini istemektedir.

7. AHC, uluslararası ölçüde kabul olunmuş, monitoring, uzun süreli gözlem sistemi programına göre, Azerbaycan doğasının durumunu izleyecek geniş bir şebekenin kurulmasına ve elde edilecek olan sonuçların günlük basında açıklanarak yayınlanmasına çalışmaktadır.
8. AHC, doğanın korunması ilkesini ekonomik çıkarlardan daha üstün tutarak, bütün ekonomiyi insan ve toplum hayatını ekolojinin istemlerine uygun bir şekilde yeniden tanzim etmek için çalışmaktadır.
9. Azerbaycan'la komşu bölgeler arasında karşılıklı Ekolojik Gözlem Bölgeleri oluşturmalıdır. Azerbaycan'a benzer iklim ve doğası olan ülkelerin ekoloji alanında elde ettikleri tecrübe öğrenilerek bundan yararlanılmalıdır.

Bütün bu malûmatları protokol dakikliğiyle vermekte maksadımız Azerbaycan halkının tarihinde çok mühim bir siyasi hadiseyi değişikliğiyle aksettirmektir. Sonraki parçalanmalar, muhafazakar ve radikal guvvelerin mahiyetini, hükümet adamların mövgeyini anlamak için bu senedler tarihi ehemmiyet kesb edir.

Halk Cephesinin yaranlaşmasında, formalaşmasında müstesna hizmetleri olan Elçibey yegane şahsiyet idi ki, muhtelif seviyeli, iddia ve meslekli mübarize guvvelerin öz etrafında - vahit siyasi teşkilatta birleştirebilirdi.

Satgınlar ve hükümet adamları istisna olmağla bütün guvveler demokratik esaslarını itirmeden mübariz siyasi güç kimi bireşmeli ve fealiyete başlamalı idi. Ve Azerbaycan Halg Cephesi bu büyük fealiyete başladı.

... Azerbaycan Halg Cephesinin üç ilden artıg fealiyyet dövründe gördüyü işler o geder geniş saheli, muhtelif yönlüdür ki, onu burada tamamiyle ehate etmek çetindir. İmanrıg ki, yakın gelecekte bu şerefli tarih bütünlüyü ile yazılacagdır.

Halg hareketına islam fundamentalizmi adı goyan Batıya en büyük zerbeni Halg Cephesi vurdu ve bu hareketın Milli-Azadlıg hareketı olduğunu dünyaya sübut etdi.

En ağır şeraitde çalışan Halk Cephesinin onlarla müracieti, düzenlediği miting ve toplantılar, beynelhalg seviyyede görüşler, dialog ve diskussiyalar, halgı mücadileye teşkil etmek tedbirleri bu büyük fealiyyetin bir gismidir.

Kommunist partisine, Moskova ve Moskova'ya hizmet gösteren idaricelere, mafyalara garşı apardıgı yorulmaz mübarize Halg Cephesini büyük sinag mektebinden keçirdi. Moskova ve yerli rehberliyin baskısı, hapsler, tegib ve açığ terror Halg Cephesinin iradesini sarsıda bilmedi. Hükümetin, idaricelerin halgı Halg Cebhesine garşı goymag cehderi de fedelerce boşa çıktı.

Halg Cebhesi Azerbaycan Halg herakatıdır hegigeti galib geldi. Bunu zaman sübut etdi.

... 1989-cu il büyük gerginlikle başa çatırdı. Herbi-polis rejimi intigama hazırlaşırđı. Artıg Ermenilerin Bakü'den ve Azerbaycanın diğler merkezlerinden getmesi zeruri idi. Bu - Ermenistandan, Dağlıg Garabağdan govulan Azerbaycanlılara garşı, onlara gösterilen

vehşileye garşı mentigi cavab idi. Moskova bundan istifade etdi. 1990-cı il ocağın 13-de namelum adamlar terefinden bir nece ermeni öldürüldü, herbici Rus asker aileleri tecili gocürülmeye başlandı. Seherde büyük bir avantüra yaşanırdı.

Halg Cephesinin işi çok çetin idi. Elçibey ve arkadaşları uykunun ne oluşunu bilmeden gece-gündüz çalışırdılar. Yaranan Müdafie Şurası dinçlik ve mudafie megsedleri güdüdü. Ermenilerin bütün avantüralara bakmayaraq dinc yolla köcürülmesinde Halg Cebhesinin büyük hizmetleri oldu. Yukarıdan gelen fitnelerden halgı goromag çok vacib idi.

Halg yazarı İsmayıl Şihli demişken *"Sapı bizden olan baltalar"* çok büyük belaya cevrilmişdi.

Sonralar Moskova'nın ve Baküdeki idarecilerin cinayetini kimin boynuna goymag meselesi de önceden planlaşdırılmışdi. Halg Cephesi, halg herakatı eslinde yegane hedef idi. Yalan ayag tutar, ancag yerimez. Dünya bu fitnekarlığı geç de olsa bildi.

... Afganistan tecrübesi keçmiş işgalçi Sovyet ordusu için gutsal hiç ne olmadığını sübut etmişdi. Ve 1990-cı il Ocag ayının 19-dan 20-e keçen gece Sovyet işkence ordusu Bakünü gızıl gana boyadı. Vetenperverler, dinc insanlar, uşaglar, gadınlar, gursuna düzüldü. Macaristan, Çekoslavakiya olayları Baküde tekrar olundu.

O gece Azerbaycan Azadlığı Herakatının ganlı bir sayfası yazıldı.

Hazarda gemilerin fit sesi Bakü faciesinden haber verirdi. Ezan sesi ağlayan anaların, bacıların sesine garişmişdi...

Şehidlerin ganı tükülmüş yerlere gırmızı gerenfil döşenmişdi. Şair Memmed Aslan'ın Gırmızı Gerenfile ağlar gözle yazdığı şiir ağı kimi okundu.

Garanfil - şehid ganı,
Ağla, garanfil, ağla!
Ağla, inlet dünyanı,
Ağla, garanfil, ağla!

Cavanlara gıydılar,
Tanklar altda goydular
Ganın içib doydular,
Ağla, garanfil, ağla!

Her şehide bir düzüm,
Abşeron - gan denizim
Sen benim ağlar gözüm,
Ağla, garanfil, ağla!

Uzag menzil, acı yol
Yoldu, yol, elacı yol!
Şehidlere bacı ol,

Ağla, garanfil, ağla.

Kerbela - gan ölleri,
Puç olan gönceleri,
Nazenin incileri,
Ağla garanfil, ağla

Bu günahsız ganlara,
Bu didilmiş canlara,
Bu cansız cavanlara,
Ağla, garanfil, ağla...

Bu büyük facienin günahkarı kim idi?

Şübhesiz ki, Azadlığ düşmeni Rus imperatorluğu, [M.S.Gorbaçov](#) ve onun arkasındaki Ermeni destesi.

M.S.Gorbaçov'un elaltıları Yazov, [Primakov](#), Girenko. Merkezi KGB ve Harb Keşfiyyat İdaresi, Azerbaycanın yeni ve eski idarecileri.

Halk Cephesi Elçibey başda olmagla facienin sebeblerini, günahkarların kim olduğunu dünyaya bildirdi.

Şehidlerin mügeddes adı Azerbaycan Azadlığ tarihine yazıldı. Bakü'de Şehidler gebristanı and yeri kimi mübarize mügeddesliyi kimi ebedileşdi.

Mübarize bugün de var, yarın da...

Halg Cephesinin ağır, böhranlı günleri başlandı. Moskova intigamını devam etdirirdi. Dünya ictimaiyyetine Ermeni lobbisi büyük etki gösterirdi. Azerbaycan Kommunist Parti Merkezi Komitesinin Birinci Katibi Ayaz Mutallibovu teyin etdiler.

Moskova A.Mutallibovun eli ile Dağlığ Garabağ'daki olaylara istediği istagemeti verdi ve Halg hareketına büyük zerbe vurmuş oldu. Halg Cephesine tezyig arttı. Halgın diggetini Dağlığ Garabağdan yayındıran fendler hayata kecirildi. Milli Ordu yaradılmadı. Azadlığ hareketını yerli, mehelli davalara çevirmek için ciddi cehdler gösterildi.

A.Mutallibovun devrinde bir millete gösterile bilecek ihanetlerin hamısı gösterildi.

Bu ihanetlerden biri de Azerbaycan parlamenti oldu. Büyük bir gismi mafiya başkanlarından, KGB görevlilerinden, iddiacı kommunistlerden, savcılardan... teşkil olunmuş bu parlament dünya demokratik parlament tecrübesine aykırı idi.

Kommunist Partisinin Moskovada çöküşünden sonra Azerbaycanda da Kommunist Partisi sıradan çıkdı. Amma sözde. İşde kommunist egidesi, fitnesi, ihaneti yaşadı ve teessüf ki, yine de yaşamaktadır.

A.Mutallibov prezident "seçildi". Bu seçilmenin ne geder büyük bir fırlıdag olduğunu anlatmag çok vaht isteyer.

300-den artıg komanda ile Moskovanın tapşırıglarını ustalıgla yerine yetiren A.Mutallibov 1991-cı il Avgust olaylarına siyasi kütlüyün ifadesi olan antidemokratik movgeden çıkış ederek beynelhalg ictimaiyyet garşısında gülünc veziyyetde galdı.

Azerbaycan Halg Cephesi antidemokratik Avgust olaylarının mahiyyetini ele ilk gün resmi şekilde gösterdi.

Elçibey'in en çok korkduğu milletın parçalanması, vetendaş müharibesi idi. Halg, Azadlıg ve Veten düşmenlerine garşı inadla, cesaretle vuruşur. Ne düşmenin Rusiya terefından desteklenmesi, ne ağır igtisadi şerait, ne de ermenilerin silahı milleti sındırmır, eksine daha da güçlendirir. Vetendaş müharibesi ise halgı içeriden sındıra biler. Buna göre de ehtiyatlı bir siyaset heyata keçirilmdi idi.

... Halg Cephesinin ve Demokratik güvvelerin tesiri ile Azerbaycan Demokratik Cumhuriyyetin'in üç renli bayrağı Azerbaycanın bayrağı oldu.

2 Ekim 1991-ci ilde Sovyetler Birliğinin dağılması ile bağlı olarak Azerbaycanın bağımsızlığı ilan olundu. Rus askerinin olduğu yer azad toprag sayıla bilmez. Amma bu Azadlığın astanası, yıllar boyu gözlenen büyük gün idi.

Bu Azerbaycan Halg Cephesinin ve onun Başkanı E.Elçibeyin büyük gelebesi idi.

Azerbaycan Demokratik Cümhuriyyetinin himni azad Azerbaycanın sesi-nefesi kimi dünyaya yayıldı!

Azerbaycan, Azerbaycan!
Ey gahraman övladın şanlı Veteni!
Senden ötrü can vermeye cümle hazırız
Senden ötrü kan tökmeye cümle gadiriz.
Üçrenli bayrağınla mesud yaşı

Mirilerle can gurban oldu.
Sinen herbe meydan oldu
Hugugundan keçen asker
Here bir gahraman oldu

Sen olasan gülüstan
Sene her an can gurban
Sene bir çok mehebbet
Sinemde tutmuş mekan

Namusunu hifz etmeye
Bayrağını yükseltmeye,
Cümle gençler müştadır.
Şanlı Veten, şanlı Veten
Azerbaycan, Azerbaycan!

... İrtica güvvelirine garşı milli demokratik güvvenin tam goyulmasının zamanı idi. Gecikmek olmazdı. Elçibey, Azerbaycan Halg Cephesinin I. gurultayının keçirilmesini zeruri bilirdi. Halga öz güvvesini göstermek lazım idi.

Azerbaycan Halk Cephesinin Kurultayı

... 1991 yılı Haziran ayının 13'den 17'sinedek Bakü şehrinde Azerbaycan Halk Cephesinin I. kurultayı oldu. Kurultayın gündeliğinde aşağıdaki meseleler vardı:

1. AHC idare heyetinin hesabatı (merüzece İdare Heyeti'nin üzü **İ.Gemberov**);
2. AHC'nin maliye hesabatı (merüzece AHC'nin baş muhasibi **İ.Bağirov**);
3. AHC'nin Azadlıg gazetesi redaksiyasının hesabatı (merüzece "*Azadlıg*" gazetesinin redektörü **N.Necefov**);
4. AHC, Nezaret Komisyonunun hesabatı (merüzece AHC İdare Komitesinin uzvu **A.Salamov**);
5. AHC Sedrinin siyasi merüzesi (merüzece AHC'nin Sedri **E.Elçibey**);
6. AHC yeni programının kabulü;
7. AHC Nizamnamesinde değişiklikler yapılması;
8. AHC Meclisinin terkinin tesdigi ve yeni üzvlerrinin seçilmesi;
9. AHC Sedrinin seçilmesi;
10. AHC Nezaret-Teftiş Komisyonunun seçilmesi;
11. AHC'nin yayın organı, "*Azadlıg*" gazetesinin redaktörünün seçilmesi.

Kurultayın toplantılarına **E.Kerimov**, **N.Ağayev**, **İ.Gemberov** sedrlik etmişler. Kurultay gündelikte duran meseleleri müzakire ederek hesabat veren organların işine giymet vermekle beraber Cumhuriyetin ictimai-siyasi hayatının bir sıra mühüm meselelerine dair gerarlar, getnameler, müraciet ve beyanatlar gebul etmişdir. Kurultayın resmi senedleri "*Azadlıg*" gazetinde çap edimişdir.

AHC'nin 7 neferden ibaret Nezaret-Teftiş Komisyonu seğilmiştir.

Kurultay'da **E.Elçibey** Azerbaycan Halk Cephesinin Sedri, **N.Necefov** "*Azadlıg*" gazetesinin redektörü seğilmişler. Bezi teşkilâtî meseleler kurultayın Eylül ayında geçirilecek ikinci merhelesine saklanmıştır.

I Gurultayda Elçibeyin nitgini "Azadlıg" gazetesinde verildiği kimi ("Azadlıg" Gazetesi, 19 Temmuz 1991 No: 28-29 (58-59)) tegdim edirik .

ÇAĞDAŞ SİYÂSÎ DURUM, AZERBAJCAN DEMOKRATİK KUVVETLERİNİN MAGSAT VE VAZİFELERİ

İstekli Hanımlar ve Beyler, Hörmətli Kurultay mümayendeleri, Aziz Konaklar, Saygılı Vatan Fedailer!

Her milletin en büyük arzusu müstakillik elde etmek, özünün milli devlet kuruluşunu kurmaktır. Azerbaycan halkı da bu cihetten istisna değildir. Bizim yolumuzun esası 1918 yılında koyulmuştur. Bu yol Azerbaycan devletçiliği yoludur, müstakillik, azatlık yoludur. Bugün bu yolu gitmek şerefi bize, Azerbaycan'ın demokratik kuvvetlerine nasip olmuştur.

Katiyetle demek olur ki, Azerbaycan'da başlanan dömokratik hareket, mücadele şartlarının hususi çetinliğine bakmayarak, dünya demokratik hareketinin terkip hisselerindedir. Dünya ülkelerinin Azerbaycan'a bakışı ile Azerbaycan'ın dünyada meydana gelen hususlara bakışı arasında benzerlik var biz çalışmalıyız ki, her iki taraf için de faydalı olsun.

Bugün dünyada ve Sovyet imperyasında meydana gelen proseslerin mahiyetini derketmeden Azerbaycan'ın inkişaf hattını, onun problemlerini aydınlığa kavuşturmak çetindir. Odur ki, bugünkü kurultayda sizin müzakerenize takdim olunan bu siyasi görüşlerde biz tahlillerimizi, birbirini tamamlayan üç konu üzerinde toplayacağız.

1. [Milletlerarası siyasi durum,](#)
2. [Sovyetler Birliğinde siyasi durum,](#)
3. [Azerbaycan'da siyasi durum ve demokratik hareketin maksat ve vazifeleri.](#)

Doğu Avrupa'nın sosyalist devletlerinde siyasi sistemin iflasa uğraması, hatta Afrika'nın ve Latin Amerika'sının da sosyalist istikametinden uzaklaşması, dünya tarihinde karşı karşıya bulunan iki siyasi sistemden birinin eridiğini göstermektedir. Geçmiş dünya sosyalist sistemine dahil olan, aslında ise Sovyet imperyalizmine bağlı vaziyette bulunan bu devletlerin istiklaliyet elde etmesi ile komünist rejiminin sükutu aynı zamana rastlamıştır. Bu ise şöyle bir fikri isbat ediyor ki, komünizmin esas dayanağı olan Rusya'da, neinki komünistlerin on yıllarla hakimiyet başında olup berbat, yoksul vaziyete saldığı geçmiş sosyalizm düşergesinde, hatta komünistlerin muhalefette olduğu ülkelerde de iflasa uğramıştır. İtalya Komünist partisinin komünizm idealinden resmi olarak imtina etmesi de dediklerimizin bir delilidir.

Son günlerde Yugoslavya'da baş veren kanlı hadiseler de tesadüfi değildir. Bildiğimiz gibi, 50 yılların sonlarından itibaren dünyada karşı karşıya gelen iki sistemin kuvvetleri arasındaki nisbetin, geçici olarak imperyaların esareti altında olan hakların öz mukadderatını tayin etmek hukukunu dondurmuş ve bundan sonucu imperyaların parçalanması meselesini hayli geciktirmiştir karşı taraflar arasında formallaşmış şimdiki kuvvetler nisbeti ise imperya esaretinde olan halkların öz mukadderatını tayin etmek hukukunun reallaşmasını mümkün kılmıştır. Bu bakımdan biz de, dünyanın Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Hindistan, Çin gibi

imperyalarda halkların müstakillik uğrunda mücadelelerinin uğurla neticeleneceği hususunda şüphe doğurmamaktadır.

Almanya'nın birleşmesi, Güney Kore ile Kuzey Kore arasında yakınlaşmalar, Kuzey Azerbaycan'la Güney Azerbaycan arasında hudutların açılması hadisesi de muasır devri karakterize eden cihetlerdendir.

Sovyet İttifakının parçalanması bugün reallığa çevrilmiştir. B.Yeltsin'in Başkanlık seçimlerinde kazandığı parlak galibiyet İttifak dahilindeki demokratik kuvvetlerin mevkiini hayli kuvvetlendirdi. Rusya Komünist partisinin, öylece de Sovyetler Birliği Komünist partisinin iflasını büyük ölçüde süratlendirmiş oldu. İmperyanın esas dayanağı olan Sovyetler Birliği Komünist partisi bugün artık 7 cumhuriyette hakimiyetten mahrum edilmiştir. Tanınmış parti liderleri E.Şevartnadze, A.Yakovlev, vs. Sovyetler Birliği Komünist partisinden ayrılarak ona alternatif bir parti kurma teşebbüsü ile beyannatta bulunması isbat ediyor ki, Sovyetler Birliğinde Komünist partisi inhisarına kati son verileceği gün uzak değildir. İmperyanın diğer dayanağı olan Kızılordu, milis kuvvetleri buhran geçirmektedir. KGB'nin öncül gücü kalmamıştır. İktisadi İslahatların derinleşmesi, hususiyle de özleştirme prosesinin ardıcılıkla görülmesi kolhoz ve sovhozların mahvına sebep olan topraklar islahatı bütövlükle sosyalist tasarrufat sisteminin dağılmasına zemin hazırlamıştır.

"9+1" beyanatında ittifak mukavelesine dahil olmak istemeyen 6 cumhuriyetin müstakil olma hukukunun tanınması ise ittifakın resmi olarak parçalanmasının, 15'in 9'a inmesinin başlangıcı gibi kıymetlendirmelidir.

Yeni ittifaka dahil olmaktan imtina eden 6 cumhuriyet öz müstakilliklerinin temin olunması için hayli iş görebilmişlerdir. Bu cumhuriyetlerde sosyalist tesarrufat sisteminden imtina edilmekte, iktisadi müstakillğin temin olunması, pazar iktisadiyatının ele alınması için mühim kararlar kabul edilmektedir. Aynı cumhuriyetlerde faal milletlerarası siyaset yürütülmekle özlerinin dünya devletlerince tanınması için zemin hazırlanmaktadır.

Dokuzların arasında da her şey hiç de merkezin planlaştırdığı gibi gitmemektedir. Eğer malûm beyanattan yeni ittifak mukavelesinin Temmuz ayında imzalanması nazarda tutulmakta ise de, Ukrayna mukavelenin imzalanmasını Eylül ayına kadar ertelemiştir. Umumiyetle Ukrayna halkı yeni ittifak boyunduruğuna gerekli mukavemeti göstermektedir. Rusya rehberliği de mukavelenin imzalanması için acele etmemektedir. B.Yeltsin'in "*demokratik yolla seçilmemiş cumhuriyet rehberleri ile mukaveleyi imzalamamak*" hakkındaki beyanattı ise bütünlükde yeni ittifak mukavelesinin talihini tehlike altına almıştır. Ona göre ki, "9+1" beyanatını imzalayanlar arasında yalnız B.Yeltsin demokratik yolla seçilmiş devlet başkanıdır.

Kurulması istenen yeni ittifakda umumi vaziyete mühim tesir edebilecek bir ciheti de akıldan çıkarmak mümkün değildir. Dokuzların ittifakında muhafazakâr komünist rejiminin ve merkezin istismar aparatının güçlü, demokratik kuvvelerin ise zayıf olduğu müslüman cumhuriyetleri ekseriyet teşkil etmektedir. Bu cumhuriyetlerin ananevi muhafazakârlığı ise imperyayı koruyup saklamakta meraklı olan kuvvetlerin yardımına gidebilir. Odur ki, hem Sovyetler Birliği dahilinde, hem de milletlerarası mikyasta faaliyet gösteren demokratik kuvvetlerin ittifak seviyesinde nece teşkil olunmasının, nice alakalandırılmasının büyük tesiri

olacaktır. Teessüf ki, bazı uğurlara bakmayarak demokratik kuvvetlerin teşkilatı, yetkinliği, muhafazakâr kuvvetlere karşı ülke makyasında vahit cepheden çıkış etmesi ile öyünmek mümkün değildir.

ALİ HAKİMİYET ORGANLARINA MÜNASEBET

Cumhuriyette siyasi durum, hayatın bütün sahalarında, ekonomide, siyasette ve ideolojide buhran karakterize etmek olur. Artık iki yıldır ki, Bakü şehrinde fevkalade durum devam ediliyor, Cumhuriyetin rehberliği emperyalizmin süngülerinin ucu ile halkı itaata zorlamaktadır. Cumhuriyet rehberliği özünün kabul ettiği yarımıcık kanunları bile adımbaşu değiştirmektedir. Azerbaycan Millet Meclisine yapılan seçimler de böyle oldu. Sayısız-hesapsız kanunsuzluk, sahtekârlık halleri, aldatma ve zorbalık, 10 yıllar boyu halkın kanını emen parti nomenklaturasının ve parti başçılarının milletvekili mandantı almalarını temin etti. Halkın sözünü diyebilen, onu arkasınca götürmeğe kadir olan oğullar ise takibata maruz kaldı. Elbette böyle "*Seçimlerden*" sonra halkın Millet Meclisine itimat göstermeyeceği hiç kimseye sır değildir.

Millet Meclisi faaliyete başladığı günden beri halktan uzak olduğunu, antidemokratik bir tarzda işlediğini açıkça görmekteyiz. Böyle olmasaydı o yüzbinlerle Azerbaycan'ının imza toplayıp itiraz etmesine bakmayarak, ittifakın devam etmesi için Azerbaycan'da referandum geçirmek kararına gelmezdi. Bu karar Millet Meclisi'nin ve onun özeğini teşkü eden Azerbaycan Komünist Partisinin Azerbaycan halkına hiyanetini resmileştirmiş oldu. Sahte referandum yaptıran cumhuriyet rehberliği, 27 Nisan 1920 işgaline hak kazandırdı. Ve bununla da öz seleflerinin hakimiyet namine milli menfaatleri satmak yoluna sadakatli olduklarını gösterdiler. Böyle ekseriyeti parti nomenklaturasında ve devlet organlarında mesul mevkide bulunan şimdiki milletvekilliğine imtiyaz gibi bakmaktadır. Milletvekillerinin çoğu milletvekili dokunulmazlığından, öz vazife cinayetlerini ört-bas etmek için istifade etmektedir.

Merkezi demokratik kuvvetlerin tesiri altında bazan liberal adımlar atılır ve kararlar verilir. Cumhuriyet rehberliği bu fırsattan halkın hayrına istifade etmek yerine derhal hatırlatılır ki, biz "*bağımsız*" cumhuriyetiz. Rehberlik "bağımsızlıktan" muhafakarlığı, cehaleti, komünist ideolojisini, bir sözle, özünü korumak için istifade edir. Sovyetler Birliği organları toprakların köylülere verilmesi hakkında bir yılda üç defa kanun ve ferman kabul etdi. Azerbaycan rehberliği toprak islahatına yol vermedi ki, "*biz bağımsızız*", maslahat bilmiyoruz. Referandumdan, ittifak mukavelesinden sohbet edilende cumhuriyet rehberliği birinciler sırasında canfeşanlık gösterdi. Cumhuriyet Miillet Meclisi'nin bir yılda 14 iş gününden ibaret olan faaliyeti esasen muvaffık Sovyetler Birliği kanunlarını biraz da mürtecleştirip kabul etmekten ibaret bulunmaktadır.

Cumhurbaşkanının takip ettiği siyasete gelince, demeliyiz ki, bu siyaset gayri ardıcıl, dolaşık ve zıddiyetli karakter taşımaktadır. Bu da ondan ileri gelmektedir ki, onun cumhuriyetin hal-hazırki siyasi ve iktisadi buhrandan çıkarılmasına, devlet bağımsızlığının muhkemleştirilmesine dair aydın faaliyet programı yoktur. Tabii ki, aydın faaliyet programı olmayan başkanlık idaresinin siyaseti de zıddiyetli ve gayri ardıcıl olacaktır.

A.Mütellibov'un faaliyetindeki ziddiyetler hele onun başkan olmadığı vakitlerde, yeni başkan olduğu ve Azerbaycan Komünist partisi M.K. sekreteri seçildiği vakitlerde özünü gösterdi. Öyle ki, 1989 yılı ilkbahar, yaz aylarında Cumhuriyet Bakanlar Kurulu'nun Ermenistan'ın ve diğer cumhuriyetlerin teserrufat sistemine birleştirdi ve Muhtar Vilayeti cumhuriyetimizle bağlayan iktisadi bağlar tedricen mahvedildi. Sonradan A.Mütellibov, AKP Genel Sekreteri olurken, aynı müesseselerinin yeniden cumhuriyet organlarına bağlanması, az daha rehberliğin "*Fedekarlığı ve kahramanlığı*" gibi kıymetlendirildi.

1990 yılı Ocak ayı hadiseleri zamanı cumhuriyet hükümeti ve onun başçısı, kırınglarının karşısını almak için öz emrinde olan vasıtalarından istifade etmemiştir. Hemin kırınglara göre siyasi mesuliyetin mühim bir hissi, cumhuriyet hükümetinin ve şahsen onun başkanı A.Mütellibovun üzerine düşmektedir. Buna bakmayarak birinci katip seçildikten sonra A.Mütellibov kırınglıklar için mesuliyeti Azarbaycan Halk Cephesi yöneticilerinin üzerine yıkmaya çalışmıştır.

Başkan'ın, cumhuriyetin siyasi ve iktisadi geleceği ve yeni ittifak mukavilesi ile bağlı siyaseti de ziddiyetidir. A.Mütellibov evvelce konfederasyona taraftar olduğunu bildirmiş layihesine dair ilkin meslehetleşmelerde Azerbaycan'ın temsilcileri yalnız müşahideci gibi iştirak etmiştir. Lakin sonraları başkanın fikri değişmiş, cumhuriyetin ittifaksız yaşayabilmeyeceği isbat etmeğe çalışan nehenk tebligat maşını işe girişmiştir.

Nihayet, 1991 yılının 7 Martında Cumhuriyet Millet Meclisinde SSCB referandumunda iştiraki hakkında karar çıkartmasına halledici tesir gösterdi. Referandumun neticelerinin nice sahteletştirdiği ise malûmdur. Böylelikle Azerbaycan halkının yeni ittifak boyunduruğuna salınmasına göre en büyük mesuliyet Başkan A.Mütellibov'un üzerindedir.

Başkanın başlıca vezifesinin hayata geçirilmesinde, Azerbaycan Cumhuriyetinin müstakilliğinin temin olunması, onun arazi bütünlüğünün ve hudutlarının korunması, vatandaşların hukuk ve hürriyetinin temin edilmesi sahasında tedbirler görülmesinde A.Mütellibov yarımçık ve ardıcıl olmayan siyaset yürütmektedir. Başkan olduktan derhal sonra hemin meseleler üzre tesirli tedbirler görmek yerine, A.Mütellibov bir-iki beyanatla kifayetlenerek ucuz popülerlik namına bir sıra tedbirler hayata geçirmeğe başladı. (Azerbaycan Demokratik Milli Cumhuriyetin kurulduğu günün milli devletçiliğin dirçeliş günü ilân olunması, Azerbaycan Milli Demokratik Cumhuriyeti'nin bayrağının devlet bayrağı olarak kabul edilmesi, Hapis olanlardan bir kısmının bağışlanması, bazı sahalarda çalışan işçilerin emek haklarının artırılması vs). Tabii ki, bu tedbirler partokratiyanın hakimiyetine, mevcut siyasi sistemin mezmununa hiçbir helal getirmemektedir. Komünist hakimiyetinin fesadını bezemektedir.

Cumhuriyetin müdafaası sahasında Başkanın attığı adımlar real mezmun kesbetmemiş ahalide cumhuriyetin müdafa olunması için tesorili tedbirler gösterilmesi hakkında illüziya yaratmış, belelikle, halkı gittikçe daha süratle silahlanan düşmana karşı eliyalın ve tekbetek koymuştur. A.Mütellibov'un başkanlığı devrinde Azerbaycan hudutlarına Ermeni milli ordularının silahlı baskınları güçlenmiş ve daha muntazam olmuştur. Azerbaycan köylerinin tez tez ateşe tutulması, evlerinin dağıtılması vatandaşların vahşicesine öldürülmesi ve yaralanması halen de devam etmektedir. Bütün bunların önünü alma yerine, başkan

"Gorbaçov'la kelle kelleye geldiğini", Azerbaycan halkı için *"dahilen eridiğini"* söylemekle özüne rağmen hissi yatarmağa çalışmaktadır.

Nihayet Dağlık Karabağ Muhtar Vilayeti'nde ve ona bitişik rayonlarda son devirde hayata geçirilen tedbirler ve Müttelibov'un methedilmesi ile göklere kaldırılan *"ardıcıl ve muhkem"* siyasetinin neticesi olmayıp, Moskova'nın *"büyük siyasetinin"* neticesidir. Tesadüfi değildir ki, hemin tedbirlerin hayata geçirilmesi ittifak mukavelesi layihasının son varyantının formalastığı bir devirde, Novo-Okaryova görüşünden ve *"9+1"*ler beyanatından sonra başlandı. Ve Ter-Petrosyan'ın Moskova konuşmalarından, Mitterand'la Gorboçov'un görüşünden sonra aslında duruldu. Başkanın Bakü şehrinde fevkalade vaziyet rejimine ve onun lağvı hakkında Millet Meclisinin kararına münasebeti de kanunsuz karakter taşımaktadır. Malûmdur ki, Bakü şehrinde ilân olunmuş fevkalade vaziyet Azerbaycan Cumhuriyeti Millet Meclisi'nin 22 Ocak 1990 tarihli toplantısındaki kararı ile lağvedilmiştir. Lakin hemin karar şimdiye kadar yerine getirilmemiştir. Ve buna göre de mesuliyet Başkan'ın üzerindedir.

A.Müttelibov'un Bakü'deki fevkalade vaziyet ve onun lağvı hakkında Millet Meclisi kararına münasebeti AKP merkez komitesinin birinci katibi kibi seçildiği gün belli oldu. O hemin kararın kayıtsız şartsız yerine getirilmesini temin etmek yerine Azerbaycan halkını sükûnete çağırdı ve fevkalade vaziyeti şehirde emin-amanlığın korunması ile alakalandırdı. Belelikle, cumhuriyetin fahri başkanı olduğu günden gelecek başkan Azerbaycan'ın müstakilliğini, onun yüksek hakimiyet organının kararına karşı nasıl münasabet beslediğini bildirdi.

Sonradan Bakü'de fevkalade vaziyetin lağvi meselesinin şehir meclisinin selahiyetine ait olduğunu ve bu bare umumbakü referandumu geçirmenin vacip olduğunu bildirmekle, Başkan Azerbaycan Anayasasına ve kanunlarına zıd bir mevki tuttu.

Başkan A.Müttelibov'un halihazırdaki siyasetini seciyelendiren esas cihetler şunlardır.

- a. Cumhuriyetin siyasi ve iktisadi buhrandan kurtarılması için başkanın aydın, ardıcıl ve konkret faaliyet programı olmadığından O'nun siyaseti zıddiyetli ve dolaşıktır.
- b. Aynı siyaset demokratik kuvvetlerin boğulmasına, muhalefetin, ilk önce Azerbaycan Halk Cephesi'nin felçli duruma düşürülmesine ve Azerbaycan halkının milli demokratik hareketinin karşısının alınmasına yönelmiştir ve buna göre de halka zıd karakter taşımaktadır.
- c. Bu siyaset eski hakimiyet strüktürlerinin muhafazasına, parti aperaturunun hakimiyetinin evvelki vaziyette muhafaza edilmesine çalışmaktadır.

Azerbaycan'da demokratik hareketin hangi form ve metotlarla inkişaf etmesinde Azerbaycan Halk Cephesi ile Azerbaycan Komünist Partisi arasında münasebetler başlıca rol oynamaktadır. AKP öz ananevi fonksiyonunu devam ettirmektedir. Hele 27 Nisan 1920'de Azerbaycan Milli Demokratik Cumhuriyeti'nin sügutu ve Azerbaycan'ın işgal olunması için bütün kuvvetlerini seferber eden Azerbaycan Komünist Partisi bugün de ittifakın sağlanmasında faaliyet göstermektedir. Hususi ile son üç yılda AKP öz lekeli tarihini daha zenginleştirmiştir.

Karabağ'da Ermeni münakaşasının başlaması için şartlar yaradılması, arazi meselesinin hallinde iteatkâr mövki, halk hareketinin vahşice yaratılması hem Sovyetler Birliği, hem de

cumhuriyet yüksek hakimiyet organlarına, yerli organlara seçimlerde zorakilik ve sahtekârlık, halkın menfaatına zıt olarak referanduma gitmek ve ittifak mukavelesini imzalamağa teşebbüs etmek, demokratik harekete divan tutmak, onun temsilcilerini hapse almak veya takip ettirmek gibi birçok çeşit işler Azerbaycan Komünist Partisi'nin mürteci faaliyetlerini aksettirmektedir. Birçok cumhuriyetler öz geleceği için gün ağıladığı, esaslı demokratik ıslahat teşebbüslerine başladığı halde, Azerbaycan'da AKP'nin güçlünderilmesinden, demokrasinin boğulmasından başka meseleler dikkatten uzak tutulmuştur. Bu gün bütün devlet mekanizması, iktisadi strüktürler AKP'nin ideya gücü, idare etme beceriği ile değil, uzun müddetten beri devam eden harbi vaziyetin hesabına mümkün olmuştur.

AKP bugün demokratik harekete, muhalifet kuvvetlerine karşı kesin mövkide durmaktadır. Elbette bu, AKP'nin gelecek talihinde tamamiyle menfi rol oynayan amil gibi çıkış edebilir. Çünkü tecrübe göstermektedir ki, hakimiyette olan kuvve ne kadar keskin, iyrenç metotlarla muhalefete karşı durarsa, gelecekte hakimiyete gelen kuvve hemin metodun bazı cihetlerini onlara hatırlatmalı olacaktır.

Azerbaycan Halk Cephesi demokratik bir teşkilat olarak her zaman esassız karşı durmadan ve zorakilikten kaçmağa, meseleleri konuşmalar yolu ile halletmeğe çalışmıştır. Lakin her defa Azerbaycan Komünist Partisi (AKP) başkanlığı konuşmaların şartlarını ya aldatıcı, ya da zoraki variantlarla bozup seçimlerde iştirak etmek suretiyle AHC'sine karşı durmadan kaçmağa ve vatandaş sulhuna nail olmamağa çalışırdı. Netice gözönündedir: Azerbaycan Komünist Partisi yine de zorbalık ve sahtekârlık yolunu seçti.

Komünistler, Azerbaycan'ı mülkî kaidede idare edememektedirler. Arkalandıkları askeri kuvvetler ise başka devlete aittirler. Hemin kuvvetler geri çağrıldığında hakimiyet için zaruri olan üç unsurun (Devlet iradesi, nüfuz ve kuvvet) Azerbaycan'da hiçbiri kalmayacaktır. Çünkü kaydettiğimiz gibi kuvvetler, Rus ordularının kuvvetleridir. Devlet münasebet, bu veya diğer kanunun kabul olunması Moskova'nın iradesinden kenara çıkmamıştır. Eğer bugün Kazakistan'ın Başkanı müstakil hattı yürütüyorsa, daha çok öz tefekkür ve iradesine araklanıyorsa, bizim başkanlıkta bunları görmek mümkün değildir. Nüfuz meselesine gelince, iki yıla yakın televizyonun, matbuatın yürüttüğü yalnız tebligattır. Nüfuz değildir. Azerbaycan Komünist Partisi öz nüfuzunu Karabağ meselesinde, 20 Ocak kırımında, Demokratik kuvvelere divan tutmakta tamamiyle hiçe indirilmiştir.

AKP geçen yıl çok yerde olduğu gibi süguta uğramıştır. Onun karşısını almak için komünist başkanlığı Ocak ayı kırımını töretti. Bu kırına göre, Azerbaycan halkı özsözünü diyecektir. Bugün bütün manialarla istintak komisyonunun geldiği neticelerin aydınlanmasına imkân vermeyen başkalar çok güzel biliyor ki, ittihamların arkasında ilk növbeye onlar durmaktadır. Bu kırına göre mesuliyeti ilk nevbeye o zaman hakimiyette olan Azerbaycan Komünist partisi, onun geçmiş temsilcileri taşımaktadırlar. Bizim bu ittihamı okuyacağımız güne çok kalmamıştır. Bugün Azerbaycan Komünist Partisi darmadağın olmanın arefesindedir. Demokratik kuvvetlerin vazifesi de, ölüm ayağında olan bir kara güruhun yeni kırınlar töretmesinin karşısını almaktadır.

Azerbaycan komünistlerinin başçısı Mütellibov "*Argumenti i faktı*" gazetesine verdiği müsahibede itiraf etmektedir ki, "*bizde parti biletinin birini 30 bin rubleye almak*

mümkündür." Yeryüzünde mevcut olmuş ve olacak partiler tarihinde böyle bir duruma nadir hallerde rastgelmek belli mümkün olabilir. Mayası rüşvetten yoğrulmuş böyle bir parti, halkımızı büyük felaketlere sürüklemiştir. Komünist rejimin kati mağlubiyeti şarttır. Bunu gerçekleştirmek için demokratik kuvvetler birleşerek ardıçıl mübarize yapılmalıdır.

AZERBAYCAN'IN İKTİSADİ PROBLEMLERİ

Cumhuriyeti bürüyen iktisadi buhran gözler önündedir. Kıymetlerin yükselmesi cumhuriyetimize hususiyle büyük darbedir. Ham mala nisbeten istihlak mallarının kıymetinin birkaç defa yükseltilmesi ham mal satmakla ihtisaslaşmış cumhuriyetimize külli miktarda maddi ziyan getirmiş, Azerbaycan'ı her yıl merkeze 1.15 milyar manatlık mal gönderen cumhuriyetten ittifakın dotasiyasına muhtaç kalan cumhuriyete çevirmiştir. Şahtaçların kömürü, tümen neftçilerinin ise neftin (petrolün) muayyen hislerini hem harici ve hem dahili pazarda serbest kıymetlerle sattıkları bir zamanda Millet Meclisi ve Başkanın eli ile Azerbaycan'da ittifak mülkiyetinin tam dokunulmazlığı temin olunmuştur. İktisadiyatın mühim sahaları, yanacak, elektrik kompleksi, kimya, maşın kayırma, o cümleden neft sahaları ittifakın ortaksız mülkiyetindedir.

Kıymetlerin kütleli şekilde yükseltilmesi ile alakadar öfkenin her yerinde yerli hakimiyet ve icra organları ahalinin sosyal müdafaası için ilave tedbirler görmüştür. Çok yerde ittifak mikyaslı kompensasyadan ilave kompensasyalar da muayyen olmuştur. Bizim cumhuriyette ise başbakanlık böyle hesap ediyor ki, halkımız çok iyi yaşamaktadır, onun kompensasyaya ihtiyacı yoktur. Bütün ülkede 1 Temmuz tarihinden itibaren bütün işsizlere müavinet verildiği halde, işsizlerin en çok olduğu Azerbaycan'da onlara müavinet verilmesi sonraya bırakılmış ki, cemaat işsizlik müaviyeti alarak zenginleşer.

1990 yılı devlet bütçesine göre Azerbaycan Cumhuriyetinde insan başına bütçe ayırması 600 manat, başka sözle Baltık cumhuriyetlerinde olduğundan iki defa, Ermenistan'dan 1.6 defa az olmuştur. 1991 yılında ise Cumhuriyet bütçesi daha yarıtmaz şekilde tastık olunmuştur. Cumhuriyetin istihsal ettiği neftin (petrolün), pamuğun vs. ham malın fiyatının yeteri kadar artırılmaması bütçenin faktiki olarak yüzde 4 kadar planlaştırılmasına sebep oldu.

İnkişaf etmiş ülkelerde milli gelirin yüzde 3-5'nin ilmi araştırmalara sarfolunması planlanırken Azerbaycan'da 7-12 defa daha az, yani milli gelirin 0,4 kadarı muayyen edilmiştir. Cumhuriyette bir yıl arzından atmosfere bırakılan zararlı maddeler insan başına 300 kg., istihsal olunan et ise 27 kg'dır. Ekolojinin böylesine facialı vaziyetinde tabiatın muhafazası ve tabii ihtiyatlardan semerli istifade etmek için uzun yıllar cumhuriyette milli gelirden toplam 02-03 oranı kadar meblağ ayrılmaktadır.

Son 30 yılda halkın emek hakkı 2,5 defa artmasına karşılık manatın kıymeti ise 7 defa aşağı düşmüştür. Cumhuriyette vatandaşların her 3 kişisinden biri yoksulluk limitinin çok altında yaşamaktadır. Bu ülke mikyasında ele alındığında 4 defa, inkişaf etmiş cumhuriyetlerde, mesela Estonya'dan ise 10 defa fazladır. Bir dolar kazanmak için Amerikan işçisi iş vaktinin 3-4 dakikasını, Azerbaycan işçi ise 30 saatini sarfetmektedir. En tehlikeli odur ki, cumhuriyette ahalinin hayat seviyesinin günü gündelik yemeği ve geyimkuşamını temin etmek için özünü oda-köze vurmaktadır. Fikrimizce bu iktisadi mahrumiyetler de halkı azatlık idealarından

uzaklaştırmağa hizmet etmektedir. Halkın azatlık isteğini açlığın elleriyle boğmağa çalışmaktadırlar. Halkın bugün acınacak iktisadi vaziyetine göre mesuliyeti ise, hiç şüphesiz ki, hakim, özleri demişken, hegemon olan Azerbaycan Komünist Partisi taşımaktadır.

Bugünkü üzden ırak iktisadi islahatların asıl mahiyeti parti bürokrasisinin menfaatini koruyan devlet mülkiyetinin geniş hisselerinin mülkiyet hukukunu öz menfaatına kanunlaştırmasından ibarettir. Bu iş, cumhuriyet Millet Meclisinde özleştirme hakkındaki kanunun tasdik olunmamasına bakmayarak el altından istenilen süratle gitmektedir. İmperya usul idaresi ve ambisiyaların saklandığı ittifak mukavelesi modeli çerçevesinde hayata geçirilecek yüzden ırak iktisadi islahatların sosyal terakkiye sebep olacağına inanmak hülyadır.

AZERBAYCAN HALK CEPHESİ VE SİYASİ PARTİLER

Çok partili sistemin kurulması Azerbaycan Halk Cephesi'nin program maksatları içerisinde başlıca yer tutmaktadır. Ayrı-ayrı siyasi teşkilatlar olmadan, tabii ki, demokratik cemiyetin formlaşmasından bahsedilemez. Sevindirici haldir ki, son vakitler çok partililiğin rüşeymeleri ortaya çıkmıştır. Bu partilerin çoğu, bu veya diğer formada demokratik proseslerde iştirak etmeğe çalışmaktadır. Ancak Rusya'da olduğu gibi Azerbaycan'da Komünist partisine karşı durabilecek güçlü partinin hakimiyet uğrunda mücadele tecrübesine sahip olmamaktadır. Bunun bir sebebi de hemin partilerin kurulmasında mesuliyet taşıyan şahıslar veya gruplar partinin adını tumturaklı şekilde ilân etmekte, ancak ciddi bir işle meşgul olmayı unutmaktadırlar. Bunu Azerbaycan'da mevcut olan siyasi partilerin bir çoğuna teşmil edebiliriz. Bugün Azerbaycan'da Hak-Azatlık, Müsavat, Sosyal Demokrat, Ana Vatan, Azerbaycan Demokratik, Azerbaycan Milli Demokratik, Halk-Dirçeliş, Birlik partileri ve de başka partiler ve siyasi birlikler faaliyet göstermektedirler. Her biri ayrı ayrılıkta muayyen işler görmektedir. Ancak işin keyfiyat ve kemiyet tarafına nazar attıkda memnuniyet hissi duymak çetindir. Partilerin çalışma vaziyeti hayli azdır, bazılarının birkaç yönetici kadrodan başka üyeleri bulunduğu şüphelidir.

Öz işlerini istenilen seviyeye eriştiremeyen partiler, Azerbaycan Halk Cephesinin seçilecek organlarından vazife almak istemektedirler. Biliyoruz ki, bütün demokratik kuvvelerin birliği zaruridir. Ancak ayrı ayrılıkta güçlenip sonra birleşmek lazımdır. Bir hususu kaydetmek isterim. Referandumla ilgili imza toplandığı zaman Azerbaycan Halk Cephesi kanalıyla 150 bin imza toplandı. Bu işte partiler faaliyet ve faallik gösteremedi ve Azerbaycan Halk Cephesi'nin üzerine bu çeşit ağırlıkla 10-20 bin imza toplamağı öz üzerine alıp müstakil iş görebilirler ve böyle Azerbaycan Halk Cephesinin üzerine de bu şekilde bir ağırlık düşmezdi. Azerbaycan Halk Cephesi bu siyasi partilere yardım etmeğe hazırdır. Gönüllü olarak Azerbaycan Halk Cephesine dahil olmak isteyen partiler için elverişli ve semereli mekanizma işlenip hazırlanmalıdır. Partilerle münasebette Azerbaycan Halk Cephesi'nin mevkii bir manalıdır: Komünist rejimine karşı mücadele eden, Azerbaycan'da demokratik cemiyet kurulmasına çalışan partilerle her türlü emekdaşlık etmeğe, birlik çalışmağa hazırdır.

AYRI-YARI SOSYAL GRUPLARLA MÜNASEBET

Azerbaycan Halk Cephesi'nin kurulduğu ilk günden cemiyetin bütün tabakalarına nüfuz etmeğe, onları müstakil Azerbaycan İdeali etrafında birleştirmeğe çalışmıştır. Hansisa kuvvelerin milletin inkişaf istikametinde kenarda kalması sosyal terazinin bozulmasına getirib çıkarabilir.

Sosyal gruplarla münasebetlerde biz, elbette, zengin-fakir modeli ile çıkış etmedik. Bizim için aşağıda göstereceğimiz bölge daha karakteristiktir: Azarbaycan'ın menfaati için çalışanlar ayrı ayrı tabakalar arasında asıl vatandaş birliğini yaratmağı özünün başlıca maksadı saymaktadır... Vahit azatlık mesleği, ayrı-ayrı sosyal tabakaları birleştirmiyorsa, tutalım milis reisi Millet Vekilini tahkir ediyorsa, demeli, milli azatlık maksadına bizi götürececek yol hele çok çetin ve uzundur.

DAĞLIK KARABAĞ PROBLEMİ

Azerbaycan halkını en çok kaygılandıran problemlerden biri, hududlarda ve Dağlık Karabağ'daki vaziyettir. Karabağ hadiseleri komünist rejiminin elinde Azerbaycan Demokratik hareketine karşı istifade olunan en elverişli vasıtadır. İnkâr etmek olmaz ki, Azerbaycan Halk hareketine Karabağ hadiseleri engel olmuştur. Evvelce ardıcıl ve sistemli olmayan bu halk hareketi, tedricen demokratik halk hareketine çevrilmiştir. Lakin Karabağ problemi hele de problemlüğünde kalmakta ve açık demeliyiz, Moskova ve cumhuriyetin hakim daireleri, onun tam şekilde hallonulmasını istememektedir. Çünkü Karabağ hadiselerinin karşısının alınması Azerbaycan komünist rejiminin dağılma prosesini süratlendirecektir. Fikrimizi esaslandırmak için uzağa gitmek lazım değildir. Karabağ hadiseleri başlanan vakıdan bu meseleye Azerbaycan Komünist Partisi'nin (burda formal olarak Millet Meclisi'nin de adı çekilebilir.) münasebetiyle merkezin münasebeti arasında bir fark olmadığını görmek yeterlidir.

Anti Azerbaycan kuvvetlerin Azerbaycan halkını dünya mikyasında gözden düşürmek maksadıyla teşkil ettiği Sumgayıt faciasının asıl köklerini açmağa ciddi ceht göstermemesi, Dağlık Karabağ'da hususi idare komitesi, teşkilat komitesi adları altında ermeniperest Moskova idare etme strüktürlerinin yaratılması, Dağlık Karabağ'dan, Azerbaycan'ın öz arazisinden Azerbaycanlıların kovulması, umumiyetle Azerbaycan'ın bağımsızlık hukukuna Kremlin ve Ermenistan'ın müdahale etmesine imkân vermesi vs. Azerbaycan halkının gelecekte Azarbaycan Komünist Partisine karşı okuyacağı ittihamın yalnız bir hissesidir.

Karabağ hadiseleri merkezin ve Azerbaycan Komünist Partisi'nin elinde Azerbaycan'daki vaziyeti istenilen vakit nezaret altından çıkmağa, demokratik harekete darbe vurmağa, halkın öncül kuvvetlerim hapislerde çürütmeğe ve en nihayet 20 Ocak'ta olduğu gibi, Moskova için daha elverişli kuvvetleri süngüler üstünde hakimiyete getirmeğe hizmet edir.

İki komşu halk arasındaki kanlı dokuşmaların karşısı hem de ona göre alınmıyor ki, Moskova, Azerbaycan ve Ermenistan demokratik kuvvetlerinin birleşmesinden korkmaktadır. Baltık Cumhuriyetlerinde birliğin Kafkasya'da da baş tutmasına imkân vermek istememektedir. Evet, biz Ermenistan'daki demokratik kuvvetlerle, komşu cumhuriyetin bağımsızlığına, arazi bütünlüğüne hörmetle yanaşan, öz işinde milletlerarası hukuk normlarına esaslanan

kuvvetlerle konuşmağa-görüşmeğe hazırız. Bugün Karabağ'da yine milletimizin kanı dökülmektedir. İnsanları öldürüyorlar, yakıyorlar, rehine alıyorlar. Ona göre de bu meselenin hallini geciktirmek olamaz. Karabağ meselesi geleceğimiz için de büyük tehlike menbaı kalabilir.

GÜNEY AZERBAJCAN MESELESİ

Azerbaycan'ın müstakilliği konusunda tez-tez danışıık. Bu zaman bizim ancak Kuzey Azerbaycan konusunda düşündüğümüzü, Güney Azerbaycan problemini unuttuğumuzu çokları bize söylemekten çekinmemektedir. Siyasette realist olmak lazımdır. Tarihe baktığımız zamanda görüyoruz ki, Güneyde baş veren bütün hareketler Kuzey Azerbaycan vasıtasıyla halledilmiştir. Bu, fikrimizin kafi şekilde muayyen edilmesi gerektiğini göstermektedir: Azerbaycan'ın kuzeyinde müstakil devlet kurmadıkça Güney Azerbaycan müstakil olabilmeyecektir. İki güçlü emperyaya karşı bir yerde kalmak imkânı tabii ki, bize verilmeyecek. Hem de biz özümüz birlikte hareket etmeğe hazır değiliz. Bu her şeyden önce, milli özünü derk etme prosesi ile bağılıdır. Milli özünü derk Güney'de hayli zayıftır. Orada irtica daha güçlüdür. 30 milyonluk halkın ana dilinde tahsil almak hukuku yoktur. Özünü resmi şekilde "*Türk*" olarak adlandırmak hakkı yoktur. İslami birlik adı altında milli benlik çiğnenmektedir. Öz hukukunu talep eden Güneyli kardeşlerimiz ülkeden didergin edilmeke, ceplerine afyon atılmakta ve başka vasıtalarla idam cezasına mahkûm olunmaktadırlar. Garibedir ki, Türk'e karşı Farmlar lazım gelince Ruslarla, lazım geldikçe Ermenilerle birleşmektedirler. Eger Ermeniler, Rafsanjan'ın resmi ellerinde Tehran'da miting yaparak açık bir şekilde "*Türk'e ölüm*" diye bağırabiliyorlarsa, bazı İranperestlerin İran modeli konusunda bizde yaptıkları propagandadan hangi havanın çalındığını duymak çetin değildir. İran'ın bugün en çok korktuğu cihet, Kuzeyden gelen Türkçülük idealidir. Anti Azerbaycan mevki tutmakta İran imperyası Rus imperyası ile birleşmektedir. Rus imperyası artık parçalanmakta, İran'da ise mollaların hakimiyetinin esasları sarsılmaktadır. Yakın gelecekte Batı ülkeleri, İran'ı demokratik değişiklikler geçirmeğe mecbur edecektir. Demokrasi ile imperya siyaseti birbirine zıddır. İran imperyasını da demokrasi mehvedecektir. Bu ise Azerbaycan'ın müstakilliği ve birliği için real perspektivler açmaktadır. Bele bir fakt da kıymetlendirilmelidir ki, bugün dünyada parçalanmış halkların ve ülkelerin birleşmesi prosesi gitmektedir.

Kuzey Azerbaycan müstakil olduktan sonra Azerbaycan'ın birleşmesi meselesi milletlerarası teşkilatlar karşısında katiyetle ele alınacaktır.

Azerbaycan'ın birliği geleceğimiz başlıca meselesidir.

DİNE MÜNASEBET

Dine karşı münasebetde biz mukaddes bayrağımızda eksolunan mevkiye esaslanıyoruz. İslâm Dini Azerbaycan maneviyatının ayrılmaz parçasıdır. Biz İslâm'ı siyasi bir rejim gibi yok, milletimizin manevi zenginliği, yükselişi vasıtası olarak kabul ediyoruz. Ona göre de, bugün birçok dini idarelerini ve din hadimlerinin komünist rehberliği ile ideal birliği ve üst üste mevkilerden çıkış etmesi bizim için kabul olunmazdır. Azerbaycan şartlarında İslâmın en başlıca keyfiyeti aramızda yaşayan ekser halkların birliği için özül rol oynaması ile bağılıdır.

Başka dinlerle münabesette ise biz insan hukuklarının dokunulmazlığı prensiplerinden çıkış etmekteyiz. Vicdan ve din hürriyeti!

ETNİK PROBLEMLER

Bu meselede Azerbaycan Halk Cephesi şöyle bir hattı esas kabul etmektedir: Bu arazide her bir halkın azat inkişafına imkân ve şartlar yaratılmaktadır. Az sayılı halklara medeni muhtariyet verilmektedir.

Tabii ki, az sayılı halklar için demokratik inkişaf şeraitinin yaradılması Azerbaycan arazisinin bütünlüğünü inkâr edemez. Bugün Azerbaycan Türkleri Azerbaycan'ın nüfusunun yüzde doksan civarındadır. Tabiidir ki, Azerbaycan'ın aparıcı hattı ve devlet siyaseti Türklük istikametinde bulunmaktadır ve bulunmalıdır. Bu hiçbir halkın ve etnik grubun menfaati ile ziddiyet teşkil etmir ve etmemelidir. Türklerle bu arazide yaşayan azsayılı halklar arasında keskin ihtilaflar hiçbir vakit olmamıştır ve olmamalıdır.

Bazan bizim ileri sürdüğümüz Türklük hattına irad tutanlar, bundan hususi maksatlar için istifade etmeğe çalışanlar vardır. Bir defalık şunu derk etmek lazımdır. Azerbaycan - millet adı değildir. Burada Türkler ve azsayılı halklar yaşıyor. Eger biz Türkçülük hakkında danışırksa, başkaları bunu niye kötü kabul etmelidir?.. Özünü milli derk etmeyen Azerbaycan'ın müstakilliği, gelecek inkişafı karanlık olur. Türk Türklüğünü, azınlık da azınlığını dark etmelidir. Herkes emin olmalıdır ki, Azerbaycan'ın müstakilliği ve halkın azatlığı, inkişafı, bizim vatandaş birliğimize çok bağlıdır.

AZERBAYCAN HALK CEPHESİNİN MAKSADI VE VAZİFESİ

Azerbaycan Halk Cephesinin maksadı onun program nizamnamesinde, ayrıca Azerbaycan Millet Vekili seçimleri arifesinde neşredilmiş Azerbaycan Halk Cephesi'nin seçim öncesi Platforması'nda yağcam ve anlaşılır bir şekilde açıklanmıştır. Azerbaycan Halk Cephesinin esas maksadı, müstakil, vahit, Demokratik Azerbaycan Devleti'ni kurmaktır.

Böylece halk bağımsızlık hukukuna dayanarak öz devletini kurar ve onu özüne tabi kılar. Bunu gözönünde bulundurarak, Azerbaycan Halk Cephesi, Azerbaycan'da yalnız cumhuriyetin her bir vatandaşının esas şahsi ve siyasi hürriyetleri uğrunda mücadelesini sürdürecektir.

Müstakil Azerbaycan Devletinde real çok partilik, azat siyasi faaliyet, halkın öz idaresini serbestçe ifade edebilmesi, bütün inkişaf etmiş devletlerde tatbik olunan hür, pazar iktisadiyatı, hususi mülkiyet faaliyeti temin olunmalıdır. Cumhuriyet arazisinin bütünlüğünün, hudutların dokunulmazlığının, her bir vatandaşın tehlikesizliğin beççiliğinde Azerbaycan Milli Ordusuna güvenmelidir.

Cumhuriyet demokratik kuvvetlerinin karşısında duran iki önemli vazifeyi hususiyle kaydetmek istiyorum: 1. Birleşmesi, 2. Teşkilatlanması. Bütün diger vazifelerin yerine getirilib getirmeyeceği, demokratik kuvvetlerin bu iki vazifenin uhtesinden ne şekilde gelebileceklerine bağlıdır. Elbette, biz cumhuriyetin demokratik kuvvetlerini birleşmeğe çağırduğumuz zaman, hiçbir siyasi grubun, partinin öz fikir ve ideallerinden, taktiklerinden imtina edip kiminle

birleşmesini nazarda tutmamaktayız. Biz Azerbaycan Halk Hareketinde muhtelif ideya ve akidelerin, taktik varyantlarının, hatta muhtelif menfaatlerin mevcudiyetini çok tabii ve normal hal hesap etmekteyiz. Birleşme dediğimiz zaman, bütün muhalif partilerin mücadelede öz hatlarını sağlamakla en umumi maksatlar için vahit cephede birleşmesini nazarda tutmaktayız! Azerbaycan Halk Cephesine kollektiv uzunluk hakkında esasnamenin kabul edilmesi bu birliğin elde olunmasında mühim merhale olacaktır.

Teşkilat strüktürün olmaması yalnız AHC'nin değil, muhalefet partilerinin de esas kusurudur. Cumhuriyeteki siyasi rejim yalnız demokratik güç ve tazyik karşısında geri çekilerek bazı hususları yerine getirmeğe mecbur kılınır. Teşkilatlanmamış siyasi küvetlerin ise sabit bir gücü olamaz. Siyasi sahada demokratik kuvvetlerin karşısında duran mühim mesele kanunsuz yola seçilmiş, halka zıd siyaseti ile tamamiyle gözden düşmüş, cumhuriyeti ağır iktisadi, siyasi ideoloji buhranlardan çıkarmağa kadir olmayan cumhuriyetin yüksek ve yerli hakimiyet organlarının seçimlerinin yeniden yapılmasına nail olmaktır. Yeni seçimler çok partililik esasında diğer cumhuriyetlerden, harici devletlerden davet olunmuş müşahitlerin, ilk növbede ise Azerbaycan halkının içtimai nezareti altında yapılmalıdır. Yalnız bilavasita halkın seçeceği Cumhurbaşkanı Azerbaycan'ı ittifak boyunduruğundan çıkarmağa, cumhuriyetin tam devlet müstakilliğine nail olmağa kadir olacaktır.

İKTİSADİ SAHADA VAZİFELER

70 yıldan fazla bir zamandan beri Azerbaycan halkı, zorla öz ekip biçtiği topraktan kenar bırakılmıştır, ayrı düşmüştür. Bürokratik kolhoz, sovhoz kuruluşu, ekincinin her bir devlet planı mahkemesinde sıkılması toprağa sahiplik hissini zayıflatmış, son zamanlarda daha da keskinleşmiş erzak kıtlığının sebeplerinden biri olmuştur, ona göre de böyle hesap ediyorum ki, bugün AHC'nin esas taleplerinden biri, köy rayonlarında ise birincisi toprak işlemek arzusunda olan herbir vatandaş için toprak ayrılmasına nail sovhozların ortadan kaldırılması hususunu ileri sürmeli, köylerin toprak uğrunda mücadelesine başçılık etmelidirler. Bugün köy ahalisini rahatsız eden meselelerden biri de, binbir eziyetle becerilmiş mahsulün serberst satışına imkân verilmemesidir. Köy teserrüfatı mahsullerinin hür ticaret üzerinde her türlü engelin kaldırılması istihsalcılarının tam serbestliğinin temin edilmesi AHC'nin halletmeğe çalıştığı vazifelerdendir.

Cumhuriyette gayri kanuni, gayri legal şekilde yapılan özelleştirme (privatizasiya) siyaseti, yeni devlet mülkiyetinin partokratiya tarafından halktan gizli olarak şahis mülkiyete çevrilmesi ifşa olunmalı, imkân dahilinde böyle hallerin karşısı alınmalıdır. AHC ise özelleştirmenin sosyal adalet prensiplerine daha yakın olan varyantını Millet Meclisine teklif etmiştir. Biz özelleştirmenin öyle bir kaidede yapılmasına taraftarız ki, yeni teserrüfatçılık formalarında mümkün olduğu kadar daha çok insan celbolunsun ve bu yolla cemiyette orta tabakanın yeri ve rolü kuvvetli olsun.

Helelik ise Azerbaycan Komünist Partisi'nin siyasi diktatörlüğünün iktisadi esasları sabit kalmaktadır. Odur ki, AHC ve bütün demokratik kuvveler radikal islahatların geçirilmesine, hususi mülkiyet faaliyetinin inkişafına çalışmalı, bu yeni tabakanın hukuklarını bütün seviyelerde müdafaa etmelidir. Yaddan çıkarmak olmaz ki, mülkiyein hususiyeşmesi neinki Sovyet teserrüfat mekanizmasını parçalayıp vatandaşların Sovyet devletinden iktisadi

asılığına son vermekte, hem de cumhuriyetin mülkiyetinin ittifak tabiliğinden alınmasını kolaylaştırmaktadır.

Azerbaycan hudutları dahilinde olan büyük mülk iyet objelerinin tabii servetlerinin imperya strüktürlerinin tabiliğinden çıkarılması uğrunda mücadele etmek ise demokratik kuvvelerin iktisadiyat sahasında en mühim vazifelerindendir. İktisadi müstakillik uğrunda mücadele, siyasi müstakillik uğrunda mücadele ile paralel yürütülmelidir. Azerbaycan cumhuriyetinin iktisadi müstakilliği hakkındaki kanunda demokratik kuvvelerin tazyiki ile bir sıra prensipal meselelerle kanunvericilik kaidesinde öz halini bulmuştur. Hemin kanunda cumhuriyetin öz arazisinde müstakil surette banka işini ve para tedavülünü teşkil etmesi, öz maliye sisteminin olması tesbit olunmuştur. Şimdi cumhuriyetin demokratik kuvveleri o kanunun icra olunmasını talep etmelidir.

Bugün Azerbaycan zehmetkeşini rahatsız eden mühim meselelerden biri de mevcut kıymet koyma siyasetidir. 1988 yılındaki meydan hareketinde "*Azadlık*" meydanının asfaltına değmiş maddi zararı milli felaket seviyesinde gören cumhuriyetin komünist rehberliği Pavlov'un Azerbaycan halkına milyarlarca manat darbe vuran, inzibatı yolla hayata geçirilmiş kıymet islahatına karşı çıkmaya cesaret etmedi. Netice göz önündedir. Başka cumhuriyetlerden ithal ettiğimiz istihlak mallarının kıymetli 3-4, bazan 5 defa yükselse de, Azerbaycan'ın diğer cumhuriyetlere gönderdiği ham malın, hususiyile de köy teserrüfatı mahsullerinin kıymeti ya hiç yükselmemiş, ya da çok cüzi artış kaydetmiştir. Cumhuriyette sosyal patlamaya yolaçan kıymet koyma meselesinin tezlikle hallolunması için elbirliği ile faaliyet göstermelidir.

SİYASİ VAZİFELER

1. Komünizm ideası ve komünist rejiminin ifşasını devam ettirmek,
2. DTK'nın "*Parçala, hökm et*" siyasetine garşı Azerbaycancılığı tebliğ etmek, milli azadlık ve istiklaliet uğrunda bütün Azerbaycanlıların birleşmesine nail olmak.
3. Cumhuriyette yaşayan azınlıkların haklarını korumak, inkişaflarına saygı göstermek.
4. Azerbaycan Komünist Partisine karşı mühalifetde olan bütün demokratik kuvvetlerin anti-komünizm ve Azerbaycan'ın azatlığı bayrağı altında birleşmesine nail olmak.
5. İnsan hukuku ve haklarının müdafaası uğrunda mücadeleyi kuvvetlendirmek. Milletlerarası İnsan Hakları müdafa teşkilatlarının dikkatini Azerbaycan Cumhuriyetinde insan haklarının devamlı ve muntazam bir şekilde çığnendiğine çekmek.
6. Bütün siyasi motivlere göre tutuklanan Azerbaycan Halk Cephesi faal elemanlarının hapisten kurtulmalarına çalışmak.
7. Latin alfabesine geçmek meselesi üzerinde kati bir şekilde durmak, "*Azerbaycan*" gazetesinin her numarasından birkaç nüsha Latin alfabesi ile derç ettirerek hariçte yaşayan hemvetenlerimiz arasında yaymak.
8. Fevkalade Hal'de Moskova'nın yardımı ile hakimiyete gelmiş bulunan Millet Meclisi'nin yeniden teşkil edilmesine, çok partili sistem üzere yeniden parlamento seçimleri yapılmasına nail olmak.
9. Fevkalade Hal'de Moskova'nın yapılacak Başkanlık seçimlerini boykot edip Sovyetler Birliği ve dünya içtimaiyatının cumhuriyetteki başkanlık seçimlerinin Fevkalade Hal'de

gayri demokratik yolla yapılmasına celbetmek, böyle şeraitde seçilmiş Başkan'a hiçbir itimat gösterilmemesine nail olmak.

10. Cumhuriyet Millet Meclisi'nin başkanın ve Bakanlar Kurulu'nun hususiyle de Azerbaycan Komünist Partisi'nin halkımıza zıd siyasetini muntazam ve ardıcıl ifşa etmek
11. Hudutlarımızın dokunulmazlığını temin etmek, Dağlık Karabağ Muhtar Vilayeti'nde kaide yaratmak, Azerbaycanlı gençlerin Sovyetler Birliğinin diğer bölgelerinde tikinti birliklerinde kul gibi çalışıb, milletlerarası savaşlarda helak olmalarını önlemek maksadıyla alternatif harbi imkan veren "*Askeri mükellefiyet hakkında*" cumhuriyet kanununun kabul edilmesine nail olmak.

TEŞKİLAT VAZİFELERİ

1. AHC'nin sosyal sahada genişlemesini sağlamak için halk arasında tebligat işinin güçlendirilmesi, AHC idealinin yayılması.
2. Dünya içtimaiyatının AHC'ni demokratik bir teşkilat olarak tanınması için milletlerarası alemde ve Sovyetler Birliği dahilinde mümkün olduğu ölçülerde tebligat vasıtalarından geniş şekilde istifade olunması.
3. AHC'nin Moskova ve ölkenin başka şehirlerinde imkân dahilinde ise harici devletlerde daimi temsilciliğinin açılmasına çalışmak.
4. AHC'nin muhtelif istikametlerde kadrolarına dikkat etmek.

* * *

Gurultay Moskova'nı ve yerli idarecilerini çok rahatsız etdi.

Avgustun 23-de yukarıdan teşkil olunmuş büyük harbi deste Halg Cebhesi igamethagina hücum etdi.

Elçibey başından ağır yaralandı.

Sabır Rüstemhanlı ve 50-den artıg cepheci yaralandı, Gerergah alt-üst edildi...

Men burda bir haşiye çıkmak isteyirem. Elçibey'e el galdıran adamı tapdılar, ancak Elçibey ona tokunmağa rıza etmedi. "*Onun suçu yokdur. Suç yurakıdakılarda*"-dedi. Doğrusu beledir. Elçibey'e el galdıran adam olmayan vicdanı, namusu garşısında dayanmayacag. Amma Allah ve Millet bu günahı ne ona, ne de yukarıdaki büyüklerine bağışlamayacak.

Elçibey'e el galdırmag dünyada tamamen bilinen alçağlıglardan bekle de ben büyüyunü yapmış rezilden başga bir şey deyil.

Azerbaycan Halg Cephesi Meclis Başkan yardımcısı Eli Kerimov "*Ümid İşığı*" adlı yazısında ("Azadlıg" gazetesi, 26. VII, 1992) gurultayın özetini böyle tegdim edir:

AHC I. Kurultayı neinki, Sovyet İmparatorluğun'da yaşayan, ileride bütün dünyaya yayılmış Türk halklarının manevi birliyinin yaranması yolunda mühüm addım oldu.

I. Kurultay AHC-nin Sovyet İmparatorluğundaki Demokratik Halk Harekatları ile elagesini möhkemletdi.

AHC Kurultayı dünyanın dörd terefine yayılmış Azerbaycanlıların, hüsüsile de onun Şimali ile Cenubu arasında manevi birliyin yaranmasında mühüm addım oldu.

I. Kurultay AHC-nin beynelhalg alemde demokratik teşkilat kimi özünü tesdig etmesi işine mühüm istigamet verdi.

Kurultay bilavasite hayatın özü terefinden AHC garşısına goyulmuş bir meseleni de - siyasi partiyaların, içtimai teşkilatların ve Siyasi birliklerin AHC-ye koliektiv özlüye gebul edilmesi meselesini de prensipçe hell etdi.

Kurultayda AHC-nin parçalanmasını hasretle gözleyenlerin ümidleri boşa çıktı.

AHC Kurultayında baş vermiş elemetdar hadislerden biri de AHC başkanı Ebulfez Elçibey'in siyasi meruzesi idi.

İndiye geder AHC-nin ali şurası icra organı olan AHC İdare heyeti yeni nizamnemede nezerde tutulmayıb.

Çok teessüf ki, kurultayın işinin tam başarılı sayılmasına güsür getiren hallar da yoh deyildir..

Kurultayın geçirilmesini hazırlayan teşkilat komitesinin çok büyük hazırlık işi apardığı şübhesizdir.

AHC kurultayı Azerbaycan tarihinde müsnet hadise gibi özüne yer tapacag.

... Azerbaycan Halg Cephesinin I Kurultayı öz işini 1992-ci ilin Ocağında devam etdirdi.

Bazı meseleler yekunlaşdırıldı. Hüsüsile Kurultayın gararına esasen Halg Cephesi aydınlarnın iştirakini temin etmek megsedile Meclis üzvlerinin sayını umumi üzvlerin üçde biri gadar artırdı. Millet vekili **Arif Hacıyev** Meclisin Sedri, feal cepheçeler **Eli Kerimov** ve **Sabit Bağirov** yardımcı seçildiler.

Meclisde ayrı-ayrı Komussiyalar ve onların başkanları da seçildi.

Eslinde bu Meclis gelecek parlamentin zeminidir ve Elçibey'in demokrasi ve mucadile mektebi kimi Halk Cebhesi Meclisini yüksek deyerlendirmesi tesadüfi deyil.

Keçen üç yıl Halk Cephesinin nece bir büyük siyasi mekteb olduğunu sübut etmişdir.

Siyasi durumun keskinleşdiyi bir şeraitde A.Mütellibovun heyesizliği daha da arttı. Güya Dağlıg Garalağı hilas edecek Komissiyalar, Polyaniçko fırladaları, Bakımsız Devletler Birliyi cefengiyyatı, İranla şübheli münasibetler, Milli Ordu yaradılmasının gesden uzadılması, Moskovaya nökerçilik... Azerbaycan idarecilerinin ve A.Mütellibovun iç üzünü açdı. Böyle gede bilmezdi.

Dağlık Garabağda, hususiye Hocalıda baş veren büyük soygırımı halgın gezebini kükretti.

Ganı akan Azarbaycan A.Mutallibovu lazımsız bir şey kimi kenara atdı. Moskovanın etibarlı adamı bir hagigati da tesdig etdi: her bir satgın hökümet başkanı Azarbaycan azadlığına, Azarbaycan topraklarının tokunulmazlığı uğruna geden mücadileni önleye bilmez.

... Azarbaycan Milli-Azadlık herekatı ve Veten toprakları uğruna mübarize bugün de devam edir.

Bu Tarihi yaradanlar içinde bir adı ayrıca geyd etmek lazımdır - **Ebülfez Eli Elçibey**.

... Men Elçibey'i ayrı-ayrı zamanlarda, muhtelif veziyyetlerde: gezebli olanda da, sakin sohbetlerinde de, günlerle uykusuz galdığı zamanlarda da, sesi tutulmuş hasta durumda, minlerle insanın garşısında da, yalgız galib, düşüncelere dalanda da görmüşem.

Ve hemişe bir şeye inanmışam. Elmi meclislerde, siyasi dartışmalarda, miting ve nümayişlerde Elçibey öz mahiyyetine, egidesine, idealına sadig galdığı için sanki o deyişmir, onun tesiri ile etraf deyişir. Elçibey haggın yolunu gösterdiyi üçün 30 ildir ki, insan yetiştirir, muhit yaradır, siyasi mekteb yaradır. Son 10-15 yılda Elçibey'in esasını goyduğu siyasi mekteb Milli-Azadlığı herekatının ele bir temelini yaratmışdır ki, artıg hec bir güvvet onu sarsıda büzmez. Bu mekteb, herekat bütün zamanlarda öz liderlerini yetiştirecek gücdedir.

Elçibey'in gücü Halgda, Hagda, Türklük egidesinde, demokraside, islami müdrilikde olduğu için ona galib gelmek mümkün deyil. Eslinde Elçibey'e galib gelmek anlayışı doğru deyil. Bu dost kimi de, düşmen kimi de imkan dışındadır.

En ağır zamanlarda *"Lazım gelerse iki balamı da, canımı da Azadlıg uğruna gurban vereceyem"* deyende men Elçibey'in gözlerinin içine bakmışam. Ve anlamışam ki, bu getiyyet, irade, azm sahibi üreyinde, beyninde, halgının, milletin gücüne, güdretine o geder sahibdir ki, hec kes bu insanı hemin gücden, imandan ayıra bilmez!

... Elçibey'in bakışlarını, söykendiği siyasi - elmi sistemi bütün yönleri ile açıklamak zordur; biz onun ancag bazı nögtelirine tokunmak isterdik.

Elçibey'in bakışlarında **Türklük** ve **İslam** bir-biri ile ayrılmaz şekilde birleşir. Elçibey çok güzel bildiyi, orijinaldan okuduğu Kurani-Kerim'in felsefesini, büyük beşeri ideyalarını, çağdaş elmlerle bağlılığını derinden şerh ederken milli oyanışı, milletlerin Azadlığa aparın yollarının mahiyyetini de açır.

Siyasetleşdirmiş İslam asil Büyük İslam deyildir. Kurani-Kerim her türlü siyasetden daha yukalarda dayanan Tanrı kelimidir, onu yer mentigi ile endirmek günahdır. Arap dünyasının başına gelenler göz gabağındadır. İslama Batı baskısı göz gabağındadır. Sömürü vaziyetinde yaşayan dindaşlarımız göz gabağınadır. Kurani-Kerim bir, ulu peygamberimiz bir ise bu bölücülük düşmen fitvası deyilmi? Özleri Londrada, Moskovada, Vaşingtonda, Paris'de, Bonn'da oturan sömürücüler yaratdıkları bölme, parçalama siyaseti ile İslam halglarını

yüzellikler boyunca istismar edibler. Paraları, devletleri Batı bankalarında olan Arap dolar milyarlarlarının hesabına Araplara ikigat zülmedilirse, bunun suçlusu kimdir?

Milliyetçilik duygusu olanlar Batı kelekleri, gesdleri ile aradan götürülür. Müstegil düşünen İslam dünyasının liderlerinden Cemal Ebdül Nasir, Ziya Ülhog bu irticanın kurbanı olmadımı?

Elçibey'in arşivinde "[İslam Fundamentalizmi](#)" adli eser var. Bu eserin bezi hisseleri devri metbutda çap olunub. Elece de "[Şark elmsünaslığı](#)" adli eser de var ki, bu eserler büyük deyer daşisa da, Bey onlar haggında dağışmağı sevmir. Bu eserlerde, elece de Yunus Emreye hers olunmuş araşdırmasında Elçibey İslam Türk Felsefesinin bir sıra meselelerini işglandırır.

Farabini çok seven Elçibey bir sıra problemleri onun sistemi acısından şehr etmeyi çok sevir.

İslama gederki Türk dünyagörüşü, hüsusile Tanrıclıg, şamanizm felsefesi ile İslamın iç-içe bağıllıgını, "[Dede Gorgut](#)", "[Kutadgu Bilik](#)", M.Kaşgari "[Divani-Lüğat it-Türk](#)"ü, Ahmet Yasevi, Yunus Emre, elece de arapdilli Türk bilim adamlarının eserleri ile açıglayan Elçibeyin siyasi bakışlarının elmi-felsefi kökleri, kültür ve maneviyat gaynagları kimi diggeti celb edir.

Kut ve Töre haggında, Türklüyün iman, yoksa ırk-millet olması barede çok ilginç düşünceleri Elçibey'in orijinal bakışlar sistemini yansıtır.

Elçibey **İslamı - Ruh, Türklüğü - İman** kimi alır, onları bir-birinden ayırmağı imkansız sayır. **Ruhsuz İman, İmansız da Ruh** olmadığı kimi **Türklüğü** ve **İslamı** da bir-birinden ayırmağ olmaz. Kim buna cehd edirse, o Türk-İslam birliyini parçalamak, bölmek isteyir. İslamın içinde zaman-zaman yetişen terigetler, felsefi yönler İslamı inkar etmir, eksine, ayrı-ayrı yollarla onun büyük hagiğetini tesdig edir. Bölücülük yapan her bakış Türk-Islam dünyasının düşmenidir.

Türk-İslam dünyasına garşı cokdan tetbig edilen, "[İslam Fundamentalizmi](#)" formülünün sömürücü ölkelerden gelen mahiyetini aşkarlayan Elçibey Batı sömürsünün ideolojik cenberini, hristian dünyasının haçlı yürüşünü, siyasetin dinle örtülen, dinle gizledilen mahiyetini açırđı. Sovyet İmparatorluğunun resmi "[din hadimleri](#)" KGB-nin siyasetini bir başga şekilde hayata keçirdiyi için Elçibey'le onların din ve milli herekat mövzusunda dialogu, işbirliyi çok vaht baş tutmurdu.

... Elçibey Azerbaycan Türkleri ile esrler boyunca omuz-omuza yaşayıb aynı Vetenin - Azerbaycanın vatandaşı olan gardaşlanmız - Talışlar, Kürdler, Tatlar, Lahıclar, Lezgiler, Avarlar, Udinler... haggında danışarken deyir: "[Bizi birleşdiren büyük İslamdır, aynı adet ve gelenektir, aynı tarih ve kaderdir. Yüzyıllar boyunca aynı derde gatlaşmış, aynı sevinci duymuşug. Azsayılı etnik gruplar, halglar aynı ananın evlatları kimi Azerbaycan Türkleri ile aynı demokratik hüguğlara, Azerbaycanın maddi ve manevi servetine sahih olmalıdır. Sömürü zulmünden birge hilas olub ana Veteni birge mudafie etmeli, bir yerde azad, hoşbeht olmalıdır.](#)

[Her halgın öz dilini, kültürünü, öyrenmek, araşdırmağ, sevmek ve sevdirmek haggı var. Bu haggı Allah verib, Tarih yaradıb, Azadlıg da yaşadacagdır!](#)

... Elçibey aydınların gücüne büyük ümit bağlayır. İntellektual potensiyalin Milli-Azadlıg hareketine yöneltilmesine ciddi cehd gösteren Elçibey Halg Cephesinin güya aydınlardan uzag olduğu fikrinin düşman fikri olduğunu sübut etdi.

Yarandığı günden Halg Cephesini destekleyen, manevi dayag olan aydınlardan **Hudu Memmedov, Aydın Memmedov**, Memmed Halafov, Azad Mirzeczazade, İsmayıl Şihli, Bahtiyar Vahabzade, Halil Rıza, Ramiz Rizayev, Yehya Memmedov, Feremez Magsudov, Cahangir Gahramanov, Cefer Giyasi, Firudin Semenderov, Aydın Balayev, Nesib Nesibzade ve onlarca yüzlerce ziyahlar her cür tezyige bakmayarak Azadlıg idealına sadig galiblar.

İndi Halg Cephesinde ve onun etrafında çok büyük bir aydınlard ordusu var. Haggın sesini batırmag olmaz!

... Türk ocaglarının Türk Dünyasına Yüksek Hizmet Ödülü afgan mücahidi **Azad Bey'e**, Yunanistanda mücadile aparan **Sadig Bey'e** ve **Elçibey'e** verildi.

Bu büyük ödüle gecesini aparmag şerefi bize müyesser oldu. Elçibeyi'in cevab sözü gısa ve menalı oldu: *"Men milletimin vurgunuyam. Büyük milletimin Azadlıg mücadilesinin sade bir askeriyem. Ulu önder Atatürkün güzel sözü var: "Basgalarının gücü ile gazanılan Azadlıg başgalarına borçlu galar." Biz borçlu galmayacağıg. Azadlıg ve Veten topraklarında uğruna apardığımız büyük mücadile inşallah galebe ile bitecekdir. Buna heç bir şübhe yokdur. Hazarın artan suları, Azerbaycan toprağının altından fışgıran Azadlığı durduran heç bir güvvet yoktur ve ola bilmez. Bizi mehv ede bilmezler. Biz hem burdayıg, hem Anadoluda, hem Türkistanda, hem İtil boylarında. Biz dünyanın yükseliş, ilerleme yolundayıg, Biz dünyanın geleceyiik!*

Hagg gücde deyil, Güc hagdadır - men buna inanıram. İçimizdeki menfur gulu öldüreceyik, bütün Türk halgları aynı alfabeye, Latin alfabesine keçecek. Kısa zamanda Bizleşmiş Milletler Teşkilatının bir dili de Türkçe olacagdır.

Mustafa Kemal Paşanın, Şeyh Mehemed Hiyabaninin, Memmed Emin Resulzade'nin idealları gelebe çalacagdır!"

"Ne mutlu Türküm deyene!"

Hanı ayağa kalkdı. Sıkılan yumruklar da yukarı kalkdı."Azerbaycan" himni Hazara, Türkistan'a, Anadoluya yayıldı...

SON SÖZ YERİNE

Cevabını çokları bildiyi Ebülfez Elçibey Kimdir? - sorusuna yığcam şekilde cevap vermeye çalışıldı. Geniş, daha ehateli ve tam cevabı Azerbaycan tarihçileri, yazıcıları verecek.

Ve bir de özüm - özümden soruşuram - **Ebülfez Eli Elçibey Kimdir?**

Özüm - özüme cevap verirem.

Adı Türklük tarihine yazılmış büyük mücahid, demokrat, İslam Türk Tarihçisi ve filozofu.

Bir de Taprag gadar doğma, vatan gadar aziz bir insan.

Azerbaycan'a hürriyet, bağımsızlık yolunu gösteren tek lider - Azerbaycan Halk Cephesi Başkanı

* * *

- Kimsen?

- **Elçiyim.**

- Kimin elçisisen?

- **Allahın.**

- Hansı milletin elçisisen?

- **Türk milletinin - Azerbaycan Türklerinin.**

- Haralardan gelirsen?

- **Zülmetden.**

- Haraya gedirsen?

- **Işığa.**

- Yolum uğurlu olsun!

- **Sağ ol! Salamat gal!**

13-20 Nisan 1992

İzmir - İstanbul